

Majer Antal: A soproni erdők nagy tanúfái II. rész

16. Közönséges nyír (*Betula pendula* Roth)

Pionír, nagy alkalmazkodó-képességű fafaj, amely sarjakkal és évente szél által könnyen szállítható magjaival jól terjed. Inkább a savanyú talajt kedveli. Hegyvidékek puszta vágásterületein tömegesen lép fel; négyezernél is több magját számláltuk meg m²-ként! Területünkön, különösen a hegyvidéki, savanyú talajú területeken érzi jól magát; hajdan sarjaztatás révén a hegyvidéki erdők területének 1/3-át borította. A korszerű erdóművelés bevezetésével, a zárt lombdők és fenyvesek állományainak kialakításával azonban élettere igen lecsökkent. Elegyetlen foltjai úgyszólván csak a Daloshegy csarabos-fekete áfonyás acidofil-kocsánytalan tölgyesei helyén alakultak ki (17. kép). Igen rövid életkorú, területünkön sem találunk 100 évnél idősebb egyedeket. Állományainkból idősebb korra teljesen eltűnik. Addig azonban a laza, a fiatal erdőt védő árnyalása nagyszerűen felhasználható nemesebb fafajok felnevelésére. Fenyves hegyvidéki tájaink komor hangulatát élénkíti a nyír: nemcsak fehér kérgével, hanem kora tavasszal élénk zöld, ősszel sárga színezetű lombjával erdőszépészeti szempontból is nélkülözhetetlen. Igen elterjedt volt a Hidegvízvölgy-i száraló erdőt megelőző bérceken, ahol a lombdókat az I. világháború idejében letarolták, s helyükön nyíresek keletkeztek. Lassan azonban az eredeti fafajok itt is visszaszorítják. Ezek között találjuk a legméretesebb egyedeket is; közel 100 évesek, mindössze 68 cm vastagok és 19 m magasak. Hazánk egyéb erdeiben sem élnek méretesebbek: Alcsúton 62 cm, Sellyén 61 cm és a keszthelyi Helikon-emplékfák mindössze 59 cm vastagok.[35\(1\)](#)

17. Akác (*Robinia pseudo-acacia* L.)

Észak-Amerikából 1600-ban került Európába; Magyarországon 1710 óta ültetik, s azóta teljesen meghonosodott. A hegyvidéki-várisi erdő lábadatain kisebb foltokban és a Fertő melléki dombvidék laza erdőtalajain kiterjedten tenyésztik. Általában rövid vágásfordulóval, mindössze 35 éves vágásérettséggel kezelik, majd sarjaztatják állományait. Emiatt erdőterületen nem, az Erzsébet-kertben azonban él feltűnően idős, 120 éves és méretes, 111 cm vastag és 16 m magas egyede.

19418. Jegenyefenyő (*Abies alba* Mill.)

A Soproni-hegység magashegyvidéki fenyőelegyes-bükköseiben extrazonálisan természetes a fellépése. A jegenyefenyő a leginkább óceáni jellegű fafajunk, tehát kiegyensúlyozott éghajlati viszonyokat, télen szelíd,

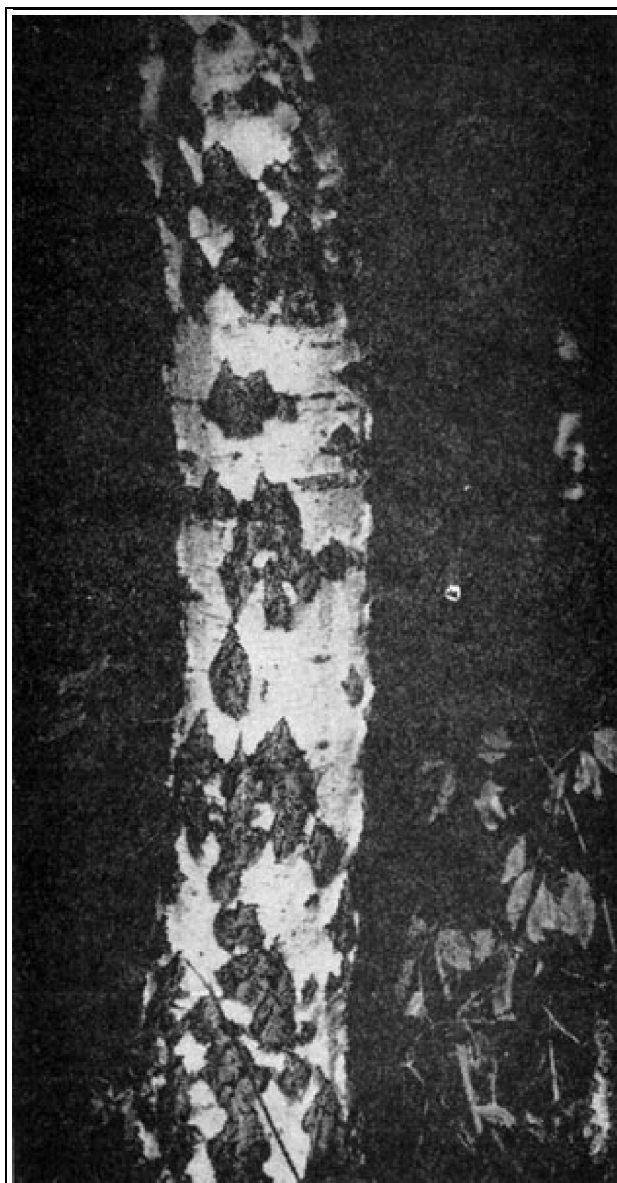
kevésbé hideg, nyáron hűvös, párás éghajlatot kíván. A közeli Alpokban már klimax-fafaj. Érzékenysége folytán Közép-Európában erdőpusztulás által leginkább támadott, szinte kiveszésre ítélt fenyőfajunk. Hazánkban csak a Nyugat-Dunántúl határa mentén, az Alpok előterében őshonos. Kérge fényesen fehéres, fésűsen elhelyezkedő tülevelei csillámlóan sötétzöldek, alul két fehér sávval. Fiatalon koronája szabályos kúpalakú, nagyon tetszetős fafaj, igazi karácsonyfa („Tannenbaum”).

A Soproni-hegység csücskében az Asztalfőn 550 m tengerszint feletti magasságban él a legméretesebb példánya; a Börc ÉK-re néző oldalán, 179/A erdőrészletben tenyészik madársóskás-fehér acsalapus fenyőelegyes-bükkösben. Az idős fa csúcsának magassági növekedése leállt és sajátos „golyafészek alakú”. Mellmagassági átmérője 112 cm, magassága 38 m és korát 195 évre becsülik. Törzse 9 m-ig ágtiszta, fatömege 15 m³. Környékén szórványosan magról újult csemetével találkozunk, a vad azonban már 4–5 éves korban visszarágja, ezért idősebb fácskák nincsenek körzetében (18–19. kép).

Szórványosan előforduló példányai hegyvidékünkön is pusztulnak, száradnak. A Házoldal 105 éves 30 m magas, 62 cm vastag jegenyefenyője az elmúlt 3 év alatt vált tövönszáradttá. Igaz, hogy már szárazabb termőhelyen 350 m-re a tengerszint felett és acidofilabb (fehér perjeszittyószagos talaj) gyertyános-kocsánytalan tölgyesében elegyedik. A Várisi-hegység Prinz-pihenőjével szemben egyvirágú gyöngyperjés gyertyános-kocsánytalan tölgyesbe telepített 100 év körüli jegenyefenyők közül áll még néhány, de csak 25 m magasak és a legvastagabb 45 cm mellmagassági átmérőjű. Közel ehhez, az ún. „Emlékerdőben” a hajdani állományból visszamaradt néhány hasonló korú jegenyefenyő; 62 cm vastag és 25 m magas a legméretesebb példánya. A Deák-kúttól kissé nyugatra még az „Örökerdőnek” visszahagyott erdőben szép jegenyefenyő foltokat találunk, eredetileg madársóskás-gyertyános-bükkösben. Itt élő fák legnagyobbika 72 cm vastag és 30 m magas.

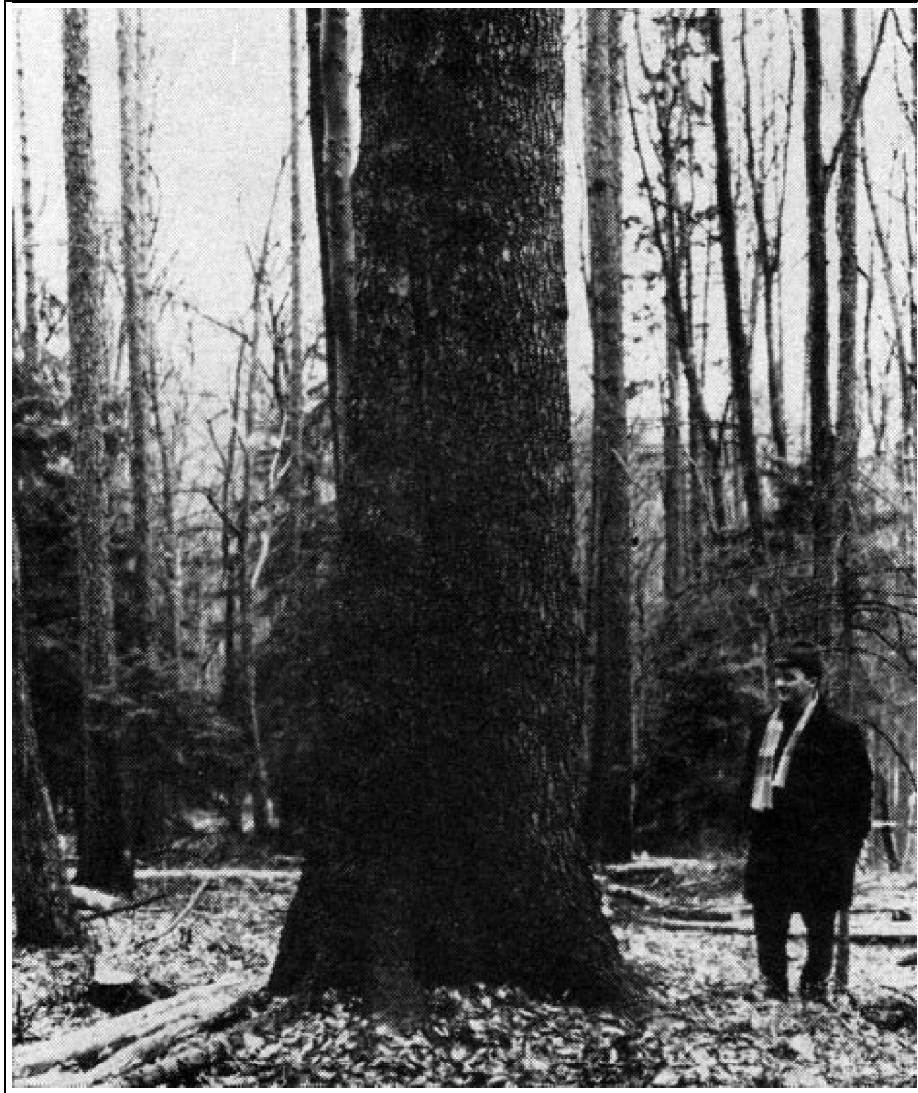
Magyarországon erdőkben még ekkora jegenyefenyőket sem találhatunk. Rábagyarmat és a Bakony-Csesznek-Hódosér helyénél álló jegenyefenyő foltokban mértek ugyan 104 cm vastag és 35 m magas jegenyefenyőt, ez azonban már a múlté.

Érdekes, hogy Nyugat-Magyarországon a parkokban, főleg Vas- és Győr-Sopron megyében, a kaukázusi jegenyefenyő (*Abies Nordmanniana* Spack.) ér el óriási méreteket. Pl. Szombathely-Kámoni arborétumban 153, 150 cm, és Szeleste, Rátót vagy Dénesfa parkjaiban is élnek igen tekintélyes egyedei. Óriás koronájúak, hosszabb, dúsabb tűjűek, igen sok tobozt teremnek; az erdészek által gyűjtött mag és ebből nevelt csemete többnyire ezektől származik. Ennek a következménye az, hogy pl. a Soproni-hegység erdeinek fiatal és középkorú állományfoltjai többnyire kaukázusi jegenyefenyőből és legfeljebb néhány szál ősi jegenyefenyőből állnak. Ugyanilyen ok miatt gyakran keveredik közéjük a szúrós tűjű görög jegenyefenyő (*Abies cephalonica* Loud.), amelyek legnagyobb példánya a Szelestei-arborétumban él, 119 cm vastag és 28 m magas.³⁶⁽²⁾

19517. Közönséges nyír a Daloshegyről

196A nemzetközi irodalom is foglalkozott Európa legnagyobb fáival és ezen a téren a jegenyefenyő kerül mindig említésre. A Langnau-Dülsruth-i erdei rezervátumban 350 éves példánya 156 cm vastag és 57,5 m magas.³⁷⁽³⁾ Még nagyobb példánya él Szlovákiában a Dobrocsi-őserdőben, amelyet 1966-ban már ledőlten csodálhattam meg, vihar áldozata lett; korát 450 évre becsülték; s mérete 193 cm a mellmagassági átmérő és 56 m magas volt. A ma élők közül a hasonló nagy fa 156 cm vastag és 58 m magas.³⁸⁽⁴⁾ Jugoszláviában Montenegro-hegység Perucica-i őserdejében 1380 m-re a tengerszint felett él a ma élő legnagyobb európai példány, amelyet 1978-ban 202 cm vastagnak és 60 m magasnak mértek. Középeurópa Rothwald őserdejében 155 cm-es és 54 m magas egyedekről tudósítanak.³⁹⁽⁵⁾ A hazaiak érthetően kisebbek, s a gyengébb, már szélsőségesebb termőhelyi viszonyokat tükrözik.

18. Legnagyobb jegenyefenyőnk (Hidegvízvölgy fenyőelegyes-bükköse, 1966)

19. *Lucfenyő (Picea abies L.Karst.)*

19719. Ugyanaz 1982-ben

Eurázsiai flóraelem; inkább északias, hidegboreális jelleggel. Közép-Európában magas hegyvidéken, hasonló kissé szélsőségesebb, hűvösebb, kevésbé párás [198](#)területeken fordul elő. Az erdészek „kenyérfa”, mert kiterjedten telepítették, értékes faanyaga, nagy árnytűrképessége, zárt erdőállománya és nagy produktuma miatt. Hazánkban Nyugat-Dunántúl hegyvidéki területein fordul elő kis foltokban őshonosan, nagyobb területen ültetvényesen.

20. Közel 200 éves óriás lucfenyő ikerfái (Hidegvízvölgy)

A lucfenyő a Soproni-hegység, sőt a város szimbólumává is vált; erdeinek 25%-át alkotja, örökzöldjével alpesi hangulatot kölcsönöz a hegységnek. Hajdan csak nyomokban fordulhatott elő, mert Sárközi 1787-ben csak a Várhely tetejéről, Oderszky 1837-ben a Tolvajároktól nyugatra és a Kővesárok környékén tesz e fenyőről említést. Ezek is maggal vetett luc- és erdeifenyő rudasok voltak.[40\(6\)](#) Igaz, hogy ezekből a várostól messze eső erdők leírása hiányzik. Az 1885-ös első üzemterv még alig, az első üzemtervi revízió 1895-ben azonban már 25%-os, majd az 1925-ös üzemterv a maihoz hasonlóan 50% fenyves állományról számol be.[41\(7\)](#) Őshonos a Hidegvízvölgyben (20. kép), a Mészveremben, a Vadkanárookban. Hajdan a fás legelők befásodása során játszott nagy szerepet, mert kimohásodott völgyek partletörésein, ÉK-i fekvésű

meredek oldalakon természetes úton jól újul és kiválóan terjed. Néhány óriási 150–250 éves példánya tanúként őrzi a szukcesszió menetét; ma 100 cm mellmagassági átmérőt és 36 m magasságot is adnak méretesebb fái. 1969-ben elpusztult egyed 136 cm és 43 m méretű volt. Az Asztalfőn 134 évesnek tartott 179/B erdőrészletben ma is él 113 cm mellmagassági 199átmérőjű és 40 m magas lucfenyő. A Mészveremben 203/B erdőben 173 éves óriást 102 cm vastagnak és 38 m magasnak mértek.⁴²⁽⁸⁾ Itt becsültük hazánk legnagyobb élőfakészletét adó állományát is: bükk-elegyes-lucos 130 éves korban 1026 m³ fatérfogatot hordott.⁴³⁽⁹⁾

21. A nagyobbik lucfenyő erős ágrendszer, kefeszerűen lelógó másodrendű ágai közép-európai alfajról (ssp. *acuminata*) és hajdani legelőről, szabad állásról tanúskodnak

Érdekes, hogy sem a rábagyarmatiak, sem a Kőszeg-hegyvidékiek, sem a Bakony-Szarvaskúti-ak nem érik el a soproni fák méreteit. A Bükk-hegységben a Jávorkúti „őslucosban”, 170 éves állományban a legméretesebb törzs 1951-ben 102 cm-es és 36 m magas volt; kérdés, hogy él-e még?⁴⁴⁽¹⁰⁾ A Mátra legnagyobb lucegyede Mátrafüreden csak 83 cm vastag és 34 m magas.⁴⁵⁽¹¹⁾ A Soproni-hegységben igen kiterjesztették telepítését. A Károlymagaslat környéki fekete áfonyás acidofil-tölgyesek és a gyöngyperjés

bazofil-gyertyános-tölgyesek helyébe telepített lucfenyvesek azonban már alig érik meg a 80 éves kort, s csak 18–22 m magasak és 35–40 cm vastagok. A hónyomásnak, gomba- és rovarkárosításnak korán esnek áldozatul. Ezeket az állományokat vissza kell alakítani eredeti tölgyesek [200](#)állományaivá. A Prinz-pihenői acidofil gyertyános-tölgyesben, az „Emlékerdő” hajdan volt lucfenyő ültetvényéből visszamaradt néhány: a legmagasabb 24 m, és a legvastagabb 68 cm. A Kárpáti-malom gyertyános-tölgyesek helyén lévő Arborétum 150 éves fáinak között 30 m magas és 72 cm-es egyedeket találunk.

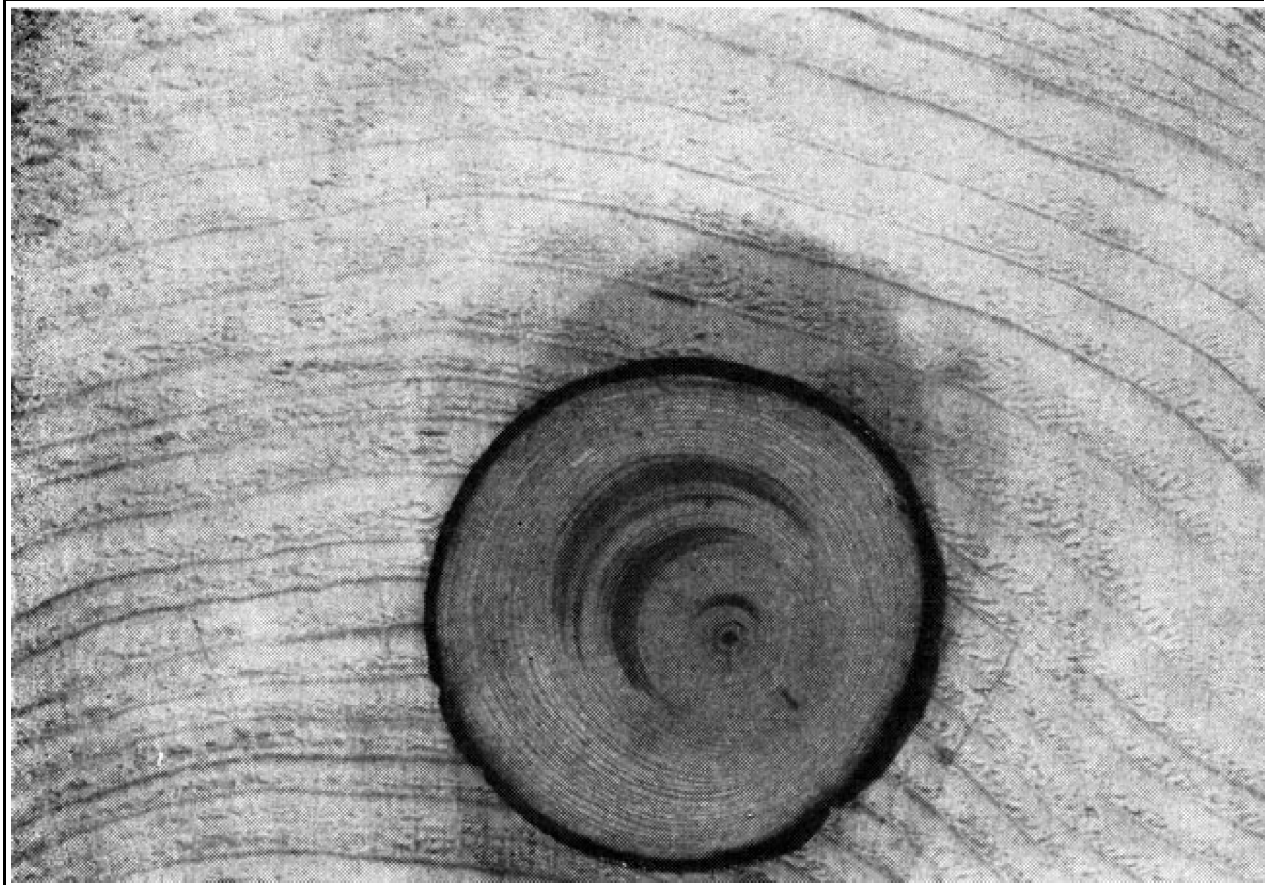

22. A ma élő lucfenyők legméreteesebb óriása a Hidegvízvölgyben

Jugoszláviában Peruscica-őserdő területén él Európa legnagyobb lucfenyője, 190 cm vastag és 63 m magas. Sajnos, elpusztult, de ma is él olyan egyed, amely 60 m magas és 170 cm mellmagassági átmérőjű.⁴⁶⁽¹²⁾ Lengyelországban a Bialovici-őserdőben 140 cm vastag és 55 m magas, Szlovákiában a Dobrocsi őserdőben 54 m magas 115 cm vastag egyedek a legméreteesebbek. Ausztriában a Rothwald-őserdőből 140 cm vastag és 53 m magas lucról tudósítanak.⁴⁷⁽¹³⁾ Fentiekhez viszonyítva a soproni Hidegvízvölgy-i példányok kicsinyek ugyan, de Európa első tíz nagyfái közé tartoznak (21–23. kép).

20120. Vörösfenyő (*Larix decidua* L.)

23. A lucfenyő gyorsan nő, széles évgűrűket, „répafenyőt” növeszt. Sűrű, idős állomány alá szorult egyedei 100 évig is eltengődnek, évgűrűik könnyen elpattannak

Középeurópai elterjedésű fenyőfaj, természetes areája alig hogy eléri hazánk nyugati szélét. A Soproni-hegységben őshonos, de különleges pionír tulajdonsága, szálankénti elegyedése miatt inkább mesterséges kulturáit ismerjük. Hegyvidéki, inkább alhavasi fafaj, de jól megy a bükkösök és a gyertyános-tölgyesek övében. Erősen kontinentális jellegű, legtöbbit transspiráló, tehát páraszegény, de csapadékos éghajlatot és üde, jól szellőzött és kellő tápanyag-ellátású talajt kíván. Amíg a Brennbergi-medencében csak a hegylábzatok laza, humuszos, hordalék, gyakran mélyen pszeudoglejes talaján ad kielégítő növekedést, addig Sopron előhegységének, a Várisi-hegységnek a kontinentálisabb Kisalföldre néző oldalain, pl. a Daloshegy lejtőjén, agyagbemosódásos barna erdőtalajon tenyészik jól. A

Brennberg-i medence Hidegvíz-völgyi óriás vörösfenyői 140 év körüliek, 80 cm mellmagassági átmérőjük és 40 m magasak. A Kovács-árokban egyvirágú gyöngyperjés-gyertyános-tölgyes helyén 98 éves állományokban csak 55 cm vastag és 32 m egyedét találjuk. Még csökken a mérete a Nagyfüzes fehér perjeszittyós-acidofil-gyertyános-tölgyesben, ahol 95 éves fái csak 50 cm vastagok és 25 m magasak.⁴⁸⁽¹⁴⁾ Ugyanakkor a kedvező termőhely miatt a Daloshegy keleti kitettségsű oldalán, 312 m-re a tengerszint felett, a 84/E erdőrészletben bazofil-egyvirágú gyöngyperjés-gyertyános-kocsánytalan tölgyes helyére telepített szelídgesztenyés-vörösfenyvesben igen szép, nagy genetikai értékű egyedei (pluszfák) élnek. Ilyen pl. a 21. sz. törzsfa, amely 125 éves, 60 cm átmérőjű és 38 m magas, 20 m-ig ágtszta. A Prinz-pihenő-Emlékerdő néhány visszamaradt vörösfenyője ²⁰²90 éves, 50 cm vastag és 25 m magas. Magyarországon ez a pionír, télen lombját levető fenyő-féleség egyébként nem ér el nagyobb méreteket. Legnagyobbak a zirci park, a bakonyi Szarvaskút és Lovászkút erdejében élnek, 120 év körüliek és 111–105 cm vastagok, magasságuk eléri a 38 m-t (24–26. kép).

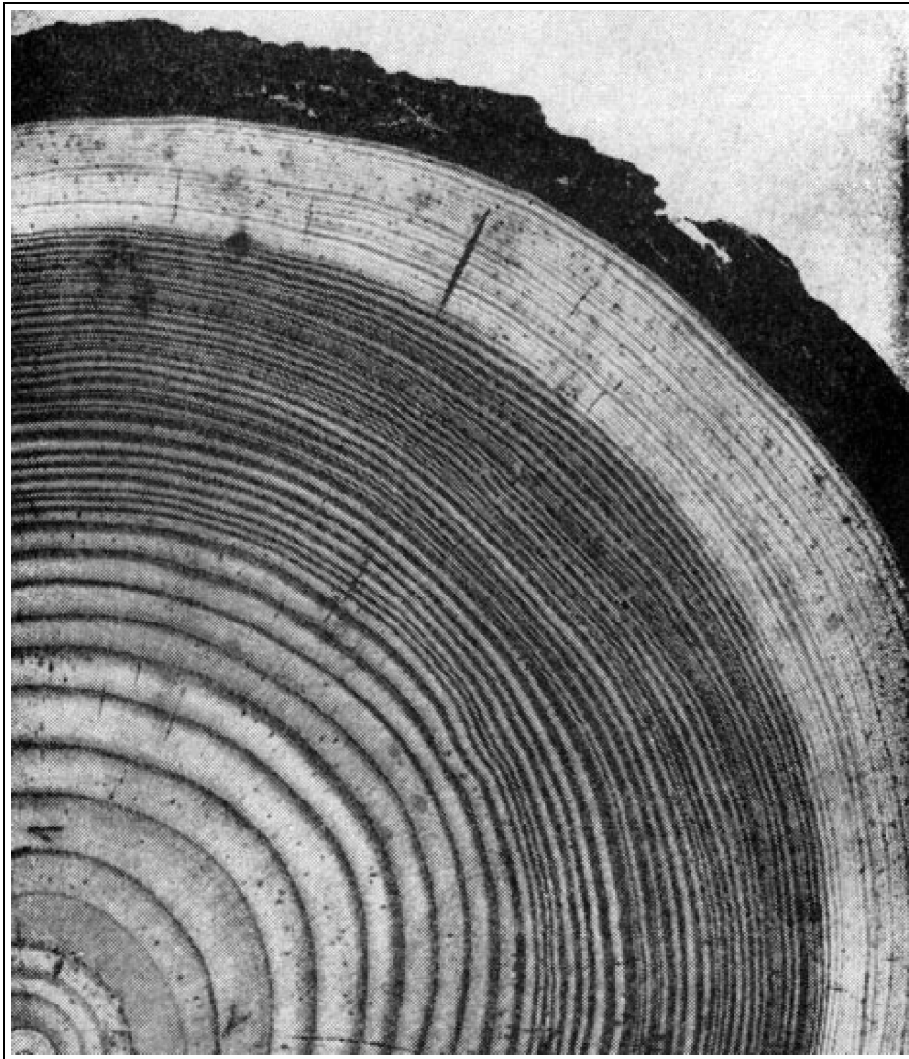

24. A Soproni hegység Házoldal-i kísérleti állományának vörösfenyői 76 éves korukban (1966): állományba szorultak, koronájuk keskeny és zászlós, növekedésük lelassult

Leningrádtól északra, a finn határszélen él az a szibériai vörösfenyves (*Larix sibirica* L.), amelyet 1978-ban volt szerencsém látni.[49\(15\)](#) Ez a 350 éves vörösfenyő Európa legnagyobb élőfa-készlettel rendelkező faállománya: 1800 m³/ha. A nagy fatérfogatot azonban nem a törzsek óriási méretei, – ezek alig érik el a 100 cm vastagságot és a 38 m körüli magasságot –, hanem a nagy törzsszám, sűrű állomány adja. Finnországban Punkaharju 150 éves telepítése is ezt mutatja, ahol az élőfakészlet eléri az 1040 m³-t,

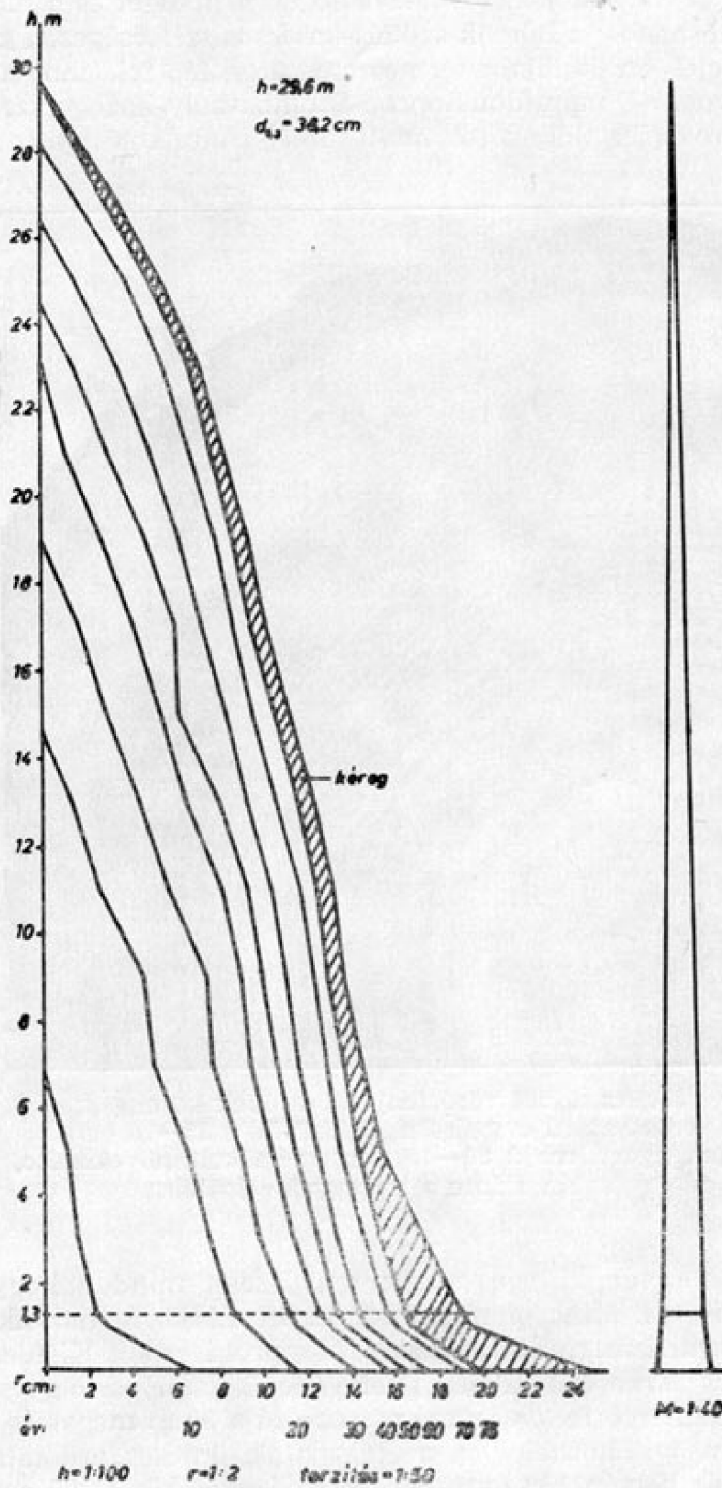
ugyanakkor a fák átlagos vastagsága 45 cm, magassága 35 m.[50\(16\)](#)

20321. Erdeifenyő (*Pinus sylvestris* L.)

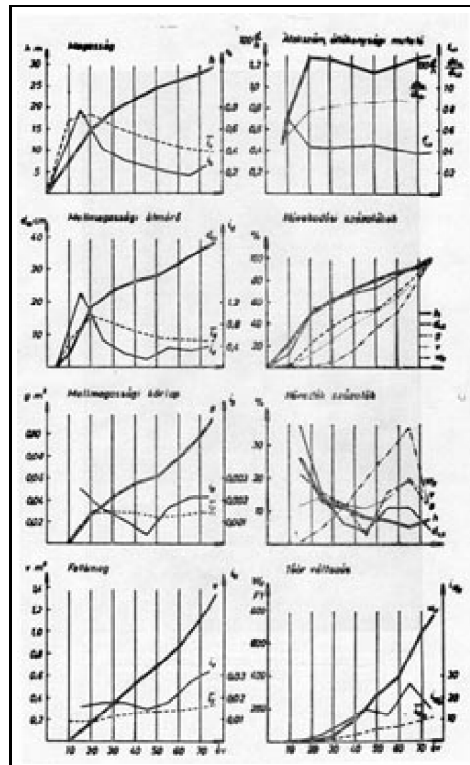

25. Az előbbi vörösfenyő törzsének korongja: erős határú évgűrűin jól látható a 15–20 évig igen gyors, majd 30–40 évig mérsékelt növekedése, aztán szinte a vastagodás leállása

VF(F1)

20426/a. Az előző 38,2 m magas, 49 cm vastag vörösfenyő törzsének elemzése. A baloldali ábrán a törzs fél keresztmetszete látható a 10 évenkénti növekedés vonalaival (50-szeres torzítás), a jobboldali ábrán a törzs 1:40 méretarányú képe

20526/b. Az előző vörösfenyő törzsének különböző paramétereit összegző görbével, a folyó és az átlagnövedék feltüntetésével

20627. Pikkelyes kérgű erdeifenyő törzse (Soproni Hegyvidék áfonyás-acidofil kocsánytalan tölgyesében)

A legnagyobb areájú, pionír, kontinentális jellegű fenyőfélének. Tűri tehát a szélsőségeket, a szárazságot és a nedvességet, a hőséget és a hideget egyaránt. A hegyvidéken őshonos; a Börök sziklás-kavicsos szélsőségesen száraz, savanyú, vagy pszeudoglejes erdőtalajain természetes úton lép fel, ahol nem talál fajokkonkurrenset. Nyugat-Dunántúlon Sopron–Szombathely–Zalaegerszeg vonaláig terjed areája. Előnyös tulajdonságai miatt, főleg fiatalkori gyors növekedése és ellenállóképessége révén kiterjesztették tenyészetét mind a hegységi, mind a dombvidéki erdőkben. Mint pionír faj, rövid életkorú, hazánkban 150–200 évet elért példányai ismertek mindössze. A soproni erdők Kisfüzes erdőrészelein pszeudoglejes barna erdőtalajon gyertyános-kocsányos tölgyes helyére telepített, 90 éves erdeifenyő foltok legméreteesebb fája 30 m magas és 82 cm vastag. A Kárpáti-malom lejtőhordalékán a Rák-patak öntéses erdőtalaján gyertyános-égeres társulás helyén 150 éves park erdeifenyői között 90 cm vastag és 24 m magas fáját találtuk. A Prinz-pihenő „Emlékerdejében” 90 éves egyedei mindössze 41 cm vastagok és 21 m magasak,

ettől nyugatra az „Örökerdőben” 45 cm vastag és 24 m magas hasonló korú fái díszlenek. Jól nőnek a Kovács-árok ciklámenes gyertyános-bükköse helyére telepített lucfenyves 55 éves erdeifenyő [207](#)egyedei, amelyek 50%-kal vastagabbak, mint az átlagos lucfenyő törzsek és magasságuk is lényegesen nagyobb; nagyobb példányai elérik a 45 cm vastagságot (27–28. kép).

28. Tükörcérgű erdeifenyő a Szárhalom bazofil-cseres-tölgyesében

Hazánkban a legméretesebb erdeifenyő a bakonyaljai homokon, Fenyőfő község szélén, 1780 táján telepített erdeifenyvesben található, amelynek óriási példánya 200 év feletti: 116 cm vastag és 15 m magas. Sajátos száraz termőhelyű ökotípusa; „iszonyatos fái” ezek a magyarországi erdeifenyőnek. [51\(17\)](#) Nyugat-Magyarországon észlelt méretesebb egyedei alig érik el az 1 m vastagságot; így Pölösken 105, Szentbalázson 102, Zircen 92 cm vastag fáival találkozunk. A fenyőfői homoki ősfenyves „szépfenyője” 160 év körüli, 88 cm vastag és 26 m magas; az ún. Drach-vágás, I. világháború utáni tarvágás során visszahagyott tanúfa. A bakonyszentlászlói „Tilosfenyő” erdőrészletében tövön száradt állapotban 215 éves „iszonyatos fát” elemezhetünk, amely mellmagassága 82 cm vastag és 23,5 m magas volt. [52\(18\)](#)

[208](#)**22.** Feketefenyő (*Pinus nigra*, Arnold)

A Földközi-tenger környékén honos, alpin-balkáni fafaj, amely különösen délkeleten uralja a tenger mellékét. Négy alfaja közül hazánkban az „ausztriai” él. Igen nagy meleg- és szárazságtűrése miatt szélsőségesen száraz homok- és kopárfásítás során a leginkább felkarolt fafaj. Sopron körül a parkokban élnek a legméretesebb példányai, így az Erzsébet-kertben 73 cm vastag és 25 m magas, az Egyetem Botanikus-kertjében 67 cm vastag és 20 m magas törzseket mértünk, alig 80 éves fákon. Híresek a Sopron-hegyvidéki előerdők Alpesi vendéglővel szembeni lucfenyvesének feketefenyőí, mert ezek a „calabriai-alfajból” származnak; erős az oldaláguk, laza a koronájuk, s igen szép, egyenes ágtszta a törzsük. 90 éves állománya között a savanyútalajú-gyertyános-kocsánytalan tölgyes ellenére 75 cm vastag és 28 m magas egyedét is fellelhetjük. A feketefenyő hazánk egyéb területein sem éri el a 100 cm vastagságot: legnagyobb példánya Debrecen-Nagyerdőben díszlik, ahol 1963-ban már 101 cm volt a vastagsága.[53\(19\)](#)

23. Exota-fenyők:

Duglász-fenyő (*Pseudotsuga Menziesii* /Mirbel/ Franco)

Észak-Amerika atlanti partvidékéről származó fenyőféleség. Európában 1827 óta ültetik. Több változata közül hazánkban a zöld duglászfenyő váltotta be leginkább a hozzá fűzött reményeket, mert gyorsan nő és magas méreteket ér el. Mind a bükkösök, mind a gyertyános-tölgyesek övének termőhelyeit jól hasznosítja. A Soproni-hegyvidék Várisi-előhegységén, a Prinz-pihenővel szemben fekvő „Emlékerdőnek” 97 év körüli duglászfenyőí a legismertebbek, a legméretesebbek. Közöttük 66 cm vastag és 25 m magas egyedeket is találunk. Ha a parkok duglászfenyőit figyelmen kívül hagyjuk, a Sátorhegység 100 év körüli duglászfenyő állományai a legnevezetesebbek, ahol 70 cm átmérőjű és 35 m magas állomány-foltjai is díszlenek.

Simafenyő (*Pinus strobus* L.)

Hazánkban a XVIII. sz. elejétől ültetett észak-amerikai exotánk. Kiegyenlített éghajlatot, párás levegőt kíván, inkább a laza, barna erdőtalajok alkalmasak tenyésztére. Nyugat-Dunántúlon bükkösök és gyertyános-tölgyesek helyén eredményes. A Soproni-hegyvidék már említett Prinz-pihenőí „Emlékerdejében” egyedei 90 éves korra 48 cm vastag és 20 m-es méretet érnek el. Hazánkban ennél jóval méretesebb példányai is élnek; pl. a zirci Arborétumban 150 éves korban, 105 cm átmérőjű és 20 m magas egyedét találjuk. Még nagyobbak a Cégénydanyánd (Szabolcs megye) simafenyőí, melyek 150 éves korban 121–123 cm vastagságot és 20 m magasságot is elérnek.[54\(20\)](#)

24. A soproni erdők híresebb tanúfáiról – az áttekintés megkönnyítése miatt összesítőt (vö. a táblázatot) készítettünk. Az eredeti természetes erdőövek, illetve az erdőtársulások főfafajai szerint tüntettük fel a fák korát, a mellmagassági átmérőjét és a magasságát. Először a lombfákat, majd a fenyő-féleségeket vettük sorba. A kimutatásból kiolvasható, hogy a főfafajok a magasabb hegyvidéki és jó vízgazdálkodású talajokon érik el a legnagyobb méreteket, a legidősebb kort, míg a szélsőségesen száraz dombvidéki területeken életkoruk rövid, s méretük jóval kisebb lesz.

20929. Lucfenyő-elegyes bükk fiatalosan hat az öreg fák mellett: követésre méltó példa a Hidegvízvölgy száraló „Örökerdejében”

210Összesítő a soproni-erdők nagy tanúfáiról (+) = kipusztult.

(Rövidítés = fa kora évben; a mellmag. átm. cm-ben/magasság m-ben)

209. Lucfenyő-elegyes bukk ritailosan nat az oreg tak mellett: kovetesre meito peida a hidegvizvoigy szailaio „Örökerdejében”

210. Összesítő a soproni-erdők nagy tanúfáiról (+) = kipusztult.

(Rövidítés = fa kora évben; a mellmag. átm. cm-ben/magasság m-ben)

Sorsz.	Fafaj	Zónális assz.						
		1 Fenyő elegyes bükkös	2 Gyertyános bükkös	2-3 Égeres	3 Gyertyános- tölgyes	4/a Szelíd gesz. -kocsánytalan tölgyes	4/b Cseres-tölgyes	4 Mo tól
1.	Bükk	200:152/33	200:119/25		200: 77/200			
2.	Gyertyán				200: 74/14 180: 62/12 180: 68/13			
3.	Kislevelű hárs		120: 96/26	120:119/15	100: 80/ 12 150: 80/ 22 95:108/ 25	225:152/18		
	Ezüst hárs				150:102/ 18			
4.	Mezei juhar							
	Hegyi juhar	150: 68/26	150: 87/20					
5.	Mezei szil			150: 73/26	150: 75/ 28			
6.	Magas kóris	100: 52/24		120:116/22				
7.	Mézgás éger			140: 80/28 140: 63/28 120: 62/23				
8.	Kocsányos tölgy			150: 80/14	200: 85/22		150: 82/18	
9.	Kocsánytalan tölgy		250:154/18 150: 86/24		150: 93/25 200: 90/22	200:109/19	100:102/19	
10.	Cser				200: 97/21		200: 88/18 160: 98/18	
11.	Molyhos tölgy						185: 83/11	150:
12.	Bibircses nyír					100: 68/19		
13.	Akác				120:111/16			
14.	Vörös tölgy				100: 80/26			
15.	Jegenyefenyő	195:112/38	100: 72/30		100: 45/25 100: 62/25			
16.	Lucfenyő	134:113/40 /+170:111/43/	150:101/35	90: 68/24	150: 72/30 88: 40/22	80: 35/18		

Sorsz.	Fafaj	Zónális assz.						
		1	2	2-3	3	4/a	4/b	4
		Fenyő elegyes bükkös	Gyertyános bükkös	Égeres	Gyertyános- tölgyes	Szelíd gesz. -kocsánytalan tölgyes	Cseres-tölgyes	Mo tól
17.	Vörösfenyő	140: 80/40/	98: 55/32		125: 60/38 95: 52/25 90: 50/25			
18.	Erdeifenyő		50: 45/25	120: 90/24	90: 82/ 30	100: 41/21 90: 45/24		
19.	Feketefenyő				90: 73/25 90: 67/20			
24.	Duglászfenyő				90: 66/25			
21.	Simafenyő				90: 48/20			

21125. Több mint 150 éve már, hogy Széchenyi István figyelmeztet a „százados lombosok” védelmére: „Ha meggondoljuk, mily esetek fordultak meg árnyékaik alatt, mennyi boldogságnak s kínak voltak tanui, mily jó és rossz idők változtak felettük, hány nemzedéket láttak emelkedni s lelépni ismét; ... lehetetlen azokat ... minden illetődés nélkül végzetre kárhoztatnunk.”[55\(21\)](#)

A soproni erdőket ma sokoldalúan hasznosítjuk: szolgálják a fatermesztést, a környezet- és természetvédelmet, valamint az üdültetést. Az emlékként visszahagyott, óriási tanúfái révén komoly természeti kincseket is őriznek. Ajánlatos a régi hagyomány felújítása, amely során a vágásterületeken néhány útmenta fát hagytak vissza tanúfának. Amikor a meglévő öreg emlékfák védelmében szólunk, törekszünk arra, hogy fiatalabbakat, újabbakat hagyjunk vissza utánpótlásukra. A természet ősi törvénye, hogy az egyén, a fa elpusztul, de életközössége, „az erdő örök” (29. kép).

1987. XLI. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / Andrédi Pál–Sódor Márton: Sopron és környékének kisemlős faunája I. rész

Andrédi Pál–Sódor Márton: Sopron és környékének kisemlős faunája I. rész

1987. XLI. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / Andrédi Pál–Sódor Márton: Sopron és környékének kisemlős faunája I. rész / I. Bevezetés

I. Bevezetés

A zoológiának a kisemlős faunisztikával foglalkozó ága, eredményét és helyzetét tekintve, sok szempontból elmarad más állatcsoportok vizsgálata mögött. Ennek oka többek között az, hogy a kisemlősök

megfigyelése, rejtett éjszakai életmódjuk miatt, igen nehéz.

Elterjedésük vizsgálatára korábban főleg a csapdázást alkalmazták. A módszernek jelentős hátránya, hogy igen kevés adatot szolgáltat. Ritka fajok, gyenge populációk esetén kicsi a valószínűsége a faj kimutatásának. Egyes fajok elkerülik a csapdákat (pl. csíkos egér, patkányfejű pocok).

Másik, ma már természetvédelmi okok miatt sem alkalmazott módszer a begy- és gyomortartalmak vizsgálata.

A köpetvizsgálatok, ezen belül a bagolyköpet-vizsgálatok megindulása új lehetőségeket teremtett a kisemlős faunisztikában. Előnye, hogy nagy mennyiségű adatot szolgáltat. Az egyes bagolyfajok táplálékspecializáltsága ellenére gyakorlatilag a táplálkozási területen előforduló valamennyi kisemlősfaj megtalálható a köpetekben. Nagy mennyiségű köpet esetén még az igen kis létszámú populációk is kimutathatók. A módszer hátránya, hogy **az** egyes kisemlős fajok élőhelyére konkrét adatokat nem kapunk.

Sopron környékének kisemlős faunájáról az állattani irodalomban eddig még nem jelent meg összefoglaló tanulmány. Az eddigi legteljesebb fajlistát Szabó István syphonapterológus (élelősködő rovarokkal foglalkozó kutató) dolgozatában találtuk. Munkatársaival három ízben is vizsgálták a területet. Elevenfogó és ölcspadáikkal 17 fajból, 306 kisemlőst fogtak. A gyűjtéseket Sopron környékének hat jellegzetes biotopjában végezték (Szabó, 1972).

212 Sopron környékére vonatkozó adatokat találunk még Sólmosy (1939), Bauer (1960), Schmidt (1976), Wagner (1976) és Kárpáti L. (1982) dolgozataiban.

Vizsgálatainkat – mint az Erdészeti és Faipari Egyetem hallgatói – öt éven át (1980–1984) folytattuk. Ennek során több mint 4000 kisemlőst határoztunk meg (Andrési–Sódor, 1980; Sódor, 1984).

A korábbi eredményeket is felhasználva, kívánunk átfogó képet adni Sopron és környékének kisemlős világról.

Ezúton mondunk köszönetet Dr. Csapody Istvánnak és Dr. Kárpáti Lászlónak értékes segítségükért, Varga Zsolt erdőmérnöknek az általa gyűjtött köpetekért és a rendelkezésünkre bocsátott megfigyelésekért, Nagy József erdőmérnökhallgatónak a gondosan kivitelezett rajzokért.

1. A Soproni Hegyvidék telepített fenyvessel

1987. XLI. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / Andrédi Pál–Sódor Márton: Sopron és környékének kisemlős faunája I. rész / II. Természeti viszonyok

II. Természeti viszonyok

Vizsgálatainkat a térképvázlaton jelzett területen végeztük. A terület három, geológiailag és botanikailag jól elkülöníthető részre tagolható.

1987. XLI. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / Andrédi Pál–Sódor Márton: Sopron és környékének kisemlős faunája I. rész / II. Természeti viszonyok / A Soproni hegyvidék

A Soproni hegyvidék

Tengerszint feletti magassága 300–600 m. Alapkőzete gneisz és kristályos pala. A nagy csapadékmennyiség hatására savanyú kémhatású, háromszintes barna erdőtalajok alakultak ki. Felszíni vizekben gazdag.

A táj éghajlatára a szubalpin hatások jellemzőek. Évi középhőmérséklete 8,6–9,0 °C, az évi csapadék

mennyisége 700–800 mm.

A táj növényföldrajzilag a kelet-alpesi flóratartomány (Noricum) soproni flórajárásához (Ceticum) tartozik.

213 Legjellemzőbb növénytársulásai a gyertyános-kocsánytalan tölgyesek (*Quercus petraeae*-*Carpinetum*), mészkerülő gyertyános-kocsánytalan tölgyesek (*Luzulo-Quercus-Carpinetum*), szelídgesztenyés mészkerülő tölgyesek (*Castano-Quercetum*) és a gyertyánelegyes bükkösök (*Cyclamini-Fagetum*).

Jelentős területet foglalnak el a telepített fenyvesek. Elsősorban luc- és erdei fenyő, elegyként a vörös- és jegenyefenyő jellemző.

1987. XLI. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / Andrési Pál–Sódor Márton: Sopron és környékének kisemlős faunája I. rész / II. Természeti viszonyok / A Soproni dombvidék (Szarhalom)

A Soproni dombvidék (Szarhalom)

Tengerszint feletti magassága sehol sem éri el a 300 m-t. Délen az Ikvamenti kavicsteraszhoz (150–200 m) kapcsolódik. Alapkőzete lajtamészke. Talajai közül legjellegzetesebbek a meszes vázталajok és a fekete rendzinák. A tájra a szélsőséges vízgazdálkodás és a szubmediterrán klímahatás jellemző. Az évi középhőmérséklet 9,6–10,0 °C, az évi csapadék mennyisége 650 mm (2. kép).

2. A Szárhalom dombvidéke mezőgazdasági területekkel szabdalva

Növényföldrajzilag a Pannonicum átmeneti flóraidékének (Praenoricum) lajtai flórajárásába (Lajtaicum) tartozik. Természetes vegetációi közül említésre méltók a molyhos-cserestölgyesek (*Euphorbio angulatae-Quercetum pubescentis*) és a csepleszmegegyes szegélytársulások (*Cratago-Cerasetum fruticosae*) pusztai rétekekkel, melegkedvelő xerofil növényzettel.

1987. XLI. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / Andrési Pál–Sóder Márton: Sopron és környékének kisemlős faunája I. rész / II. Természeti viszonyok / A Fertőmellék

A Fertőmellék

Ide soroljuk a tó vízfelületét, a kiterjedt nádasokat, mocsárréteket, szikes legelőket és erdősávokat.

214A Fertő Eurázsia legnyugatibb szikes tava. Kárpáti L. (1982) hazánk legnagyobb litorális élőhelykomplexumaként említi. A Kisalföld délnyugati peremén deflációs süllyedékben fekszik.

A táj éghajlatára a szárazföldi (kontinentális) klíma jellemző. Évi középhőmérséklete 9,6–10,0 °C, csapadékmennyisége 560–600 mm.

Növényföldrajzilag az alföldi flóraidék (Eupannonicum) kisalföldi flórajárásába (Arrabonicum) sorolják. A tó Közép-Európa legnagyobb nádas biotópja. Jellemző növénytársulása a homogén nádas (Scirpo-Phragmitetum). A nádasoktól a part felé haladva keskeny övben a magassásos növénytársulások (Magnocaricion) a jellemzők. Az időszakosan elárasztott helyeken a fehértippanos mocsárrét (Agrostetum albae) és az ecsetpázsitos rét (Alopecuretum pratensis) kiterjedt. A másodlagos gyepek is változatosak. A tó vizének és partmenti talajának magas sótartalma miatt szolonyec- és szoloncsákszikesek alakultak ki. Rajtuk sajátos, sótűrő és sókedvelő növényzet fejlődött ki (3. kép).

1987. XLI. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / Andrédi Pál–Sódor Márton: Sopron és környékének kisemlős faunája I. rész / II. Természeti viszonyok / III. Vizsgálati anyag és módszer

III. Vizsgálati anyag és módszer

Vizsgálatainkat elsősorban köpetanalízissel végeztük. A köpet a felvett táplálék meg nem emésztett részeiből képzett és visszaöklendezett maradvány. A köpetelés a madárvilágban általánosan elterjedt. Nemcsak a nappali ragadozómadarakat és baglyokat jellemzi – mint általában gondolják – hanem kimutatták a gyurgyalagoknál, gébicseknél, gólyáknál is.

Tudományos szempontból legjelentősebbek az első két csoport köpetei. Ezek csontokból, szőrből, tollból, esetleg kitindarabokból álló képletek. Attól függően, hogy milyen zsákmányállatokat tartalmaznak. Vizsgálhatóság szempontjából a két csoportot el kell különíteni egymástól. A baglyok emésztőnedvei gyengék. A csontok – melyek a határozás szempontjából döntőek – legtöbb esetben épségben kerülnek elő. Így határozásuk a megfelelő bélyegek ismeretében könnyen elvégezhető. Ezzel szemben a nappali ragadozómadarak erős gyomornedvei a csontok egy részét is elbontják. Többnyire csak töredékek kerülnek elő köpeteikből, melyek meghatározása nehezebb.

Vizsgálataink során baglyok és nappali ragadozómadarak köpeteit egyaránt elemeztük. Ennek előnye a két madárcsoport eltérő aktivitási ideje (nappal-éjszaka) és így több zsákmányállatfaj került elő.

Az eltelt öt év során 21 helyről származó anyagot vizsgáltunk át, melyek a következő fajoktól származnak:

Héja	– Accipiter gentilis (L.)
Egerészölyv	– Buteo buteo (L.)
Vörös vércse	– Falco tinnunculus L.
Gyöngybagoly	– Tyto alba (SCOP.)
Macskabagoly	– Strix aluco L.
Erdei fülesbagoly	– Asio otus (L.)
Réti fülesbagoly	– Asio flammeus (PONT.)

Az egyes gyűjtések helyét a térképvázlat, adatait a következő felsorolás tartalmazza betűrendben:

1. Ágfalva – Bögöly-hegy: 1984. III. 19., Asio otus.
Gyűjtötte: Varga Zs.

2. Balfi parkerdő: 1984. IV. 30., Asio otus.

Gyűjtötte: Varga Zs.

3–4. Brandmajor: 1983. II. ?, *Falco tinnunculus*. 1984. II. 29., *Asio otus*.

Gyűjtötte: Varga Zs.

5. Harkai bánya: 1984. I. 4., *Falco tinnunculus*.

Gyűjtötte: Varga Zs.

2156–7. Iker-árok: 1984. II. 8., 1984. III. 14., *Asio otus*.

Gyűjtötte: Varga Zs.

8–10. Jánospihenő, 98H erdőrészlet: 1980. II. 16., 1981. II. 8. 1982. III. 14., *Asio otus*.

Gyűjtötte: Andrési P.–Sódor M.

3. Jellegzetes Fertő-menti táj nádkúpokkal (Dr. Kárpáti László felv.)

11–12. Magyarfalva (vezetékoszlop alatt): 1983. XI. ?.; *Buteo buteo*, *Falco tinnunculus*, 1984. II. 29., *Buteo buteo*, *Falco tinnunculus*, *Asio otus*.

Gyűjtötte: Varga Zs.

13. Mekszikópuszta (ma: Fertőújlak), (legelők): 1980. III. 20. *Asio flammeus*
Gyűjtötte: Andrési P.–Sódor M.

14. Mekszikópuszta (ma: Fertőújlak), (belterület): 1984. II. 10., *Tyto alba*.
Gyűjtötte: Dr. Kárpáti L.

15. Soproni hegyvidék (fészkek alatt): 1982. IV. ?, *Accipiter gentilis*, *Buteo buteo*
Gyűjtötte: Varga Zs.

16. Seprőkötő hegy: 1983. III. 30., *Strix aluco*.
Gyűjtötte: Varga Zs.

17. Szárhalmi erdő (fészkek alatt): 1982. IV. ?, *Buteo buteo*.
Gyűjtötte: Varga Zs.

18. Szárhalmi erdő: 1984. IV. 17., *Buteo buteo*, *Asio otus*.
Gyűjtötte: Varga Zs.

19. Szárhalmi erdő (bükkös): 1984. IV. 30., *Strix aluco*.
Gyűjtötte: Varga Zs.

20. Szárhalmi erdő (lőtér): 1984. II. 21., *Buteo buteo*.
Gyűjtötte: Varga Zs.

21. Tómalom – Lapos hegy: 1984. IV. 16., *Strix aluco*.
Gyűjtötte: Varga Zs.

1987. XLI. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / Andrési Pál–Sódor Márton: Sopron és környékének kisemlős faunája I. rész / II. Természeti viszonyok / 216IV. Eredmények

216IV. Eredmények

Legnagyobb mennyiségben az erdei fülesbagoly köpeteit vizsgáltuk. Táplálékállatai közül leggyakoribb a mezei pocok, közel 76%-ban fordul elő. Jelentősebb még az erdei egerek előfordulása, mintegy 15%-os arányban. A többi faj csak elenyészően kis %-ban fordult elő (1. táblázat). A táblázatból jól látszik a faj mezei pocokra irányuló táplálékspecializációja. Ennek következtében a mezei pocok gradációi ugyanazon helyen gyűjtött köpetekből kimutathatók (az 1. táblázat első három oszlopa). A specializáció következménye, hogy a táplálék összetétele a terület kisemlőseinek %-os összetételét nem valósághűen adja vissza. Az erdei fülesbagoly – mint a táplálék összetétele is mutatja – az alacsonyabb növényzetű, nyílt területeken zsákmányol.

1. táblázat: Az erdei fülesbagoly (*Asio otus*) köpeteiben talált zsákmányállatok

Zsákmányállat faja	A gyűjtés helye						
	8. Jánospihenő, 98H	9. Jánospihenő, 98H	10. Jánospihenő, 98H	4. Brandmajor, 1984. II.	6. Iker-árok, 1984. II.	7. Iker-árok, 1984. III.	1. Ágfőly, 19
	erdőrészlet, 1980. II.	erdőrészlet, 1981. II.	erdőrészlet, 1982. III.				

Zsákmányállat faja	A gyűjtés helye						
	8. Jánospihenő, 98H erdőrészlet, 1980. II.	9. Jánospihenő, 98H erdőrészlet, 1981. II.	10. Jánospihenő, 98H erdőrészlet, 1982. III.	4. Brandmajor, 1984. II.	6. Iker-árok, 1984. II.	7. Iker-árok, 1984. III.	1. Ágf Bögöly 19
Sorex araneus	1						
Sorex minutus	1		1				
Crocidura leucodon	2						
Crocidura suaveolens	10		1				
Muscardinus avellanarius	1						
Micromys minutus	59	16	8		1		
Apodemus sp.	218	144	161	1	3	2	
Mus musculus	37	2	9				
Rattus sp.		1					
Clethrionomys glareolus	4	5	14				
Arvicola terrestris	3						
Pitymys subterraneus	70	20	29	2			
Microtus arvalis	705	971	996	5	5	2	1
Microtus agrestis	1					1	
Microtus oeconomus	17	4	1				
Összesen:	1129	1163	1220	8	9	5	1

217 Hasonló helyen zsákmányol a réti fülesbagoly is, amit táplálékösszetétele is igazol (2. táblázat). Az erdei fülesbagoly télen az erdők és az emberi települések közelében is vadászik, a réti fülesbagoly viszont ragaszkodik a nyílt területekhez. Kemény teleken jelentős vándorlásra kényszerül. Egy ilyen invázióknak köszönhetjük, hogy 1979/80 telén mintegy 10–12 példány tartózkodott február–március hónapokban a

mekszikópusztai legelőkön. Ritka megjelenése miatt eddig elenyészően kevés hazai táplálkozásbiológiai adattal rendelkezünk róla.

A gyöngybagoly elsősorban emberi települések közelében zsákmányol. Gazdag és változatos zsákmányösszetételével a legértékesebb köpetanyagot szolgáltatja. Sajnos a kis mennyiségű adat ezt kevésbé tükrözi (2. táblázat).

Zsákmányösszetételére jellemző, hogy benne a pockok és cickányok együttes mennyisége közel állandó értéket mutat. Nem táplálékspecialista faj. Minden mozgó zsákmányállatot megfog. Táplálékösszetétele ennek megfelelően jól tükrözi a vadászterület kisemlősfaunájának összetételét.

2. táblázat: A réti fülesbagoly (*Asio flammeus*), a gyöngybagoly (*Tyto alba*) és a macskabagoly (*Strix aluco*) köpeteiben talált zsákmányállatok

Zsákmányoló madárfaj	Asio flammeus		Tyto alba		Strix aluco		
	13. Mekszikópuszta, 1980. III.	%	14. Mekszikópuszta, 1984. II.	%	A gyűjtés helye		
Zsákmányállat faja					21. Tómalom, 1984. IV.	19. Szárhalom, 1984. IV.	16. Seprőkötő, 1983. III.
<i>Sorex araneus</i>	2	0,95	11	32,35	2		
<i>Sorex minutus</i>	1	0,47	1	2,49			
<i>Crocidura leucodon</i>	1	0,47	3	8,82		1	
<i>Crocidura suaveolens</i>	1	0,47	4	11,76			
<i>Sciurus vulgaris</i>					1		
<i>Micromys minutus</i>	1	0,47					
<i>Apodemus sp.</i>	26	12,32	1	2,94	4		2
<i>Mus musculus</i>	3	1,42	1	2,94			
<i>Clethrionomys glareolus</i>					6		
<i>Pitymys subterraneus</i>			1	2,94			
<i>Microtus arvalis</i>	173	82,01	12	35,31	2		
<i>Microtus oeconomus</i>	3	1,42					
Összesen:	211	100,00	34	100,00	15	1	2

A macskabagoly ligetes erdőkben, erdőszéleken zsákmányol. Ezt igazolja a táplálék összetétele is. Köpeteiben jelentős mértékben fordulnak elő erdei egerek, erdei pockok és cickányok is (2. táblázat). Rendkívül ritkán zsákmányol mókust, ennek nagy termete miatt. De ez is igazolni látszik erdei vadászatát.

Bár a 218 táblázat nem mutatja, de az összes bagolyfaj közül legnagyobb mennyiségben fogyaszt kétélűtűket, hüllőket és madarakat.

A nappali ragadozómadaraktól csak igen kis mennyiségű köpetanyagot vizsgáltunk meg. Ezek mennyiségi kiértékelésre nem alkalmasak. Faunisztikailag azonban olyan fajok is kimutathatók belőle, melyek bagolyköpetekből nem kerültek elő (3. táblázat). Az egerészölyv jórészt kisemlősökkel táplálkozik. A vörös vércsénél jelentős a rovarfogyasztás, a héja viszont madártápláléka mellett csak elenyésző számban fogyaszt emlősöket. Ez utóbbiaknál ezért a %-okat nem is számoltuk ki.

3. táblázat: Az egerészölyv (*Buteo buteo*), a vörös vércse (*Falco tinnunculus*) és a héja (*Accipiter gentilis*) köpeteiben talált zsákmányállatok

Zsákmányoló madárfaj	Buteo buteo					
Zsákmányállat faja	4. Brandmajor, 1984. II.	20. Szárhalom, 1984. II.	11. Magyarfalva, 1983. XI.	12. Magyarfalva, 1984. II.	18. Szárhalom, 1984. IV.	17. Szárhalom, 1982. IV.
Talpa europaea						3
Sorex araneus						
Crocidura suaveolens				1		
Sciurus vulgaris						
Citellus citellus						
Apodemus sp.	4	1	1		1	1
Cricetus cricetus						2
Clethrionomys glareolus						1
Pitymys subterraneus						1
Microtus arvalis	7	3	2	1	10	13
Microtus oeconomus						1
Összesen:	11	4	3	2	11	24
Mustela putorius						1

1987. XLI. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / Andrési Pál–Sódor Márton: Sopron és környékének kisemlős faunája I. rész / II. Természeti viszonyok / V. Faunisztikai áttekintés

V. Faunisztikai áttekintés

Dolgozatunkkal Sopron kisemlős faunájának minél teljesebb megismeréséhez szeretnénk hozzájárulni. Ennek érdekében a következőkben a saját köpetvizsgálatok során előkerült fajok mellett az eddigi egyéb

kutatások, illetve megfigyelések eredményeit is közöljük, hivatkozva az irodalomra, vagy a megfigyelő nevére és a megfigyelés időpontjára.

219A megkülönböztethetőség kedvéért a köpetvizsgálatokból előkerült fajok magyar nevét nagybetűvel (kurzív verzál) a többi fajét kisbetűvel (kurzív) írjuk. A köpetekből előkerült fajok esetén utalunk a zsákmányoló fajra, tudományos nevének rövidítésével.

Lelőhelyen értjük a megfigyelés, csapdázás esetén ezek helyét, köpetekből előkerült zsákmányállatok esetén a köpetek gyűjtési helyét:

HV – Soproni helyvidék

IK – Ikva menti kavicsteraszs

F – Fertőmellék

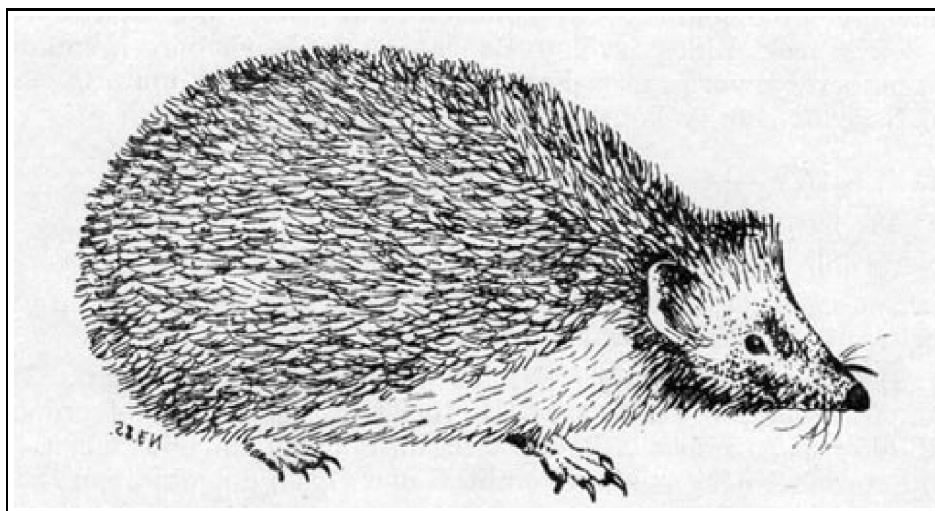
Sz – Szárhalmi dombvidék

1987. XLI. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / Andrédi Pál–Sódor Márton: Sopron és környékének kisemlős faunája I. rész / II. Természeti viszonyok / Emlősök (Mammalia) – 6. osztály

Emlősök (Mammalia) – 6. osztály

1987. XLI. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / Andrédi Pál–Sódor Márton: Sopron és környékének kisemlős faunája I. rész / II. Természeti viszonyok / Emlősök (Mammalia) – 6. osztály / Rovarevők (Insectivora) – 1. rend

Rovarevők (Insectivora) – 1. rend

4. Keleti sün (*Erinaceus europaeus*)

1. Keleti sün – Erinaceus europaeus Linné ssp. roumanicus. Barrett-Hamilton

Testhossz: 260–285 mm.

Súly: 700–950 g.

Védett!

Táplálék: Elsősorban rovarokkal, csigákkal táplálkozik, de megeszi a madarak tojásait, fiókáit is. Ősszel gyümölcsöt is fogyaszt (4. kép).

Elterjedése: hazánk minden vidékén, a művelés alá vont és a műveletlen területeken is előfordul.

Lelőhelye: SZ: Kis-Tómalom, 1984. IV. 17., (Varga Zs.), de mind a három élőhelyen előfordul. Bauer (1960) Vásárhelyire hivatkozva említi Brennbergbányáról, és a Fertő osztrák részéről is kimutatta. Sólymosy (1939) Nagylózs környékéről említi.

2. VAKONDOK – *Talpa europaea* Linné

Testhossz: 130–170 mm.

Súly: 70–120 g

Védett!

Táplálék: A maga ásta járatokat rendszeresen átprésztázza és összeszedi a beléjük került férgeket, rovarokat. Elfogyasztja a kisebb emlősöket is.

Elterjedése: síkságon, dombos és hegyes területen egyaránt előfordul, ahol a talaj megfelelően laza és nedves.

Lelőhelye: HV: Soproni hegyvidék, 1982. IV. ? (A. g., B. b.) SZ: Szárhalmi erdő, 1982. IV. ?, (B. b.). Mindhárom élőhelyen megfigyeltük. Bauer (1960) és Sólymosi (1939) is kimutatta.

2203. ERDEI CICKÁNY – *Sorex araneus* Linné

Testhossz: 58–80 mm.

Súly: 8,5–13,5 g.

Védett!

Táplálék: elsősorban férgekből, rovarokból, csigákból áll. Elsősorban szürkületkor és éjjel vadászik.

Elterjedése: legközönségesebb cickányfajunk. Nádas, mocsaras területeken éppen úgy előfordul, mint erdőkben, bokros területeken.

Lelőhelye: HV: Jánospihenő, 1980. II. 16., (A. o.). Soproni hegyvidék, 1982. IV. ? (B. b.); F: Mekszikópuszta, 1980. III. 20., (A. f.); Mekszikópuszta, 1984. II. 10., (T. a.) Sarród – László major, 1977. III. 19., (A. o., Kárpáti L., 1982) SZ: Tómalom – Lapos hegy, 1984. IV. 16., (S. a.) Sopronban mindhárom vizsgált területen előkerült. Mennyiségi viszonyaira azonban a kevés gyöngybagolyköpetből nem következtethetünk. Szabó (1972) mind a hat, általa vizsgált élőhelyen megfogta: Ezek: Tómalom, Pintytető, Pinty-mocsár, Vadkan-árok, Vörös-árok, Hidegvízvölgy. Bauer (1960) Vásárhelyire hivatkozva említi Brennbergbányáról, és a Fertő osztrák részein is kimutatta. Sólymosy (1939) Nagylózs környékén mindenütt előfordulóként említi.

4. TÖRPECICKÁNY – *Sorex minutus* Linné

Testhossz: 48–60 mm.

Súly: 3–4,5 g.

Védett!

Táplálék: Apróbb rovarokkal, csigákkal táplálkozik.

Elterjedése: az egész országban előfordul, de jóval ritkább az előző fajnál. Erdőkben, bokros területeken, kertekben él.

Lelőhelye: HV: Jánospihenő, 1980. II. 16., (A. o.) F: Mekszikópuszta, 1980. III. 20., (A. f.) Mekszikópuszta, 1984. II. 10. (T. a.). A Szárhalmi erdőből nem került elő, valószínűleg a kevés vizsgálati anyag következtében. Wagner (1976) Sopronból négy példányt említ, Bauer (1960) dolgozatában is szerepel.

5. *Közönséges vízicickány – Neomys fodiens Pennant*

Testhossz: 78–95 mm.

Súly: 13–22 g.

Védett!

Táplálék: elsősorban férgek, rovarok, csigák képezik, de a kisebb halakat, kétélűeket is elfogyasztja (5. kép).

Elterjedése: hazánkban álló- és folyóvizek mellett mindenütt megtalálható.

Lelőhelye: köpetanyagból nem került elő. A Fertő mentén figyeltük meg. Szabó (1972) a Vadkan-árokban fogta meg csapdával. Sólymosy (1939) szerint Nagylózs környékén viszonylag ritka. Bauer (1960) is említi.

6. *Miller vízicickánya – Neomys anomalus Cabrera ssp. Milleri Mottaz*

Testhossz: 78–92 mm.

Súly: 10–12 g.

Védett!

Táplálék: az előző fajéhoz hasonló.

Elterjedése: nyirkos talajú helyeken, állóvizek, patakok mentén csaknem mindenütt előfordul.

Lelőhelye: Szabó (1972) a Vadkan-árokban és a Tómalom környékén is megtalálta. Bauer (1960) a Fertő osztrák részéről mutatta ki.

7. *MEZEI CICKÁNY – Crocidura leucodon Hermann*

Testhossz: 85–93 mm.

Súly: 5–7,5 g.

Védett!

Táplálék: rovarokon, férgek kivül elfogyasztja a földön fészkelő madarak tojásait, fiókáit is.

221 Elterjedése: elsősorban kultúrterületeken, kertekben találkozhatunk vele. Télen az emberi települések közelében.

Lelőhelye: HV: Jánospihenő, 1980. II. 16., (A. o.) F: Mekszikópuszta, 1980. III. 20. (A, f.) Mekszikópuszta, 1980. II. 10., (T. a.) SZ: Szárhalmi erdő (bükkös), 1984. IV. 30., (S. a.) Mindhárom vizsgált lelőhelyen előfordult. Szabó (1972) a Tómalom környékén találta meg. Schmidt (1976) bagolyköpetvizsgálat segítségével mutatta ki Sopronból. Bauer (1960) munkájában is szerepel.

8 KELETI CICKÁNY – *Crocidura suaveolens* Pallas

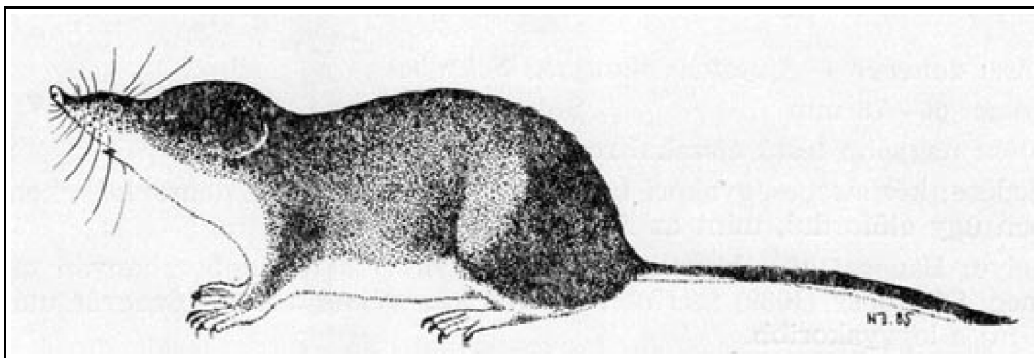
Testhossz: 70–75 mm.

Súly: 4–6 g.

Védett!

Táplálék: elsősorban rovarok, csigák.

Elterjedése: hazánkban általánosan elterjedt. Elsősorban a sík területeket kedveli. Előszeretettel tartózkodik mezőkön, kertekben.

5. Közöséges vízcickány (*Neomys fodiens*)

Lelőhelye: HV: Jánospihenő, 1980. II. 16., (A. o.) 1982. III. 14. (A. o.) Magyarfalva, 1984. II. 29., (B. b.) F: Mekszikópuszta, 1980. III. 29., (A. f.) Mekszikópuszta, 1984. II. 10., (T. a.) A Szárhalmi erdőből nincs adatunk, de valószínűleg ott is előfordul. Szabó (1972) a Pinty-mocsárban fogta meg. Schmidt (1976) is kimutatta Sopronból bagolyköpetvizsgálatokkal. Bauer (1960) szintén leírja dolgozatában. Sólymosy (1939) Nagylózs környékéről tévesen *Crocidura russulát* említ. Ezt a fajt eddig hazánkban nem mutatták ki. Bauer (1960) szerint egész biztos, hogy félrehatározott keleti cickányról van szó.

1987. XLI. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / Andrési Pál–Sódor Márton: Sopron és környékének kisemlős faunája I. rész / II. Természeti viszonyok / Emlősök (Mammalia) – 6. osztály / Denevérek (Chiroptera) – 2. rend

Denevérek (Chiroptera) – 2. rend

9. Kis patkósorrú denevér – *Rhinolophus hipposideros* Bechstein

Testhossz: 31–44 mm.

Súly: 3–9 g.

Védett!

Táplálék: éjszaka táplálkozik, elsősorban repülő rovarokkal.

Elterjedése: hazánkban mindenütt előfordul, de csak kis számban. Elsősorban telelésre alkalmas barlangok közelében figyelhetjük meg.

Lelőhelye: a Szárhalmi dombosor Zsiványbarlangjában figyelte meg Dr. Kárpáti, L. Bauer (1960) kimutatta a Fertő osztrák részén. Dolgozatában hivatkozik Topálra, aki Fertőbozon talált egy példányt. Sólymosy (1939) szerint Nagylózs környékén ritka, ezek is a Sopron környéki hegyekből származnak.

22210. Hegyesorrú denevér – *Myotis Blythi Tomes ssp. oxygnathus Monticelli*

Testhossz: 62–70 mm.

Súly: 16–26 g.

Védett!

Táplálék: nagytestű lepkék, cserebogarak.

Elterjedése: hazánk egyik legközönségesebb denevére, különösen az Alföldön gyakori.

Lelőhelye: Bauer (1960) hivatkozik Topálra, aki Sopronban találta meg. Bauer

(1960) Ausztriában is kimutatta.

11. Vízi denevér – *Myotis Daubentoni Kuhl*

Testhossz: 43–51 mm.

Súly: 7–10 g

Védett!

Táplálék: szúnyogok, szitakötők, egyéb vízi és vízparti rovarok.

Elterjedése: Magyarországon mindenütt előfordul, de sehol sem gyakori.

Lelőhelye: Bauer (1960) hivatkozik Paszlavskyra, aki Sopronból említi. Sólymosy (1939) szerint Nagylózs környékén meglehetősen ritka.

12. Kései denevér – *Eptesicus serotinus Schreber*

Testhossz: 66–78 mm.

Súly: 22–25 g.

Védett!

Táplálék: nagyobb testű éjszakai rovarok.

Elterjedése: közönséges, gyakori faj. Hazánkban a hegy- és dombvidékeken éppen úgy előfordul, mint az Alföldön.

Lelőhelye: Bauer (1960) hivatkozik Vásárhelyire, aki Brennbergbányán találta meg. Sólymosy (1939) szerint Nagylózs környékén a korai denevér után ez a faj a leggyakoribb.

13. Korai denevér – *Nyctalus noctula* Schreber

Testhossz: 68–79 mm.

Súly: 15–30 g.

Védett!

Táplálék: nagyobb testű rovarok.

Elterjedése: hazánk leggyakoribb denevérfaja. Domb- és síkvidégeinken egyaránt előfordul. Télen faodvakba, pincékbe húzódik.

Lelőhelye: Mekszikópusztán került elő madárhálózás közben (Dr. Kárpáti L. szóbeli közlése). Szabó (1972) a Tómalom közelében, faodúban fogott példányokat vizsgált. Bauer (1960) hivatkozik Vásárhelyire, aki Brennbergbányán találta meg. Sólymosy (1939) szerint a leggyakoribb faj Nagylózs környékén.

14. Törpe denevér – *Pipistrellus pipistrellus* Schreber

Testhossz: 36–44 mm.

Súly: 3–7 g.

Védett!

Táplálék: apró rovarok.

Elterjedése: gyakori denevérfajunk. Kisebb csapatokban fordul elő. Hegyvidéken és síkságon egyaránt megél. Padlásokon, pincékben telel.

Lelőhelye: Dr. Kárpáti L. Sopronban figyelte meg. Szabó (1972) Tómalom környékéről származó példányt vizsgált. Bauer (1960) hivatkozik Paszlavskyra, aki Sopronban figyelte meg. Sólymosy (1939) szerint Nagylózs környékén közönséges.

15. Hosszúfülű denevér – *Plecotus auritus* Linné

Testhossz: 43–51 mm.

Súly: 5–7 g.

Védett!

Táplálék: repülő rovarok.

223 Elterjedése: északi elterjedésű, hazánkban inkább a hegyvidékek lakója. A ritkább fajok közé tartozik.

Lelőhelye: a Fertőn madárhálózás közben fogták be (Dr. Kárpáti L.). Bauer (1960) hivatkozik Paszlavskyra, aki Sopronban találta meg, valamint Vásárhelyire, aki Brennbergbányáról mutatta ki. Sólymosy (1939) szerint Nagylózs környékén nagyon gyakori.

16. Hosszúszárnyú denevér – *Miniopterus Schreibersi* Kuhl

Testhossz: 48–49 mm.

Súly: 8–15 g.

Védett!

Táplálék: elsősorban araszoló lepkéket, de más, éjjel repülő rovar is fogyaszt.

Elterjedése: hazánk barlangvidékein mindenütt közönséges.

Lelőhelye: Bauer (1960) hivatkozik Vásárhelyire, aki Brennbergbányán találta meg.

1987. XLI. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / Andrási Pál–Sódor Márton: Sopron és környékének kisemlős faunája I. rész / II. Természeti viszonyok / Emlősök (Mammalia) – 6. osztály / Nyulak (Lagomorpha) – 3. rend

Nyulak (Lagomorpha) – 3. rend

17. *Üregi nyúl – Oryctolagus cuniculus (Linné)*

Testhossz: 400–500 mm.

Súly: 1500–1900 g.

Nem védett!

Táplálék: kedvenc táplálékát képezik a fiatal vetések, lucernások. Télen a fiatal fák kérgét, hajtását is lerágya. Jelentős mezőgazdasági és erdészeti kártevő.

Elterjedése: homokos, lazább talajú erdőkben, földi lyukakban él.

Lelőhelye: a szárhalmi dombvidék mezsgyéin, kőrakások alatt találhatjuk üregeit. Sólymosy (1939) szerint Nagylózs környékén rendkívül gyakori.

18. *Mezei nyúl – Lepus europaeus Pallas*

Testhossz: 600–700 mm.

Súly: 2800–6100 g.

Nem védett!

Táplálék: Kedvenc táplálékát a fiatal vetések, lucernások, káposztafélék alkotják. Kemény teleken megrágja a fiatal fák kérgét is.

Elterjedése: sík- és dombvidékeink mezőgazdaságilag művelt területeinek lakója.

Lelőhelye: erdők melletti művelt területeken közönséges. Sólymosy (1939) szerint Nagylózs környékén nagyon gyakori.

1987. XLI. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / Andrási Pál–Sódor Márton: Sopron és környékének kisemlős faunája I. rész / II. Természeti viszonyok / Emlősök (Mammalia) – 6. osztály / Rágcsálók (Rodentia) – 4. rend

Rágcsálók (Rodentia) – 4. rend

19. *MÓKUS – Sciurus vulgaris Linné*

Testhossz: 200–280 mm.

Súly: 250–480 g.

Védett!

Táplálék: fő táplálékát a fenyőtoboz, tölgy- és bük-makk, mogyoró képezi. Ezen kívül elfogyasztja a madarak tojásait és fiókáit is.

Elterjedése: erdeinkben általánosan elterjedt faj

Lelőhelye: HV: Soproni hegyvidék, 1982. IV. ?, (A. g.) Sz: Tómalom – Lapos hegy, 1984. IV. 16. (S. a.) Szabó (1972) a Soproni hegyvidékről (Kecskepatak völgye, Váris, Lövérék) származó példányokat vizsgált. Bauer (1960) hivatkozik Vásárhelyire, aki a Soproni hegyvidéken találta meg. Sóllymosy (1939) szerint Nagylózs környékén ritka. A megfigyelt példányok valószínűleg a Sopron környéki hegyekből származnak.

22420. ÜRGE – *Citellus citellus* (Linné)

Testhossz: 200–220 mm.

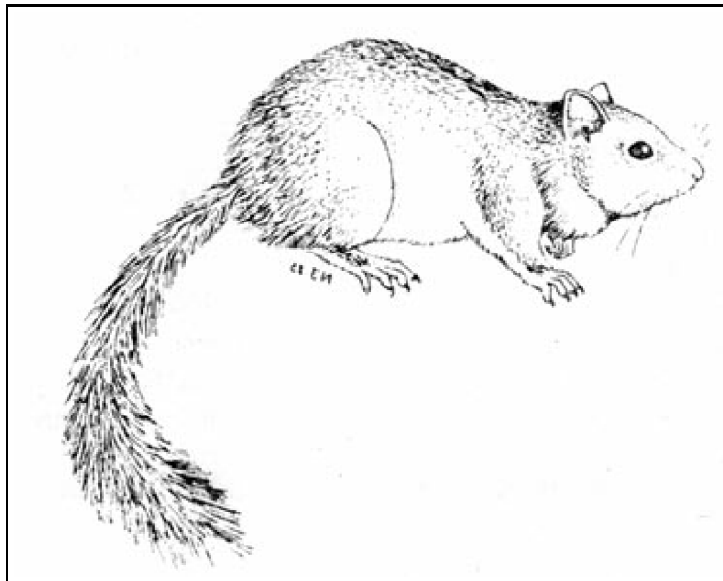
Súly: 240–340 g.

Védett!

Táplálék: kizárólag növényi anyagokkal, füvekkel, gyökerekkel, magvakkal táplálkozik. Téli álmot alszik.

Elterjedése: sík- és dombvidékeink megfelelő kopár helyein, legelőin sokfelé előfordul. Élőhelyeik megszűnésével számuk egyre csökken.

Lelőhelye: Sz: Szárhalmi erdő, 1982. IV. ?, (B. b.). Megfigyeléseink szerint a szárhalmi lőtéren található kolóniák. Sóllymosy (1939) szerint Nagylózs környékén nagy számban fordul elő.

6. Nagy pele (*Glis glis*) Nagy J. rajza

21. Nagy pele – *Glis glis* (Linné)

Testhossz: 130–190 mm.

Súly: 70–180 g.

Védett!

Táplálék: mindenféle nedves gyümölcs, tölgyemlék, és egyéb erdei magvak. Megrágja a fiatal fák kérgét, sőt madárfiókákat is pusztít (6. kép). Téli álma hosszú.

Elterjedése: középhegységeink, dombvidékeink tölgy- és bükkerdeit lakja.

Lelőhelye: a Szárhalmi erdőben több ízben megfigyeltük a szürkületi órákban. Bauer (1960) kimutatta Ausztriában.

22. MOGYORÓS PELE – *Muscardinus avellanarius* (Linné)

Testhossz: 70–90 mm.

Súly: 18–30 g.

Védett!

Táplálék: makk, különböző bogyók és magvak.

Elterjedése: hazánkban a legközönségesebb pelefaj. Elsősorban a dombvidékek lomberdeiben, különösen fiatalosokban él.

Lelőhelye: HV: Jánospihenő, 1981. II. 8. (A. o.) A Szárhalmi erdőben és a környező szőlőtáblákban gyakran megfigyeltük. Sólymosy (1939) szerint Nagylózs környékén ritkán fordul elő. Bauer (1960) is kimutatta.

22523. Erdei pele – *Dryomys nitedula* (Pallas)

Testhossz: 90–100 mm.

Súly: 20–22 g.

Védett!

Táplálék: különböző magvakkal, gyümölcsökkel és más növényi anyagokkal táplálkozik. Ha teheti, madárfiókát is zsákmányol.

Elterjedése: hazánk legritkább pelefaja. Főleg dombvidékeinken, erdőszéleken, gyümölcsösökben, cserjésekben él.

Lelőhelye: a Soproni hegyvidéken talált egy elhullott példányt Varga Zs. Ritkaságára jellemző, hogy Bauer (1960) sem mutatta ki a Fertő osztrák részén.

(Folytatjuk.)

1987. XLI. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / Soós István: Cigányper Sopronban (Adalékok Sopron és a cigányság XVIII. századi kapcsolatához) 1. rész

**Soós István: Cigányper Sopronban
(Adalékok Sopron és a cigányság XVIII. századi kapcsolatához)¹**

(22). rész

1. Talán nincs még egy nép földrésziünkön, amelyet már több mint fél évezrede, Európában történt első megjelenése óta oly határozott előítéletekkel ruháztak volna fel és oly diszkriminációkkal sújtottak volna, mint a cigányság, ez a hányatott sorsú népcsoport. Cigány, cigányok: ehhez a szóhoz illetve fogalomhoz évszázadokon át igen sokszínű, de túlnyomórészt negatív, olykor-olykor pedig túlzó, torz képzetek társultak az európai nemzetek tudatában. A cigány a civilizált életmóddal, erkölcsökkel, szokásokkal merőben ellentétes, azoktól idegen, sőt lenézett, megvetett, hovatovább gyűlölt magatartásformát testesített meg. De jelentette egyszersmind azt az embertípust is, amely nem tisztel sem tekintélyt, sem törvényt, sem szabályokat, egyáltalában megveti az emberi együttélés mindenre kötelező érvényű normáit és csak saját elképzelése szerint hajlandó élni: könnyedén, szabadon, a természet gyermekeként, pusztán ösztöneire és képzeletvilágára hagyatkozva.

A cigány igénytelen életvitele, „szilaj szabadságszeretete” s ezzel párosuló, vagabundusságra, csavargásra való hajlama, külső megjelenése a társadalomban élő polgárok szemében a „dologkerülő és gazdátlan csöcselékhez” tartozó, piszkos, verekedős, veszekedős, vad, megzabolázhatatlan emberrel azonosult. Eképpen aszociális magatartása, deviáns viselkedése miatt megtestesítője lett a „rossz, gonosz” embernek, aki nem képes másra, mint tolvajlásra, rablásra, erőszakos [226](#)és erkölcstelen cselekedetekre, hiszen ez élete fenntartásának egyetlen módja. Ez az egyoldalú negatív kép csak erősödött, amikor a cigányokat az ördöggel, boszorkányokkal és más legendákba, sőt rémhistóriákba illő figurákkal kezdték összehasonlítani, sőt a gyermekrablások, dögevés, emberevés szörnyű tetteit igyekeztek minden lehetséges módon rájuk bizonyítani, ürügyet szolgáltatva ezzel is arra, hogy a társadalmon kívül vagy annak perifériáján meghúzódó embercsoportokkal kíméletlenül, embertelenül bánjanak vagy esetleg végleg leszámoljanak.

A cigányok megítélése az évszázadok során alig változott: csupán a romantika korának érzékeny költői világában szerepeltek „pozitív figuraként”, amikor életmódjukat mint az ősi emberi lét megnyilvánulásának jellegzetes formáját, a pásztori idill és a szép, szabad vadság egyfajta keverékét érzelmesen vágyakozva csodálták és magasztalták. A cigányságnak ilyen jellegű ábrázolása azonban lényegében véve nem változtatta meg azt a róluk kialakított képet, amelynek gyökerei a középkorba nyúlnak vissza.

A XV. században a kontinensünkre bevándorolt cigány csoportokat a feudális államok eleinte szívesen fogadták és mint jobbágyokat le kívánták telepíteni őket, be akarták illeszteni az adott társadalom rendjébe. A primitív életkörülmények között élt, nyughatatlan, vándorláshoz szokott nép azonban csakhamar összeütközésbe került a feudális társadalommal. A letelepítési kísérletek nagyrészt sorra kudarcot vallottak a szabadon, csak saját törvényei szerint élő cigányság ellenállása miatt. Megkezdődött módszeres, kíméletlen üldözésük, egymásután alkották meg a cigányok elleni törvényeket és rendeleteket, amelyek kezdetben csupán az illető állam területéről tiltották ki őket, később azonban a minduntalan visszatérni kívánó népcsoport kiirtására irányultak. A nyugat- és észak-európai országokban a visszalopódzott cigányokat a legkegyetlenebb halálbüntetésekkel sújtották. Csupán néhány helyen, főleg a kontinens déli és keleti felén próbálkoztak meg asszimilálásukkal, de a módszerek itt sem voltak finomabbak: megbélyegzés, kényszermunka vagy rabszolgaság volt a cigányok sorsa.

Némileg másképpen alakult a cigányság sorsa Magyarországon és ennek megfelelően eltérő volt a róluk alkotott kép is. A XV. század elején hazánkba is beáramlott kisebb számú cigány népcsoportok ellen nem hoztak brutális intézkedéseket vagy törvényeket, sőt bizonyos kiváltságokkal ruházták fel őket, menleveleket biztosítottak számukra, mint egyes kovácsmestereket, zenészeket, még hasznosították is őket.

Már jóval kevésbé becsülhető foglalkozást űztek azok a csavargó, kóborló cigányok, akik a történetírók szerint a „hóhérok becsutelen mesterségét” gyakorolva Dózsa Györgyöt és társait halálra kínozták. Sokszor kémkedéssel bízták őket meg.

A meginduló török háborúk, az ország három részre szakadása, majd a török másfél százados uralma kedvező helyzetet teremtettek a karavánokban vándorló vagy időlegesen megtelepedett cigányok számára. A török megtúrta a cigányokat, akiknek nagy része vagy közvetlenül a hódító vezető réteg szolgálatában állt és annak bizalmát élvezte, vagy a török hadseregnél volt alkalmazásban különböző feladatokat látva el, mint pl. tüzserészek, kovácsok, sátorverők, hóhérok, kémek vagy futárok, zenészek. De tevékeny részt vállaltak a török martalócok kísérőcsapataiként a felégetett, lerombolt helységek kifosztásában, felprédálásában.

A török kiűzését követően azonban a cigányság életében alapvető változás történt. Az állandó lakóhely nélkül lévő és a török hadsereg mellett végzett [227](#) foglalkozásuktól elesett, bolyongó, kóborló karavánokba verődött, nomád életmódot folytató cigánycsoportok szembekerültek a belső rend helyreállítására és megszilárdítására törekvő államhatalommal. Nyugat-európai mintára sorozatban hozták a törvényeket, rendeleteket a vagabundus népség megrendszabályozása végett. Kezdetben ugyan felmerült még annak a gondolata, hogy a cigányokat a kihalt, elnéptelenedett területekre telepítenék le földművesként, de a sorozatos tolvajlások, rablások és csavargások nyomán a birtokosok és a parasztság részéről megnyilvánuló cigányellenes hangulat keresztülhúzta az udvarnak ezt az elképzelését és így a radikális eszközök alkalmazásához nyúlt.

I. Lipót császár 1701-ben a birodalom területén élt cigányokat törvényen kívül helyezte, két évvel később kelt rendeletében pedig a falvak népességére bízta, vajon befogadja-e a cigányokat. A bécsi udvart és a központi közigazgatási szerveket a kóborló cigányokról érkező egyre nyugtalanítóbb hírek arra készítették, hogy véglegesen megoldják ezt a problémát. III. Károly, nyugati uralkodótársaihoz hasonlóan a legszigorúbb intézkedéseket foganatosította a közrendet és a közbiztonságot veszélyeztető, megtelepedni nem kívánó, kisebb-nagyobb bűncselekményeket elkövető és azok hasznából élő „veszedelmes emberek csordája” ellen: a cigányokat halálbüntetés terhe mellett kitiltotta az örökös tartományokból, a magyar királyság és a csatolt részek területén pedig elrendelte testi megbélyegzésüket, megcsonkításukat, valamint összeírásukat.

A „cigányok kóbor népének” megrendszabályozására, a cigányügy alaposabb, mélyrehatóbb megoldására azonban csak egy emberöltővel később, Mária Terézia, majd fia, II. József uralkodása idején történt valójában komolyabb kísérlet. A királynő 1760-ban kiadott első rendelete a kóborló és a lopásból élő cigányok megtelepítését, a keresztény és az alattvalói erkölcsökhöz való szoktatását tűzte ki céljául. Ennek érdekében kísérletet tett a cigányok letelepítésére a Bánátban, de ez sikertelen maradt. Egy újabb intézkedéssel az Erdély felől a magyar területek felé beáramló oláh cigányok, „e legrosszabb fajta emberek”-nek a feltartóztatását, illetve bejövetelük megtiltását rendelte el. Az 1761 végén kiadott intimátum már a cigányság teljes társadalmi beolvasztását határozta el. A cigányok asszimilációját gazdaságilag a letelepítésekkel, a földműves és kézműves munkára való szoktatással kívánták megvalósítani és egyúttal az adózóképes jobbágyok számát is növelni akarták, akikkel szemben a helyi hatóságoktól előzékenységet és türelmet követelnek meg annak érdekében, hogy a letelepítettekkel megkedveltessék a munkát és helyhez kötött életmódot. A cigányok tömeges méretekben történő beolvasztását célozta a rendeletnek az a pontja, amely megtiltotta a *cigány* szó és egyéb, a cigányokat jelölő szavak, nevek használatát (mint pl. *tatórok*, *pogányok*, *fáraó fiai*). Helyettük az „újmagyar”,

„újlakos”, „újparaszt” szokat, illetve ezek német és latin megfelelőit kellett alkalmazni.

A „haszontalan és veszélyes cigány nemzetség”-nek hasznos állampolgárokká való nevelését voltak hivatva szolgálni az 1760-as évek végén és az 1770-es évek elején kiadott további rendelkezések is. Mária Terézia „jó szigorral” akarta „rendes emberekké” nevelni a cigányokat. Úgy gondolta, ha megváltoztatja a cigányok életmódját, megtiltja rossz szokásaikat, mint pl. a lóval való kereskedést, a cigányruha viselését, a sátrakban, földbe vájt viskókban élést, a kóborlást, valamint nyelvük használatát és az egymással való házasságot, a hiányos öltözködést, a dögevést, a zenélést („Ezen cigány népség emlékezetének eltörlése végett”) megoldódhat majd a cigányügy Magyarországon. Elrendelte továbbá [228](#)évenkénti összeírásukat is. [2\(23\)](#) Alapvető problémát azonban a nevelés hiányosságaiban vélte felfedezni: „Egészében minden a cigánygyermek nevelésétől függ, ezért a parasztnál szétosztva helyezték el őket” – fogalmazta meg 1773-ban. A négy esztendő korukban szüleiktől sokszor erőszakkal elvett gyermekeket ipart úzőkhöz vagy jobbágycsaládokhoz adták, ahol serdülőkorukig nevelték, iskolába járaták őket, majd vagy munkára fogták vagy az alkalmas ifjakat besorozták a hadseregbe.

II. József anyja intézkedéseit jórészt megismételve – jóllehet szigorított formában – próbálta a cigánykérdést megoldani, elrendelve ismételt összeírásukat. Ez utóbbiakat, mind pedig a korábbi központi rendelkezéseket azonban a helyi önkormányzati szervek, a vármegyék, városi tanácsok, vagy a földesurak lényegében nem vagy eléggé hanyagul, rendetlenül vagy sajátos módon kényükre-kedvükre hajtották végre. A cigányokkal kapcsolatos eseteket, problémákat, bűnügyeket a legtöbb esetben nem jelentették a felettes hatóságoknak, hanem „egyszerű” eszközökhöz folyamodván intézték el azokat. A kóborló, csavargó cigányokat börtönbe vetették, többen hónapokig sínylődtek a tömlőcök mélyén „bűneikért” vagy alapos verés után szabadjára engedték, egyszersmind örökre kitiltva őket az adott területről, s az úgy le volt zárva. Többet használ a suhogó mogyorófapálca és a korbács e népséggel szemben – vallották a megye urai – mint egy hatástalan rendelkezés. Hasonló álláspontra helyezkedtek a privilégiumaikat féltékenyen őrző, belső nyugalomukra szigorúan vigyázó, minden idegen elemmel szemben keményen fellépő városok, mint pl. maga Sopron is.

2. Sopron város magisztrátusa a török hódoltsági területekről az osztrák örökös tartományok felé kóborló, beszivárgó, a városba, vagy környékére és a hozzá tartozó nyolc falu egyikébe vagy másikába tévedt vagy ott hosszasan időző cigányokkal szemben már a XVII. században határozott intézkedéseket fogantatosított. Így 1658-ban a város környékét nyugtalanító és a soproni vásárra érkező kereskedőket, utasokat veszélyeztető cigányok ellen a biztonság céljából lovas őrköt küldtek, akiket a polgárok állítottak ki. [3\(24\)](#) 1688-ban pedig Sopron város közgyűlése úgy intézkedett, hogy a cigányokat a zsidókkal együtt (kivéve a szerződéses zsidókat) a város kapuin nem szabad beengedni. [4\(25\)](#) A kereskedő, iparos polgárok, valamint a környező települések védelmében hozták azt a rendelkezést, melynek értelmében a falvakat háborgató és az erdőkben garázdálkodó cigányokat kitiltják a város területéről. [5\(26\)](#)

[229](#)A XVIII. század folyamán a soproniak még éberegben őrökdtek városuk és a környék biztonsága felett. A gyakori útonállásokat, országúti fosztogatásokat elkövetőket a központi intézkedésekhez hasonlóan a legkeményebb büntetéssel sújtották, különösen ha a rablást fegyveresen, erőszakkal követték el. Az ilyen cselekedetekért az előző századokban általában akasztófa, kerékbetörés járt, amelyet mindig megelőzött a tortúra, a kínvallatás. [6\(27\)](#) Különösen szigorúan léptek fel abban az esetben, ha az utonálló vagy tolvaj cigány volt. Egy, a XVIII. században Vácott megjelent könyv szerzője szerint a hatóságoknak a rablások és tolvajlások megelőzése érdekében elsősorban a cigányokra kell ügyelniük, mert „ez a náció született tolvajnépség”. [7\(28\)](#) Ezt az általánosan elterjedt és hangoztatott nézetet egyöntetűen vallották mind az állami, mind a megyei és városi hatóságok. Megkülönböztetett figyelemmel ügyeltek a semmittevő, dologkerülő,

csavargó lókupec cigányokra, akiket a potenciális malefactorok között tartottak nyilván,⁸⁽²⁹⁾ s ennek megfelelően gyors, határozott ítéletekkel próbálták őket a rendszeres életmódra szoktatni. Jól érzékelteti ezt az a Sopronban lezajlott per is, amelyben útonállás és rablás büntette miatt állítottak több cigányt a városi bíróság elé.⁹⁽³⁰⁾

3. A rablást hat cigány – 3 férfi és 3 nő –, névszerint Horváth János (más néven: Újvári Mihály), Rugli (Ferko) Jancsi, Gyorkó János és Horváth anyja, Kata Marinka, felesége, Pissó Maria Anna, valamint egy Gréger Pittye Pál nevű cigány felesége követte el. 1772. május 23-án vagy 24-én éjszaka észrevették, hogy a szárazvámi (ma Müllendorf Burgenlandban), Bécs felé vezető országúton két horvát szekeres posztót szállított. Kihasználva az alkalmat, hogy mindkét kocsis a bakon elbóbiskolt, Horváth János felhágott az egyik szekérrre, és onnan egy keszkenővel¹⁰⁽³¹⁾ megtömött zsákot leemelt. A zsák tartalmát (17 vég fehér és 3 vég színes keszkenőt) felosztották egymás között és nagy részét egy Löbl Mózes¹¹⁽³²⁾ nevű Kereszturott élő zsidónak eladták, néhányat pedig Horváth elajándékozott Pissó Katalinnak, valamint egy Rözél Júlianna nevű fiatal cigánylánynak. Pissó Katalintól az ajándékba kapott keszkenőket szintén Löbl vásárolta meg.

A meglopott horvátok jelentést tettek Sopronban, a magisztrátusnál és a városi őrség néhány nap múlva elfogta a tetteseket, és az ügyben vétkes további személyeket, orgazdaság vádjával magát Löbl Mózes is. Ferke Ferencnek, aki szintén részt vett az ellopott keszkenők értékesítésében, és Rugli Jancsinak sikerült elmenekülnie. Ferke rövidéren, Rugli azonban csak jóval később került kézre. Rugli és Löbl Mózes kivételével, akiket Nemeskéren, illetve Nemetkeresztúrott ²³⁰tartottak fogva, mindannyiukat Sopron város börtönében őrizték. Ruglit a megyei törvényszéken, Löbl Mózeset pedig az Esterházy hercegi uriszéken hallgatták ki.

Blasovszky József városbíró és belső tanácsos két ülnöke, Buchholcz Lajos törvénybíró és belső tanácsos és Liebezeit János Sámuel ugyancsak törvénybíró és belső tanácsos társaságában már 1772. május 29-én megkezdte a vádlottak kihallgatását. Elsőként Horváth Jánost vallatták ki, aki kezdetben tagadta a vádat. Az ellene felhozott bizonyítékok és társainak beismerő vallomása valamint a rá mért botütések¹²⁽³³⁾ hatására végül is megtört és részletesen bevallotta tettét. Horváthot, mint a rablás fő szervezőjét és végrehajtóját három napon át tartó kihallgatása után visszavezették börtönébe és bilincsbe verték. Június 1-én a bíróság – ugyancsak Blasovszky elnökletével, Ernst Ignác Ágoston belső tanácsos és Artner Károly Erhard törvénybíró és ügyvéd, belső tanácsos jelenlétében – Horváthon kívül kihallgatta Pissó Katalint és Ferke Ferencet is. Pissó Katalint, vallomása alapján, a bíróság bűnrészesség vádjában bűnösnek találta. Ferke Ferenc mindvégig tagadta bűnösségét, még a rá mért 15 botütés sem változtatta meg vallomásában. A bíróság enyhítő körülményként vette tekintetbe, hogy Ferke két elszökött társát feladta és így Ferkét csupán arra ítélte, hogy a város területéről örökre kitiltotta.

Június 2-án került sor a rablásban részt vett többi cigánynak, valamint Rözél Júliannának a kihallgatására.¹³⁽³⁴⁾ Horváth János anyja a bíróság fenyegetésére, hogy testi fenyítést alkalmaznak vele szemben töredelmes vallomást tesz.¹⁴⁽³⁵⁾ Horváth János felesége tagadta, hogy bármi köze lett volna a rabláshoz. A bíróság végül is tekintettel arra, hogy a nőnek csecsemője van, eltekintett a büntetéstől és csupán a város területéről történő kiutasításra ítélte. Gyorkó Jancsi, Horváth apja szintén tagadta, hogy a büntetttben részt vállalt volna. A kimért botütések ellenére is kitartott vallomása mellett. A fiatal cigánylánnyt, bár bebizonyosodott, hogy nem vett részt a rablásban, csupán ajándékba kapott a rablott holmiból, mégis megbüntetik.

A bíróság a kihallgatásokról és ítéletekről június 10-én jelentést tett a városi tanács előtt. Másfél héttel

később, június 19-én Sopron város ügyésze, a korábbi városbíró és új polgármester, Pellican Ferenc Ignác és Gábriel Lajos törvénybíró hivatalosan is vádat emelnek a bilincsbe vert Horváth János ellen. Pellican vádbeszédében¹⁵⁽³⁶⁾ utalt arra, hogy a törvények szigorával kell megakadályozni az ilyen „istentelen” és szörnyű cselekedeteket. Minden magisztrátusnak érdeke, hogy a köztutakat a rablásoktól és fosztogatásoktól mególtalmazzák és békéjét biztosítsák. Ezért az útonállókat mint közönséges gonosztevőket, megzabolázásuk ²³¹végezt, az 1625. évi 13. törvénycikk¹⁶⁽³⁷⁾ értelmében keményen meg kell büntetni. Indítványozta továbbá, hogy a rablás körülményeinek bővebb megvilágítása érdekében Horváth Jánost vessék tortúra alá. Sor került-e erre és a kínvallatás miben állt, a rendelkezésünkre álló iratokból nem derül ki.

Horváth János védelmére a város hivatalból ügyvédet rendelt ki Neuhold Egregius Károly személyében. Neuhold elismeri, hogy a vádlott két társával valóban lopott, de a lefolytatott vizsgálat még nem bizonyította Horváth bűnrészességét. Rámutat arra, hogy a lopás nem erőszakkal, az útonállás nem fegyveresen történt; továbbá tekintettel kell lenni arra, hogy a vádlott tettét nem egyedül követte el és a rablott holmi keszkenőkből állt, amelyek értéke igen csekély. Végül pedig a vádlott igen nagy szükségűtől és nyomortól hajtván jutott erre a bűnös cselekedetre.¹⁷⁽³⁸⁾

Az ügyész válaszában hosszasan fejtegette az útonállás veszélyes voltát a kereskedelemre, a kereskedő polgárookra. Az ilyen rablásokért a legszigorúbban, fővesztéssel és kerékbetöréssel büntették és ezért igen keményen kell fellépni most is az ilyen rablókkal, tolvajokkal szemben. Pellican a továbbiakban felhívja a figyelmet arra, hogy az ilyen útonállásokban nagy szerepe van a cigány népségnek (*gens Zingara*), amely inkább hajlamos a rablásokra, tolvajlásokra, mintsem hogy dolgozzék.¹⁸⁽³⁹⁾ Neuhold ügyvéd válaszában többek között ismét azzal érvel, hogy az ellopott áru csekély értékű, továbbá a rablás bünténye (*crimen praedocinii*), illetve ennek bizonyítása még nincs teljesen feltárva, végül a cigányok által ellopott árunak mint *corpus delicti*-nek az azonosítása a valódi, a szekereken szállított áruval igen nehéz, sőt kétségbevonható, mivel a cigányoknál azt nem találták meg. Védőbeszédének végén Neuhold ismét nyomatékosan hangsúlyozza korábban kifejtett érveit.¹⁹⁽⁴⁰⁾

Az ügyben az újabb vád- és védbeszédre és az ítéletre néhány hónappal később, 1772. októberében került sor. Ennek oka még néhány tisztázatlan részlet felderítése, illetve kinyomozása volt. Ezenkívül az egyik bűnöst, Rugli Jancsit csak a nyár folyamán fogták el és nem történt meg az időközben letartóztatott Löbl Mózes kihallgatása sem. Rugli Jancsit a nemeskéri börtönben őrizték és a Sopron megyei törvényszék megkeresésére, Sopron városa Horváth Jánost és szüleit a vele való szembesítés érdekében erős felügyelet mellett Nemeskére küldte. A város 1772. augusztus 31-én kelt folyamodványában arra kérte a megyei törvényszéket, hogy a költségek megtakarítása céljából minél előbb folytassa le a szembesítést és amilyen gyorsan csak lehet, küldje vissza a cigányokat az örökkel együtt Sopronba.²⁰⁽⁴¹⁾ A vármegye törvényszéke eleget tett a soproniak kívánságának: már másnap, azaz augusztus 31-én megtörtént a szembesítés, ahol újra bebizonyosodott Horváth bűnössége. Rugli büntetéséről az iratok nem nyújtanak felvilágosítást.

Nem sokkal ezután került sor Löbl Mózes kihallgatására az Esterházy hercegi úriszéken. Löbl még az elrendelt verés ellenére is váltig tagadta, hogy a cigányoktól valamit is vásárolt volna vagy a 19 keszkenőről tudna. Hogy mi lett Löbl sorsa, a dokumentumokból nem deríthető ki.

A szembesítés és Löbl kihallgatása után októberben hirdettek ítéletet Horváth János ügyében. Pellicán, tekintettel arra, hogy az elrablott áruk értéke ²³²igen csekély és kis számú volt, enyhébb ítéletet javasol. Ismételten figyelmeztet az utak biztonságos őrzésére, az erőszakos cselekedetek, a nagyobb értékű holmik elrablásának megelőzésére.²¹⁽⁴²⁾ Neuhold elismeri, a szembesítés alapján védenca bűnösségét és elfogadja

az ügyész indítványát,²²⁽⁴³⁾ miszerint Horváthra a Kollonics Lipót-féle praxis criminalis 86. törvénycikkelyének 6 §-a értelmében rójanak ki büntetést.²³⁽⁴⁴⁾

Az ítéletet 1772. október 10-én hirdették ki: Horváthot rablás büntette miatt az 1625. évi 13. tc. és a Kollonics-féle bírósági büntető eljárás 86. tc. 6. §-a szerint az enyhítőbb körülmények figyelembevételével és megjavulása reményében 30 botütésre ítélték, amelyet nyilvánosan nyakvasban²⁴⁽⁴⁵⁾ kellett elszednie és kitiltották a város területéről.²⁵⁽⁴⁶⁾

Az alábbiakban közzé tesszük a kihallgatások jegyzőkönyvét. A jegyzőkönyvet – Horváth János, Pissó Katalin, Miklós Jancsi feleségének, Marinkának és Horváth János feleségének Maria Annának a vallomását kivéve – egy példányban írták. Az említettek esetében megtalálható a kéziratban az eredeti lejegyzés és annak tisztázata. Mi az utóbbit vettük figyelembe, a jegyzetekben mindenütt jelezve azokat az értelembeli eltéréseket, melyek révén a letisztázott szöveg az eredetitől különbözik. Az egyetlen példányban olvasható tanúvallomásokban számos javítást találunk. Ezeket a jegyzetekben szintén jelezzük. A német nyelvű vallomásokat rövid összefoglalók vezetik be. A szövegben előforduló rövidítéseket mindenütt feloldottuk. A jegyzőkönyv számos helytörténeti, társadalom- és művelődéstörténeti részletet és tanulságot tartalmaz nemcsak Sopronnal, hanem Sopron vármegye falvaival kapcsolatban és a zsidók kereskedésére, levelezésére, a horvátokra vonatkozólag is: bemutatja a soproni városi bíróság gyakorlatát. A német enyhén nyelvjárással, a szokásos kancelláriai nyelven készült (tanulságos a jiddis levél német átirata), a magyar jegyzőkönyv erősen í-ző nyelvjárással, azaz a rábaközi nyelvjárással értékes emléke.

4. Horváth János, más néven Újvári Mihály kihallgatása (1772. május 29.)

Horváth János a bíróság első kérdéseire válaszolva elmondja, hogy Klimpánál (azaz Kelénpatak, ma Klingensbach Burgenlandban) a kápolna mellett fogták el, de barátai elmenekültek. Eredetileg Kismartonba ment misére, majd onnan Lanzendorfra és visszatért Klimpára. A bírósághoz került vászondarabról, valamint a 2 forintról nincs tudomása, de a keszkenőkről azt vallja, hogy az egy vele együtt bebörtönzött Anna nevű cigánynőé. Tagadja, hogy tudna valamit az útonállásról. A keszkenőt az említett ²³³cigánynő egy németkeresztúri (*Creutz*, ma: Deutschkreuz) zsidónak eladta. A bíróság itt félbeszakította a vallatást, hogy további információkat szerezzen be a zsidóról. Június 1-én a bíróság változatlan összetételben folytatta a kihallgatást. Miután a bebörtönzött Pissó Katalin elárulta, hogy Horváth János az elmenekült Ferko Jancsival együtt neki 5 vásznat adott, a bíróság ennek tudatában vallatta tovább Horváthot. Horváth tagadta, hogy Pissó Katalinnak keszkenőket ajándékozott volna, de Löbl Mózesnek eladott 2 forintért. Ő maga ezeket a keszkenőket (3 darabot) egy cigánytól kapta, aki 2 forinttal adósa volt. Egy másik, Gyorkó nevű cigány, aki elmenekült, szintén adott el az említett zsidónak 4 keszkenőt, aki összesen 12 darabot vett. A bíróság felszólítja Horváthot, hogy az igazat mondja, mert ellenkező esetben megbotozzák, ugyanis a vele szembesített Ferko Ferenc tagadja, hogy a keszkenőket eladta volna. Horváth továbbra is kitart vallomása mellett, ezért, hogy az igazat vallja, 12 botütést kap ennek ellenére sem változtat a véleményén. A bíróság június 2-án folytatja – szintén tanúk jelenlétében – Horváth vallatását. Horváthot újabb veréssel fenyegetik meg, de váltig tagad, s csak annyit ismer el, hogy 3 keszkenőt eladott a zsidónak, amiket egy cigánytól vásárolt. Erre ismét 12 botütést mérnek ki Horváthra, de még ez sem töri meg. Ekkor szembesítik az anyjával, aki szemébe mondja, hogy lopta ezeket a keszkenőket. Az újabb büntetés kilátásba helyezésének hatására Horváth János elmondja, hogy két megszökött cigánnyal együtt éjszaka, egy szekérről keszkenőket loptak el, amelyekből 3 darabot kapott, bár ő maga nem vett részt a rablásban.. Ennek hallatára a bíróságon újabb büntetéssel fenyegetik meg; erre elismeri, hogy ő is felhágott a kocsira és részt vett az útonállásban, s két társán kívül más nem volt jelen. Az elrablott keszkenőket, összesen 16

darabot, a németkeresztúri zsidó vette meg. Arra a kérdésre, rabolt-e mást életében, tagadólag felel. A kihallgatást követően Horváthot börtönbe vetették és bilincsbe verték.

* * *

1mo Wie heist du? woher bist du gebürtig? wie alt, und welcher Religion bist du zugethan?

R(esponsum)²⁶⁽⁴⁷⁾ Ich heiße Johann Horváth, bin gebürtig von Kaltenstein,²⁷⁽⁴⁸⁾ in Wißlbürger Comitatz, 25 Jahr alt, und der Cathol(ischen) Religion zugethan.

2do Von wohinen bist du anhero gekommen?

R: Von Klingenbach.

3^{ti}o bis du nicht bey der Capeln zu Klingenbach gefangen worden? und warum?

R: ja ich bin alda auf denen äckern gefangen worden, meine Camerate aber sind davon geloffen, und Ich hab auch davon lauffen wollen, bin aber abgefangen worden.

4to Warum bis du nach Klingenbach gangen, und nicht zu haus geblieben, wo du sonst wohnhaft bist?

R: ich bin nach Eisenstadt gegangen, alda zu Berichten, und eine H(eilige) Meß zu hören. Von da aber bin ich nach Lantendorf²⁸⁽⁴⁹⁾ gegangen, und von dort wiederum nach Klingenbach zuruck gekommen.

5to gehöret das Restl Chortan, welches dir anjetzo vorgezeiget wird, samt den stuckel Tuchel, und diese 2 Peitl dein, oder nich? weißt du auch nicht wem sie zugehören?

R: der Chortan gehört nicht mein, und weiß auch nicht, wem er sonst gehöret; aber daz stuckel Tuchel gehöret der mit mir arrestirten Zigeunerin Anna. Ihr Mann is bey der Gelegenheit, alß ich gefangen worden, entsprungen.

²³⁴6to weist du nicht wo dieses Weib, das Tuchel bekommen hat?

R: Nein!

7mo weist du auch nicht: daß die mit dir arrestirte Zigeunerin, oder aber deine entsprungene Comoraten jemanden auf der Straßen ausgeraubt haben?

R: nein! aber ein Weib von uns die Anna, diese hat Tüchel einen Juden nach Creutz verkaufft.

8vo Wer ist derselbige Jud?

R: Er wohnt neben den aldasigen Baader, den Nahmen weiß ich nicht, und Er ist Blattermoßet.

Hireauf is vor benannter Inquisit ins Arrest genohmen, und um von dem angegebenen Juden eine weithere Nachricht einzuziehen, das fernere Verhör verschoben worden.

Den 1ten Juny sub eodem Praesidio, Praesentibus Tit(ulirten) H(ernn) Ignátz Ernst, und Tit(ulirten) H(ernn) Carl Erhard Artner beyder des Innern Raths als Assessoribus, ist vorgenannter Inquisit, nachdeme die mit arrestirte Catharina Pisco ausgesaget; daß Er nebst einen andern, und bey der gefangnehmung entsprungenen Zigeunern Jantsi Ferko ihr 5 Schnopf Tucheln geschenckt hätten, über folgende Fragen ferners abgehöret worden.

Horváth János kihallgatásának folytatása 1772. június 1-én

1° du solst bekennen, ob du dieser gegenwärtiger Zigeunerin der Catharina Pisco Schnopf Tucher geschenckt habest, und woher du dieselbe genohmen?

R: ich hab ihr keine geschenckt, sondern ich hab einige Schnopf Tucher dem hier gegenwärtigen Creutzer Juden Moysis Löwl per 2 f(lorenos) verkauft.

2do Woher hast du diese dem Juden verkauffte Tuchei genohmen? Wie viel Tuchei sind es gewesen? und wo hast du Ihm dieselbe verkaufft.

R: Ich habe diese Tucher von Einem andern Zigeunern, welcher mir 2 f(lorenos) schuldig gewesen für meine Schuld genohmen; Es waren 3 gantze Stückeln, und ich hab Sie um 2 f(lorenos) dem gegenwärtig hier stehenden Moysis Löwl vor 4 Tagen auf den Vieh-Marckt vor den Potschy Thor²⁹⁽⁵⁰⁾ verkaufft, Ein anderer Zigeuner Nahmens Gyorko, welcher aber entsprungen, hat eben diesen Juden um 4 f(lorenos) Tuchei verkaufft, und ein dritter Zigeuner der mit mir arrestiret worden Nahmens Frantz Ferke hat ebenfahls für 2 f(lorenos) Tucher an diesen Juden verkaufft, es sind in allen 12 gantze Stuckel gewesen, welche dieser Jud gekaufft hat.

3^{io} Weil dieser mit dir Confrontirte Ferke Frantz laugnet, daß Er Tüchel verkaufft habe; alß wirst du ernstlich ermahnet, die Wahrheit zu gestehen: ob er würrklich per 2 f(lorenos) Tucher verkaufft habe? In niedrigen Fahl wirst du gepruglet werden.

Da nun Inquisit auf seiner Aussage beharret, dieselbe aber verdächtig geschienen; alß hat Er um die Wahrheit zu bekennen 12 Stock-Streiche bekommen. Er ist aber auch nach den empfangenen Schlägen fest darauf bestanden, daß der Frantz Ferke dem Juden pro 2 f(lorenos) Tuchei verkaufft habe.

235 Horváth János kihallgatásának folytatása 1772. június 2-án

Den 2ten Juny Sub eodem Praesidio P(rae)sentibus Tit(ulirten) H(ernn) Ludwig Buchholtz, und Tit(ulirten) Herrn) Reichard Liebezeit ist das Examen mit diesen Inquisiten Continuiret, und derselbe über folgende puncten befraget worden.

1° Weillen es nicht glaublich ist, daß du die Tucher von einem andern Zigeuner bekommen, oder gekaufft hast; dahero gesteh die Wahrheit in guten, wo her hast du diese Tucher bekommen, welche du dem Creutzer Juden verkaufft hast? sonst wirst du abermahl gepruglet werden.

R: und wenn Mann mich auch zu Todt pruglen wird, so kann ich es doch nicht anderst aussagen, alß daß ich 3 stuckel Tucher von einem andern Zigeuner per 2 f(florenos) verkauft, und solche wiederum für eben diese Summa an den Creutzer Juden verkaufft habe.

Weilln nun Inquisit alles gutigen ermahnen ungeachtet, dennoch die Wahrheit nicht gestehen wolle, alß hat der selbe abermahlen 12 Stock-Streiche bekommen, ist aber gleich wohl darauf bestanden, daß Er diese Tucher nur geknufft, und nicht gestohlen habe.

Hierauf ist dem Inquisiten seine Mutter vorgestellt worden, welche Ihm ins Angesicht gesagt, er habe es ihr bekennet, daß er diese Tücheln gestohlen. Dahero wurde Inquisit weithers befraget, und zwar:

2do Weillen deine Mutter dir selbst ins Angesicht sagt: du hättest ihr es bestanden, daß du diese Tucher gestohlen, und hernach ihr gegeben alß wirst du neuer dings ernstl(ich) ermahnet, endlich die Wahrheit zu bestehen, und zu bekennen, ob du die Tucher gestohlen? Wer deine Comorathen dabey gewesen, und in was alle gestohlene Sachen bestanden?

R: Was soll ich dann weithers sagen? Es ist in der finstern Nacht gewesen 4 oder 5 Tag³⁰⁽⁵¹⁾ vor Christi Himmelfahrth, da zwey andere Zigeuner, welche entsprungen sind ein Crabathischen Mann, der Einem Juden mit Wahren auf seinen Wagen gefuhret hat, auf der Mühlidorfer Strassen angefallen, und beraubt

haben, ich bin aber unweit davon stehen geblieben, und hab 3 stuckel Tuchen bekommen.

3to diese Aussag stimmt mit deiner Mutter aussag nicht 'berein, denn du hast ihr bekennet, daß du selbst gestohlen, und Hand angelegt hast bey den Strassen Raub, und anjezo sagst du, du wärest nur auf der Seithen gesstanden, und hättest zugesehen, bekenne also die Warheit, sonst wirst du neuer Dings schärfer angegriffen werden.

R: Ich muß es mir bekennen, daß ich auch auf den Wagen gestiegen bin, und bey den Strassen Raub Hand mit angelegt habe.

4to bekenne auch aufrichtig, wer deine Cammeraden gewesen sind, ausser denen zwey entsprungenen. Und ob nicht unter denen mit dir eingefangenen Zigeunern einige sich befinden, welche dir diesen Strassen Raub zu begehen geholfen haben.

R: Nein! Er ist sonst niemand darbey gewesen alß ich und die zwey entsprungenen.

236^{5to} Wie viel stückl Tuchel habt ihr in allen gestohlen, und wo habt ihr dieselbe hingethann?

R: Es hat der Creutzer Jud von mir 3 Stuckl; von den entsprungenen Camerade, Jantsi, der in Gschieß³¹⁽⁵²⁾ sich aufhalt 5 Stuckel; von meiner Mutter 3 Stuckel (:welche ich ihr gegeben:) und von der Pisco Kata 5 Tuchel gekaufft, von den übrigen weiß ich nichts.

6to Wie heist der 3te Cammerad, welcher auch entsprungen ist, und wo halt sich derselbe auf?

R: Er heist Josi; und halt sich auch bey Geschieß auf.

7mo hast du ander wärths ausser diesen Strassen-Raub auch schon gestohlen? wann? wo? mit wem? und was?

R: Ich habe in meinen Leben sonst nichts gestohlen.

Hierauf ist Inquisit wiederum ad Arrestum genohmen, und Ihme die Eisen angelegt worden.

(A jegyzőkönyv első változatának végén:) *Relatum in Senatu Die 10ma Juny 1772. et Determinatum ut contra invinculatum actio Fiscalis erigatur*:

(Folytatjuk.)

1987. XLI. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / HELYTÖRTÉNETÍRÁSUNK IDŐSZERŰ KÉRDÉSEI

HELYTÖRTÉNETÍRÁSUNK IDŐSZERŰ KÉRDÉSEI

1987. XLI. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / HELYTÖRTÉNETÍRÁSUNK IDŐSZERŰ KÉRDÉSEI / Ivancsics Jenő: A vörös sáncok kiégett kőzetanyagának tájékoztató ásvány-kőzettani vizsgálata

Ivancsics Jenő: A vörös sáncok kiégett kőzetanyagának tájékoztató

ásvány-kőzettani vizsgálata

Hazánk területén több helyütt előforduló – közel egyidősnek tartott – ún. „vörös sáncok” kiégetésének körülményei máig sem tisztázottak. A „szándékos”, illetve „véletlen” kiégetés, a nagy vastagságban átégett földhányás kiégetésének technológiája csak több tudományág összefogásával oldható meg.

Az ásvány-kőzettani vizsgálatok (röntgen diffraktométeres és vékonycsiszolati mikroszkópos) a fenti komplex vizsgálati sorba illeszkedve, betekintést adnak a felhasznált földanyag minőségéről és a kiégés fokáról.

A próbaként – tájékozódási jelleggel – begyűjtött és feldolgozott különböző előfordulásokból származó anyag nem tett lehetővé statisztikai összegezést, de néhány problémára rávilágított és az ilyen típusú vizsgálatok további szükségességét bizonyította.

1987. XLI. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / HELYTÖRTÉNETÍRÁSUNK IDŐSZERŰ KÉRDÉSEI / Ivancsics Jenő: A vörös sáncok kiégett kőzetanyagának tájékoztató ásvány-kőzettani vizsgálata / A sáncok földanyagának eredete

A sáncok földanyagának eredete

A sánc anyagához felhasznált földanyagot – nagy tömege miatt – nem valószínű, hogy távolról hozták. Sokkal inkább feltételezhető a várárokból és környékéről kikerült földanyag felhasználása. Az ásvány-kőzettani vizsgálatok – különösen a makroszkópos és a vékonycsiszolati – lehetővé teszik a kiégés előtti kőzettípus azonosítását. A vizsgált anyag szöveti és ásványos képe összehasonlítható a környéken ismert felszíni és fúrásos feltárásokból származó kőzetanyaggal.

1987. XLI. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / HELYTÖRTÉNETÍRÁSUNK IDŐSZERŰ KÉRDÉSEI / Ivancsics Jenő: A vörös sáncok kiégett kőzetanyagának tájékoztató ásvány-kőzettani vizsgálata / A soproni vörös sánc

237 A soproni vörös sánc

A több megvizsgált vörös sánc közül a soproni volt a legalkalmasabb a fenti probléma bemutatására. A feltárások szelvényeiből kikerült minták összevethetők voltak földtani ismereteinkkel, melyek a viszonylag sűrű talajmechanikai fúrások és az árkolások jóvoltából kellőképp pontosak.

Az átvágások szelvénytípusú leírásából kitűnik, hogy a kazettákba töltött föld erősen heterogén, kavicsból az iszapig terjedő szemcsésű, s nem ritkán kimutatható benne a korábbi korok antropogén törmelékanyaga is.

A néhány kiragadott darabra kiterjedő részletes vizsgálatból megállapítható volt hogy a kiégés utáni erősen porózusos és többnyire laza, durvakéremi anyag magas szervesanyag tartalmú, iszapos-kavicsos eredetű, geológiailag fiatal üledék volt. Származási helyét a sánc közvetlen környékét tudom megadni, mert az Ikva- és a Rák-patak völgyében a „bádeni agyagon” patakhordalék és mocsári – magas szervesanyag tartalmú – üledék rakódott le. A talajmechanikai fúrásokból kitűnik, hogy a jelenlegi 2–5 m vastag

kultúrréteg alatt 2–7 m vastagságot is elérhet a fent tárgyalt üledék (lásd az 1. és a 2. képet).

Megállapítható volt az is, hogy a töltésanyag zömét minden különösebb tömörítés nélkül halmozták fel a kazettákban. A magas szervesanyagtartalom és a tömörítés elmaradása miatt a kiégett anyag erősen porózusos, földesen széteső és kis szilárdságú.

Külön kell tárgyalni az olyan mintadarabokat, amelyek téglakeménységűek és első látásra megállapítható róluk, hogy a gerendaváz ideiglenes rögzítésére, tapasztásként használták. Kőzetanyaguk tömött, jól felismerhető, nedvesen gyúrt szerkezetűek. Mikroszkópos vizsgálatukból az is megállapítható, hogy a mélyebb rétegek agyagos részéből kerültek ki, bennük badeni agyagra jellemző mikro-ösmaradványok is előfordultak.

1987. XLI. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / HELYTÖRTÉNETÍRÁSUNK IDŐSZERŰ KÉRDÉSEI / Ivancsics Jenő: A vörös sáncok kiégett kőzetanyagának tájékoztató ásvány-kőzettani vizsgálata / Egyéb vörös sáncok

Egyéb vörös sáncok

Jóval kevesebb információt jelentett a többi vörös sánc egy-két anyagának a vizsgálata, elsősorban a minták kis száma, valamint a helyszíni ismeretek hiányában.

A *mosoni vár* sáncából származó minta magas hőmérsékleten megolvadt és átkristályosodott, így eredeti kőzetanyaga jellegzetességeit is elvesztette. Valószínű iszapos homok lehetett.

Zalaszentiván, Kisfaludi-hegy vörös sáncának vizsgált anyaga földesen morzsalékos szerkezetű, nem tömörített és csak alacsony hőmérsékleten kiégett fiatal üledékekből származhatott. Kazettakitöltő.

A *Borsod megyei Sály-Lator, Örsújvár* mintaanyaga téglaszerűen kiégett és mikroszerkezetén megfigyelhető volt az elkent-gyúrt forma. Kiegészése közepes hőmérsékleten történt. Az eredeti elegyrészek között felismerhetők az Északi Középhegység vulkanitjainak ásvány- és törmelékdarabkái.

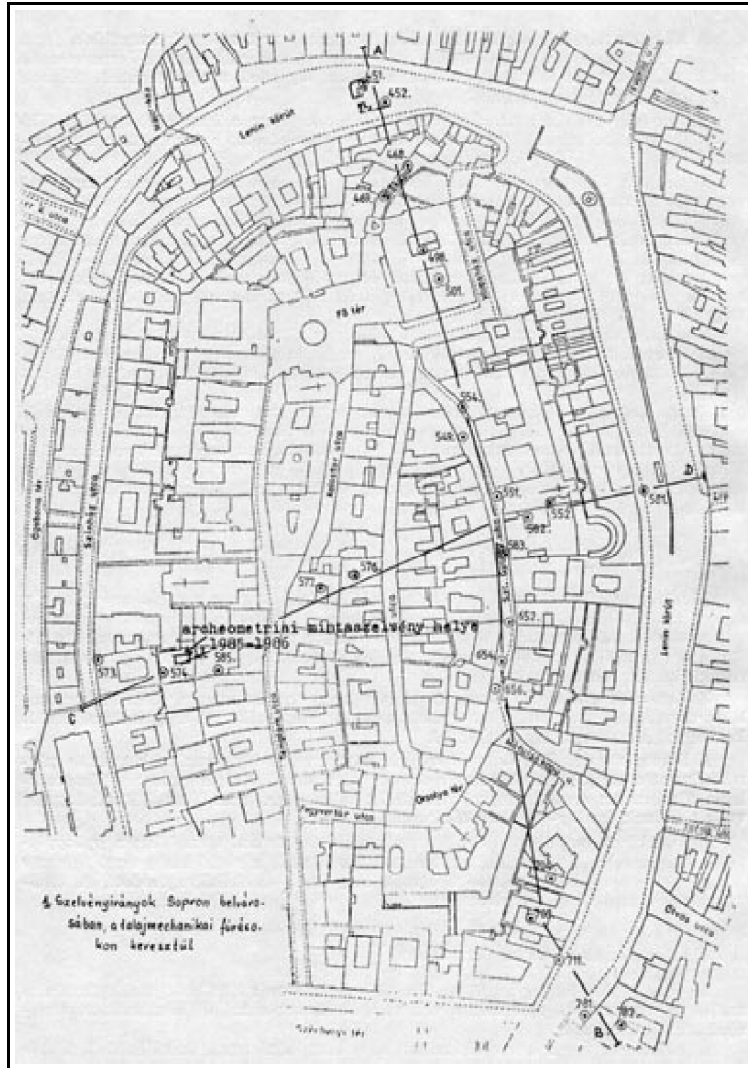
Az előbbihez hasonló vulkanikus anyagot is tartalmazó törmelékes a *gyöngyöspatai* kiégett földsánc mintája is. Bár laza szerkezetű, a rövid ideig tartó intenzív hőhatás eredményeként felülete üvegesen megolvadt és felhólyagosodott. A töltőanyag felső részéről származhat.

1987. XLI. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / HELYTÖRTÉNETÍRÁSUNK IDŐSZERŰ KÉRDÉSEI / Ivancsics Jenő: A vörös sáncok kiégett kőzetanyagának tájékoztató ásvány-kőzettani vizsgálata / A kiegész hatása az ásványos összetételre

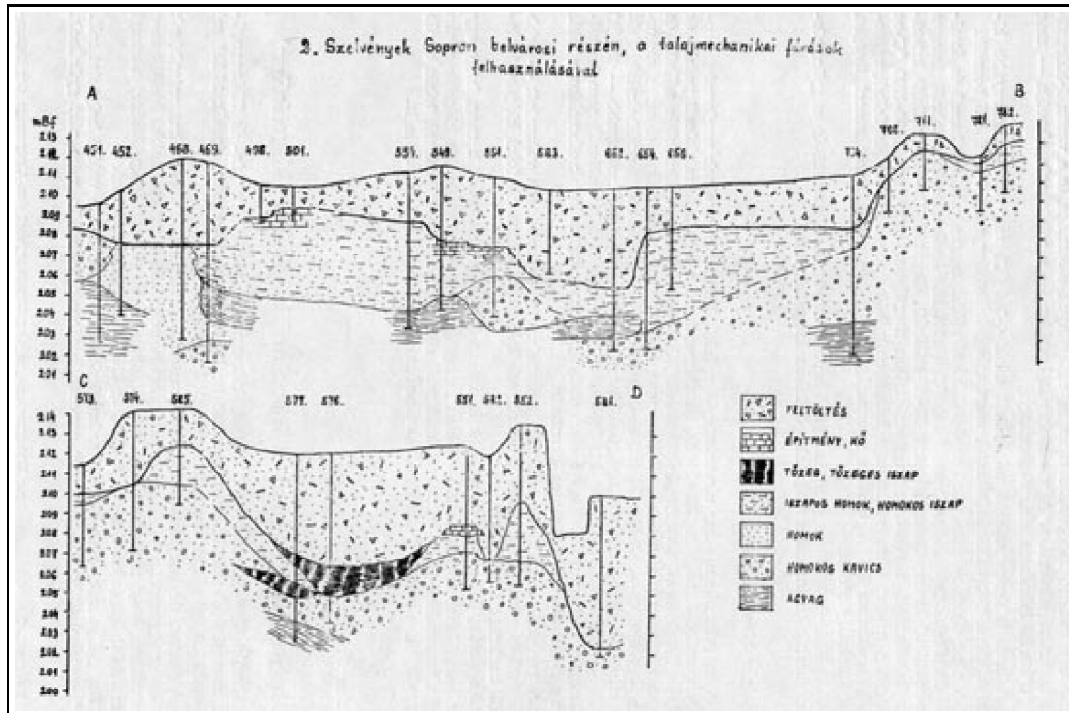
A kiegész hatása az ásványos összetételre

Az eredeti kőzetanyag megállapítása és a felhalmozás körülményeinek tisztázása mellett a másik lényeges eredménye a vizsgálatoknak a kiegész hőmérsékleti viszonyainak behatárolása.

A módszer elve: a keverékkőzetben lévő különböző anyagok különböző, többé-kevésbé határozott hőmérsékleten elbomlanak, vagy egymással reakcióba lépve új anyagot hoznak létre.

2381. Szélvénnyirányok Sopron belvárosában, a talajmechanikai fúrásokon keresztül

2392. Szelvények Sopron belvárosi részén, a talajmechanikai fúrások felhasználásával

240A vizsgált mintadarabokon felismerhető volt a kiégés. Elvesztették a szervesanyag-tartalmukat, megkezdődött az agyagásványok elbomlása és a vasoxid-hidroxidok hematitá alakulása. A vasásványok bomlása – a vörös szín okozója – már 400 °C körüli hőmérsékleten végbemegy.

A laza, földesen széteső mintáknál tehát 4–500 °C, vagy még alacsonyabb kiégési hőmérséklet valószínűsíthető, mert más jelzőásvány nem fordul elő bennük.

A sánc olyan részein, ahol az égési hőmérséklet magas volt, szerkezeti és ásványos átalakulás is erőteljes volt. 7–800 °C körüli hőmérsékleten krisztobalit (magas hőmérsékletű kvarcváltozat), leucit (K-Al-szilikát), diopszid (Ca-Mg-szilikát) kristályok keletkeztek, a részben, vagy egészében megolvadt anyagban. 1000–1200 °C-os időlegesen magas hőmérsékleten a kőzetanyag teljes megolvadása és felhólyagosodása következett be. A kihűlés gyorsaságától függően maradhatott amorf üveges, vagy átkristályosodott.

A mintáink közül a gerendarögzítő tapasztóanyagok, a mosoni és a gyöngyöspatai minták tartoznak a magasabb hőfokon kiégettek közé.

1987. XLI. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / HELYTÖRTÉNETÍRÁSUNK IDŐSZERŰ KÉRDÉSEI / Ivancsics Jenő: A vörös sáncok kiégett kőzetanyagának tájékoztató ásvány-kőzettani vizsgálata / Általános következtetések

Általános következtetések

A megvizsgált néhány sáncminta és a feltárások szelvényeinek szerkezete alapján elmondható, hogy a

földsáncok töltőanyagaként a helyi, felszínközeli patak- és lápi üledékek és az antropogén törmelék jöhet számításba. A tömörítés nélküli és magas szervesanyag tartalmú töltőanyag a kiégetés során nem érte el azt a magasabb – 7–800 °C – hőmérsékletet, ahol jelentősebb összesülésről beszélhetnénk. Feltételezhető, hogy a nagy vastagságú földanyag hosszú idejű és alacsonyabb – 400 °C körüli – hőmérsékleten égett ki. Jelentősebb szerkezeti szilárdulásról nem beszélhetünk, de megjegyzendő, hogy a szervesanyag és az agyagásványok elbomlása a földanyag csúszásveszélyességét csökkentette.

A gerendák rögzítésére használt tapasztóanyag – tudatosan választott – jobb minőségű és részben nedvesen gyúrt agyagból készült. Magasabb fokú kiégetése téglaszerű kerámiát hozott létre.

Az ásvány-kőzettani vizsgálatok is azt az állásfoglalást erősítik meg, hogy egy már kész földvárat égettek ki „véletlen”, vagy „akaratlagos” módon. A kiégetés során még a morzsolódó belső részekben is számolhatunk gyenge szilárdulással, tehát egyéb tényezők figyelembe vételével elképzelhető a céltudatos kiégetési teoria is.

1987. XLI. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / HELYTÖRTÉNETÍRÁSUNK IDŐSZERŰ KÉRDÉSEI / Macher Frigyes: Megjegyzés a soproni „vörös sánc” kiégetéséhez (kiégetéséhez)

Macher Frigyes: Megjegyzés a soproni „vörös sánc” kiégetéséhez (kiégetéséhez)

Nováki Gy.–Sándorfi Gy.¹⁽⁵³⁾ megadják a soproni „vörös sánc” fa- és földanyagának mennyiségét, közlik számításait is. Ezek szerint az egykori építők 16 527 m³ fát és 53 529 m³ földet használtak fel építéséhez.

A pontos, de bonyolult, magasabb matematikát igénylő hőtechnikai számítások helyett az egyszerű, a középiskolából ismert hőtechnikai egyenletekkel kísérjük meg kiszámítani, hogy a sáncba beépített fa tökéletes elégetésekor (elégetésekor) mennyi hő szabadul fel, és ez elég-e a földanyag kiégetéséhez (kiégetéséhez).

Hangsúlyozzuk, csak közelítő számításokról beszélhetünk, a valódi helyzetet sokszor egyszerűsítjük (pl. a sáncot egyenes hasábnak tekintjük, nem zárt gyűrűnek, ²⁴¹az időben egyszerre végbemenő folyamatokat elkülönítjük, ideális, adiabatikus körülményekkel számolunk stb.), de még így is nehézségekkel találkozunk az egyes tényezők értékénél.

Célunk elsősorban az érdeklődés felkeltése ilyen számításokra a soproni „vörös sánc” problémájának megoldására.

Számításainkat kcal-val végezzük, mert a tényezőket az irodalomban így találtuk meg, csak a végeredményt közöljük a ma kötelező MSZ (SI) szabványnak megfelelően kJ-ban.

I. A földanyagnak 920 °C-ra való felhevítéséhez szükséges hőmennyiség²⁽⁵⁴⁾

a) a földanyag tömege:

$G = 53\,529 \times 1000 \times 1,0 = 5,3529 \times 10^7$ kg, ahol 1,0 = a földanyag térfogatának tömege (raksúlya)³⁽⁵⁵⁾

b) a kiégéshez (kiégetéshez) szükséges hőmennyiség. A számítás alapegyenlete (a hőtartalom alapegyenlete)

$$Q_{\text{föld}} = c \times m \times (t_2 - t_1) \text{ kcal, ahol}$$

$$c = \text{fajhő, kcal/kg, } ^\circ\text{C}$$

$$m = \text{tömeg kg}$$

$$t_2 = \text{végső hőmérséklet } ^\circ\text{C}$$

$$t_1 = \text{kezdeti hőmérséklet } ^\circ\text{C}$$

Föld esetén: $c = 0,26 \text{ kcal/kg, } ^\circ\text{C}$.[4\(56\)](#)

$$Q_{\text{föld}} = 0,26 \times 5,3529 \times 10^7 (920 - 20) = 1,25 \times 10^{10} \text{ kcal} = 4,1868 \times 10^3 \times 1,25 \times 10^{10} = 5,23 \times 10^{13} \text{ J} \\ = 5,23 \times 10^{10} \text{ kJ.}$$

II. A faanyag elégésekor (elégetésekor) felszabaduló hőmennyiség.

a) a faanyag tömege:

$$G_{\text{fa}} = g_{\text{fa}} \times m \text{ kg } g_{\text{fa}} = \text{a fa fajlagos térfogata kg/dm}^3$$

$$m = \text{a fa tömege kg}$$

tölgyfánál: $g_{\text{fa}} = 0,69 \text{ kg/dm}^3$.[5\(57\)](#)

$$G_{\text{fa}} = 0,69 \times 16\,527 \times 1000 = 1,14 \cdot 10^7 \text{ kg}$$

b) A tölgyfa elégésekor (elégetésekor) felszabaduló hőmennyiség:

$$Q_{\text{fa}} = G \times \text{fű kcal } G = \text{a fa tömege kg}$$

$$\text{fű} = \text{a tölgyfa fűtőértéke kcal/kg}$$

tölgyfánál

$$\text{242fű} = 3400 \text{ kcal/kg}$$
[6\(58\)](#)

$$Q_{\text{fa}} = 1,14 \times 10^7 \times 3,4 \cdot 10^3 = 3,87 \times 10^{10} \text{ kcal} = 3,87 \times 10^{10} \times 4,1868 \cdot 10^3 = 1,62 \times 10^{14} \text{ J} = 1,62 \cdot 10^{11} \text{ kJ}$$

III. Egy kazetta kiégéséhez (kiégetéséhez) szükséges idő.

$$\text{Egy kazetta köbtartalma: } 7,5 \times 1,2 \times 1,5 = 13,5 \text{ m}^3.$$

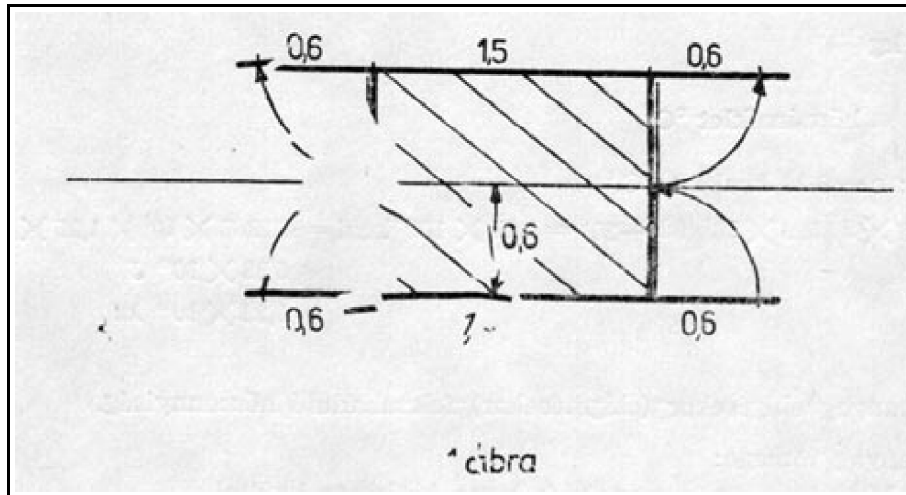
$$\text{Az egész sánc köbtartalma: } 53\,529 \text{ m}^3.$$

$$\text{A kazetták száma: } 53\,529 / 13,5 = 3965 \text{ db.}$$

Egy kazetta kiégéséhez (kiégetéséhez) szükséges hőmennyiség:

$$Q_{\text{kazetta}} = 5,23 \times 10^{10} / 3,965 \times 10^3 = 1,32 \cdot 10^7 \text{ kJ.}$$

A kazettát a valóságban minden oldalról éri a hő, hiszen a földanyagot minden oldalról gerendák övezik. A számítás egyszerűsítésére (közelítésére) a kazetta két rövidebb oldalának felét a hosszabb oldalhosszhoz hozzáadtuk és ezzel a mérettel számoljuk a hőt átadó felületet (1. ábra).

Egy kazetta felülete tehát: $F = (0,6 + 1,5 + 0,6) \times 7,5 = 20,25 \text{ m}^2$.

A kazetta egyik felületére jutó hőmennyiség:

$$1,32 / 2 \times 10^7 = 6,59 \times 10^6 \text{ kJ} = 1,57 \times 10^6 \text{ kcal}$$

A kiégéshez (kiégetéshez) szükséges időt a hővezetés alapegyenletével közelítjük meg.

$$Q = \lambda / \delta (t_2 - t_1) F \times Z \text{ kcal/h, ahol}$$

λ = hővezetési tényező kcal/m², h, °C

δ = falvastagság m

F = felület m²

Z = idő h

t_2 = végső hőmérséklete °C.

t_1 = környezet hőmérséklete °C.

243 Jelen esetben $\lambda = 0,45 \text{ kcal/m}^2, \text{ h, } ^\circ\text{C}^{(59)}$

$$1,57 \times 10^6 = 0,45 / 0,60 \times (920 - 20) \times 20,25 \times Z$$

$$Z = 1,57 \times 10^6 / 0,75 \times 9 \times 10^2 \times 2,025 \times 10 = 1,15 \times 10^2 = 115 \text{ óra}$$

$$115/24 = 4,79 \text{ nap} = 5 \text{ nap}^{7(60)}$$

1987. XLI. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / HELYTÖRTÉNETÍRÁSUNK IDŐSZERŰ KÉRDÉSEI / Macher Frigyes: Megjegyzés a soproni „vörös sánc” kiégetéséhez (kiégetéséhez) / Veszteségek

Veszteségek

IV. A sánc külső gerendázatának csak 20%-át tekintjük elégeskor hasznosnak, azaz a gerendák elégeskor (elégetésekor), a felszabadult hőnek csak 20%-a adódik át a sáncnak, 80%-a a füstgázokkal a levegőbe távozik.

A sánc gerendavázának magassága a város felé eső részen: 7,44 m, az ellenkező oldalon (a városfal felé eső részen) 6,24 m. Egy gerenda átmérője: 0,24 m. A gerendák száma: $7,44/0,24 = 31$ db illetve $6,24/0,24 = 26$ db, összesen tehát $31 + 26 = 57$ db gerenda.

Az 57 gerenda térfogata:

$$T^2 \times 3,14 \times 1050 \times 57 = 2706,18 \text{ m}^3$$

1050 = a sánc hossza m-ben

a) A gerendák tömege:

$$G^6 \text{ kg}$$

b) G_k faanyag elégeskor (elégetésekor) keletkezett hőmennyiség:

$$Q^6 \times 3,4 \times 10^3 = 6,35 \times 10^9 \text{ kcal} = 4,1868 \times 10^3 \times 6,35 \times 10^9 = 2,67 \times 10^{13} \text{ J} = 2,67 \times 10^{10} \text{ kJ}$$

Ennek a hőmennyiségnek tehát 80%-a elvész.

$$Q^{10} = 2,13 \times 10^{10} \text{ kJ}$$

V. A felhevített sánc környezetének is ad át hőt, amely szintén veszteségként jelentkezik. A sáncfal maximális hőmérsékletét 920 °C-nak vesszük. A sánc alakját hasábnak tekintjük, két véglapját a számításnál figyelmen kívül hagyjuk, hiszen a valóságban a sánc zárt gyűrű.

A sánc hőt leadó felületét a 2. ábra szerint számoltuk (vö. Nováki–Sándorfi i.h.): $K = 6,24 + 7,00 + 1,20 + 1,50 + 1,44 + 1,00 + 0,72 + 1,50 + 1,44 + 1,00 + 1,44 + 1,20 = 25,68 \text{ m}$

A sánc hossza: 1050 m

$$F = 25,68 \times 1050 = 26\,964 \text{ m}^2$$

244 A sánc által leadott hőt az érintkezéssel történő hőátadás alapegyenletével közelítjük, nyugvó levegőt feltételezve.

$$Q = \alpha \times F \times Z \text{ (t}^2, \text{ h, ahol}$$

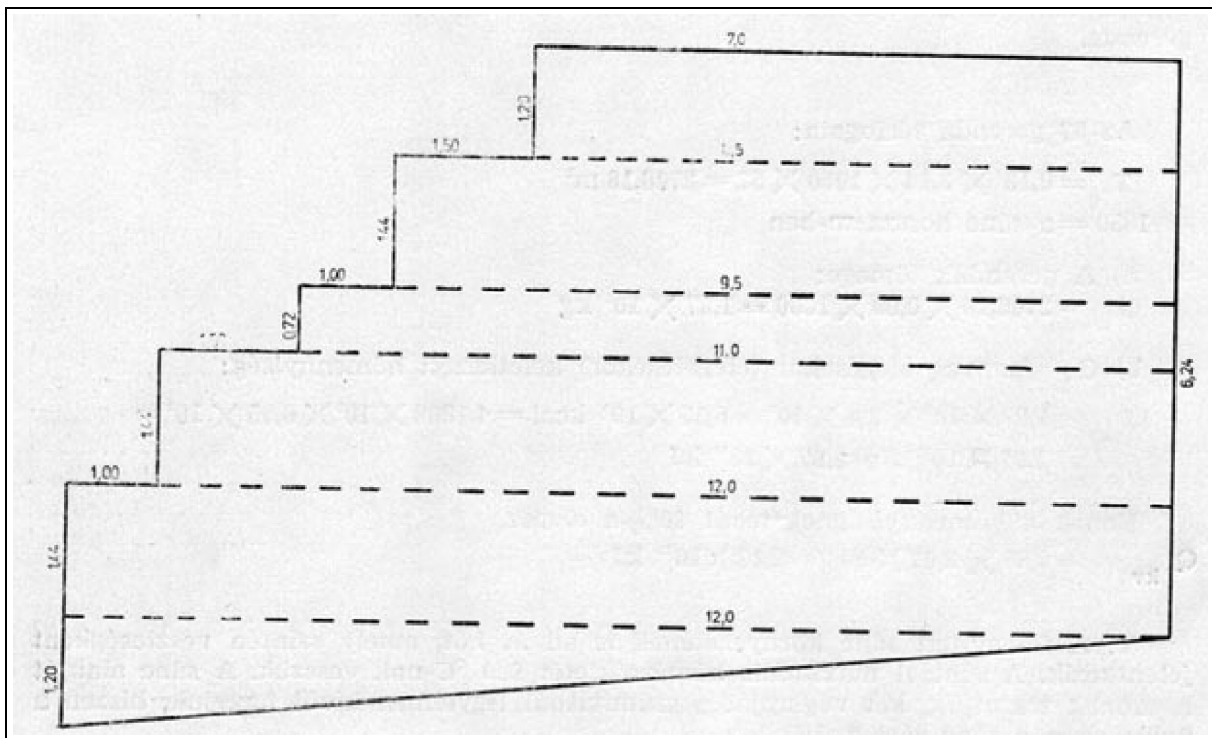
$$\alpha = 2,2^4 \text{gyök } t^2, \text{ h, } ^\circ\text{C.} \text{8(61)}$$

F = felület m²

Z = idő h

t₂ = falhőmérséklet °C

t₁ = környezet hőmérséklet °C

A sánccelület hőadását az alábbi tartományokra bontottuk:

I. tartomány: 20–320 °C $\alpha = 2,2 \times 4,162 = 9,156 \text{ kcal/m}^2, \text{ h, } ^\circ\text{C}$ tart. idő 30 ó.

II. tartomány: 320–620 °C $\alpha = 2,2 \times 4,949 = 10,888 \text{ kcal/m}^2, \text{ h, } ^\circ\text{C}$ tart. idő 30 ó.

III. tartomány: 620–720 °C $\alpha = 2,2 \times 5,144 = 11,317 \text{ kcal/m}^2, \text{ h, } ^\circ\text{C}$ tart. idő 20 ó.

IV. tartomány: 720–820 °C $\alpha = 2,2 \times 5,318 = 11,670 \text{ kcal/m}^2, \text{ h, } ^\circ\text{C}$ tart. idő 20 ó.

V. tartomány: 820–920 °C $\alpha = 2,2 \times 5,477 = 12,049 \text{ kcal/m}^2, \text{ h, } ^\circ\text{C}$ tart. idő 20 ó.

Az előbbi adatokkal számolt hőleadások az egyes tartományokban a következők:

Q⁹ kcal

Q⁹ kcal

Q⁹ kcal

Q⁹ kcal

Q⁹ kcal

245 A fal által a környezetnek átadott összes hőmennyiség:

$$2,22 + 5,28 + 4,27 + 5,03 + 5,85 = 22,65 \times 10^9 \text{ kcal} = 2,26 \times 10^{10} \text{ kcal} = 9,49 \cdot 10^{10} \text{ kJ}$$

Az összes veszteség tehát:

$$2,13 \times 10^{10} \text{ kJ} + 9,49 \cdot 10^{10} \text{ kJ} = 11,62 \times 10^{10} \text{ kJ} = 1,16 \times 10^{11} \text{ kJ}$$

A gerendázat elégeséből (elégetéséből) keletkezett hő:

	1,62 × 10 ¹⁰ kJ
az összes veszteségek	<u>-1,16 × 10¹⁰ kJ</u>
	0,46 × 10 ¹⁰ kcal

A számításokból tehát láthatjuk, hogy a faanyag elégesekor felszabaduló hőmennyiség fedezi a kiégéshez (kiégetéshez) szükséges hőmennyiséget.

A felesleges hőmennyiség:

	1,25 × 10 ¹⁰ kcal
	<u>-1,10 × 10¹⁰ kcal</u>
	0,15 × 10 ¹⁰ kcal

Ez a mennyiség megfelel $1,5 \cdot 10^9 / 3,4 \times 10^3 = 4,412 \times 10^5$ kg fának, ami viszont $4,412 \times 10^5 / 0,69 \times 10^3 = 639 \text{ m}^3$ többletfával egyenlő. [9\(62\)](#)

1987. XLI. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / HELYTÖRTÉNETÍRÁSUNK IDŐSZERŰ KÉRDÉSEI / Macher Frigyes: Megjegyzés a soproni „vörös sánc” kiégéséhez (kiégetéséhez) / Összefoglalás

Összefoglalás

A számítások elsődleges célja volt a „vörös sánc” kiégésének (kiégetésének) problémáját hőtechnikai oldalról megközelíteni, illetve pontos számítások elvégzésére az érdeklődő szakembereket ösztönözni. A jelen számításoknál több egyszerűsítéssel, feltevéssel éltünk. Pl. a folyamatokat külön-külön kezeltük, noha azok egyidejűleg játszódnak le. A magasabb matematikának, a folyamatokat pontosan leíró egyenleteivel, az itt kapott közelítő értékektől akár többszörösen eltérő eredményeket is kaphatunk.

A jelen számítások arra engednek következtetni, hogy a sáncba épített faanyag elég a kiégéshez, kiégetéshez, ha az 5 nap alatt megtörténik.

Nyitott kérdés továbbra is, hogy a sáncba beépített faanyag az adott körülmények között és ha igen, milyen hosszú ideig égett, illetve önmaga az égést fenn tudta-e tartani. Ez a hőmennyiség koncentrációja miatt fontos, hiszen esetleg hosszú időre nyúlt lassú égés nem adja a kiégéshez (kiégetéshez) szükséges hőmérsékletet, mert megnő a hőátadás vesztesége. Erre a matematikai számítások sem adnak pontos feletet, ezért egy kísérleti sánccdarab felépítése, majd leégetése, adna feleletet.

1987. XLI. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / HELYTÖRTÉNETÍRÁSUNK IDŐSZERŰ KÉRDÉSEI / Gádor Judit: Észrevételek az égett sáncok kérdéséhez a sály-latori vörös sánc ásatási eredményei alapján

246 Gádor Judit: Észrevételek az égett sáncok kérdéséhez a sály-latori vörös sánc ásatási eredményei alapján

Az égetett sáncok problematikája a XIX. század elejétől foglalkoztatja a régészeti kutatást. A téma kutatástörténetét Magyarországon Nováki Gyula foglalta össze először.¹⁽⁶³⁾

Kezdetől fogva két alapkérdés vetődött fel az égett sáncokkal kapcsolatban: véletlen tűzvész, pusztulás következtében égtek-e le ezek a védművek, vagy tudatos emberi beavatkozás eredményei az átégett sáncok, vagyis egy bizonyos építési technológia alkalmazása-e a sáncok kiégetése. A legfontosabb probléma, hogy *milyen módon* éghettek ki az általában több száz méter hosszú sáncok teljes hosszukban, napjainkig nyitott kérdés marad. Az eddig elvégzett természettudományos és régészeti vizsgálatok ellenére is csak hipotézisek szintjén magyarázhatjuk az égett sáncok keletkezését.

Magyarországon kevés számú régészeti feltárás eredményeire támaszkodhatunk. Részletes, a sánc szerkezetére is adatokat nyújtó feltárások Sopron-Belváros, Zalaszentiván-Kisfaludi-hegy, Moson, Gyöngyöspata, Sály-Lator területén feltárt várakban folytak. Ezeknek a váraknak építési ideje a X–XI. századra keltezhető a régészeti leletek alapján, valamennyi föld-fa szerkezetű.

A felsorolt várak sáncainak kiégésével kapcsolatban is megoszlanak a vélemények. Sopron és Moson sáncával kapcsolatban Tomka P. és Gömöri J. a véletlen tűzvész általi leégés mellett foglalnak állást.²⁽⁶⁴⁾ Nováki Gy. és Sándorfi Gy. Sopron és Zalaszentiván várát tudatosan kiégetett sáncúaknak tartják.³⁽⁶⁵⁾ Gyöngyöspata⁴⁽⁶⁶⁾ és Sály-Lator⁵⁽⁶⁷⁾ várainak ásatói a tudatos kiégetést látják elfogadhatónak. Hont X–XI. századi várának égett és rekonstruálható sáncát Nováki Gy. tűzvésszel hozza kapcsolatba.⁶⁽⁶⁸⁾ Az egyéb magyar várépítési gyakorlattal kapcsolatba hozható ismert égett sáncos várak esetében kutatójuk nem foglal állást a sánc kiégésének módjával,⁷⁽⁶⁹⁾ illetve az ásatások eredményei vagy a szükséges publikációk nem nyújtanak támpontot a kérdés vizsgálatához.⁸⁽⁷⁰⁾

247 Az égett sáncos földvárak problematikáját a sály-latori vörös sáncos földvárban végzett ásatásaim kapcsán vizsgáltam.⁹⁽⁷¹⁾

Ásatási megfigyeléseim birtokában a vörös sáncok kiégésével kapcsolatban a tudatos, technológiaként alkalmazott kiégetés mellett foglalok állást.

A kiégés folyamatának tisztázatlansága miatt a kutatók egy része „véletlen”, *tűzvész általi pusztulás*

eredményének tartja a sáncok kiégését.

Ez esetben a kiégéskor az éghető anyagokat a sánc szerkezetében meglévő faszerkezet, valamint a várfalhoz tartozó felépítmények (mellvédek, paliszádok), illetve a sánchoz közvetlenül hozzáépített faépítmények adhatták. (A felépítmények faanyaga elenyészően kevés mennyiségű a sáncba beépített fa mennyiségéhez képest.)

Ennek a feltételezésnek ellentmond, hogy egyetlen égett sáncon végzett feltárás során sem mutatkozott pusztulásra utaló rétegsor, sem a sánc tetején, sem a környező területen. A tűzvész okozta égés után feltétlenül megfigyelhetők volna a felépítményből származó égett omladékok is. Sopron, Gyöngyöspata és Sály-Lator váraiban a sánc belső és külső körzetében végzett ásatásoknál az égés nyoma sehol sem követhető.¹⁰⁽⁷²⁾ Ilyen megfontolások alapján mesterségesen kiégetett sánc lehetett Hont¹¹⁽⁷³⁾ vára is.

A véletlen leégést cáfolja az a tény is, hogy a sáncok teljes hosszukban és vastagságukban átégtek, sokszor kohósalak minőségűre. Véletlen tűz esetében ilyen módon lezajló égés nem történhet.¹²⁽⁷⁴⁾

A véletlen leégés feltételezői arra is hivatkoznak, hogy az égést követően a földfa szerkezetű sáncok állaga kevésbé állékonyra vált az égés következtében, mint eredetileg letett.¹³⁽⁷⁵⁾ Tekintetbe kell azonban vennünk a vizsgált objektumok korát is, s a jelen állapotot nem vetíthetjük vissza keletkezésük – X–XI. századi – korára.¹⁴⁽⁷⁶⁾

A tudatos kiégetési technológiát feltételezők véleménye is eltér egymástól.

A korábbi kutatásokra támaszkodó feltételezéseket az újabb ásatások eredményei megdöntötték.

Bella L. megfigyeléseiben annyi helytálló, hogy felfigyelt az építésnél nyirkos agyag jelenlétére, mivel a sályi, patai, soproni sáncok esetében is megállapítható volt a gerendákat közvetlenül övező sárréteg gyúrt, tapasztott volta. Az egész sánc azonban nem nedves agyagból épült, s a kiégetés módjával kapcsolatos elgondolása ma már nyilvánvaló tévedés.¹⁵⁽⁷⁷⁾

Tévesnek bizonyult az a feltételezés is, hogy a sáncok faszerkezetét előkészített, máshol kiégetett, terrazzoszerű anyaggal töltötték ki.¹⁶⁽⁷⁸⁾ Valamennyi újabb feltárásnál kiderült, hogy a sáncok töltését a környező település földjéből hordták fel. A helyben ²⁴⁸történt kiégés tényét igazolja a gerendákat övező agyagban mutatkozó kéreg- és farostlenyomatok, valamint ágak, gallyak lenyomatai.¹⁷⁽⁷⁹⁾ A sáncoknál megfigyelt nem egyöntetű, változó minőségű kiégést indokolja az is, hogy a felhasznált töltő föld nem homogén szerkezetű, s többnyire nem is a legjobban kiégethető anyagú.

A kiégetés kérdésének sarkalatos pontja, hogy *mennyi hő* szükséges a nagy tömegű föld általunk megfigyelt keménységű átégéséhez, s *hogyan történhetett a hő közlése*.

Nováki Gy. és Sándorfi Gy. számításokat végezvén erre vonatkozólag, arra a megállapításra jutottak, hogy a kiégéshez nem elegendő a szerkezetben lévő éghető anyag meggyújtásával érték el a sáncok ilyen mértékű kiégetését. Sopron sáncánál anyag mennyisége. Véleményük szerint kívülről ráhordott, kétszeres mennyiségű fa- a szakaszos felhordással egyidejűleg szakaszos kiégetést is feltételeznek.¹⁸⁽⁸⁰⁾

A sáncok szakaszos felépítése a nagy magasságú, – általában – rekeszes szerkezet földdel történő kitöltésének ésszerű technikai megoldhatóságával magyarázható. A kívülről, illetve szakaszosan ráhordott fa elégetése azonban nem elfogadható hipotézis. A nagy tömegű, rétegesen elhelyezett, elégetett famennyiség hamuja egyik sáncátvágásnál sem jelentkezett. Ugyanígy nem mutatkozott fahamu a sáncok

külső felületén sem. Ellentmond e feltételezésnek Sopron esetében az egységes gerendaszerkezet, az egymás felett közvetlenül érintkező gerendasorok nyoma, ahol a szakaszos kiégetésre semmi sem utal.

A sáncok kiégetéséhez szükséges fa mennyisége irreálisan megnövelte volna a felépítésükhöz szükséges famennyiséget.¹⁹⁽⁸¹⁾

Véleményem szerint a sáncok kiégetése a sáncszerkezetben lévő éghető anyag függvénye.

Bár a kiégetés technológiájára nincs megbízható adatunk, fel kell tételeznünk, hogy a sáncok szerkezetében kell keresnünk a megoldást.

A szerkezet levegő-ellátását elősegíthették a gerendákat körülvevő kövek is, amelyek Sály-Lator sáncában pl. a kiégetést követően is a gerendákat övező vízszintes járatoknak tűnnek egyes szakaszokon.

Az égés folyamatát segíthették elő a faszervezetet kitöltő földbe, illetve a gerendákat borító tapasztásba vegyítve szétterített faforgácsok, gallyak is. Ezt a jelenséget nemcsak Sály-Latorban figyelhetjük meg. Sopronban, Gömöri János 1983-ban, a Városház utcában végzett feltárásán volt alkalmam megfigyelni, hogy a két gerendasor között lesimított agyagfelületek közé égtek be ezek a fahulladékmaradványok.²⁰⁽⁸²⁾ Nováki Gy. Hont váránál is említi a felületben mutatkozó elszenesedett faszilánkokat.²¹⁽⁸³⁾ Feltételezem, hogy a betapasztott fahulladék nem szemétként, hanem tudatosan került a sánctöltésbe.

Sály-Latorban, a II. szelvényben, a kiégett sáncmagban a 6–7 m széles felületen három helyen 1–1,5 m átmérőjű körbe rakott laza kőhalmazokat találtunk, amelyek több szinten ismétlődve, nagyjából ugyanazon a helyen fordultak elő. A kőhalmazok szélén függőleges állású égett, kormos kövek voltak, közepükben beroskadt, elszenesedett fa, hamu, korom és tapasztásdarabok voltak megfigyelhetők. Ezek talán olyan függőleges, kőből kialakított járatok maradványai lehettek, melyek a levegő cirkulálását biztosíthatták, azonban később beroskadtak. Hasonló szerkezeti elemre utaló maradványokat figyeltek meg a gyöngyöspatai földvárnál is.²²⁽⁸⁴⁾

²⁴⁹A sály-latori ásatásnál, ahol megfigyeléseim szerint az égés a külső oldalról befelé terjedt, a fentebb leírt szerkezeti elemekkel megoldhatónak tartom a sánc égéséhez szükséges levegőellátást. Elképzelhető, hogy a külső oldalon húzódó kő-fa-föld szerkezetű falból kinyúló gerendavégeket begyűjtötták, s a levegő a vízszintes és függőleges, kőből kialakított járatokban cirkulálva begyűjtotta az egész szerkezetet. A kiégett gerendák üregei maguk is szellőzőjáratokként funkcionálhattak. A belső, védettebb oldal nem kapott elég hőt, ezért nem égett ki. A középső részről átnyúló gerendaszakaszoknál itt is megfigyelhető a fák begyulása. A kiégett sáncmagot Sály-Latorban végül külső és belső paliszád-rendszerrel vették körül, ezek helyén nincs égésnyom. Ezután készülhetett el a sánc felső felépítménye is.

A sáncok kiégetésének céljával kapcsolatban még egy lehetőséget vetett fel Sándorfi Gy.²³⁽⁸⁵⁾ E szerint a kiégetés célja a pusztulásnak induló, kijavított sáncok utólagos megerősítése is lehetett. E hipotézisnek a régészeti megfigyelések ellentmondanak. Egyrészt a sáncokon utólagos, a sáncrezsüket kiegyenlítő javításnak nincs nyoma. A sánc szélétől induló gerendák pl. Sály-Lator esetében benyúlnak a sánc közepébe, s az egész szerkezet egyszerre történő átégést mutat. Másfelől viszont így nem feltételezhetjük a szerkezetbe épített, égést-levegőellátást biztosító elemeket, s ismét nyitott kérdéssé válik a faszervezet begyűjtésének, a földtömeg átégésének kérdése.

Mivel nyilvánvaló eddigi feltárásainkból, hogy egy-egy vár sáncának szerkezete sem teljesen egységes, a szakaszosan ismétlődő szerkezeti elemeket csak a sáncok módszeres szondázásával, az eddigi megfigyelésre

támaszkodó további ásatásokkal tudnánk pontosabban értékelni.

Nagyon fontos lenne a VEAB Iparrégészeti és Archeometriai Munkabizottságaiban megindult együttes kutatások folytatása és a műszaki, természettudományos vizsgálatok kiszélesítése az égett sáncok kutatásának vizsgálatában.

Az égett sáncok – véleményem szerint – egy bizonyos várépítési technológiát képviselnek. A tudatos, várépítési gyakorlat mellett szól az a tény is, hogy nagy területen ismétlődve fordulnak elő az égett sáncos várak.

Fel kell figyelniük arra a tényre is, hogy a magyar várépítési gyakorlattal kapcsolatba hozható égett sáncos várak többsége X–XI. századi építésű. E tényre a favázás szerkezetű várak vizsgálatánál Nováki Gy. és Sándorfi Gy. tanulmánya is felhívta figyelmünket.²⁴⁽⁸⁶⁾

Az égett sáncos várak elterjedési területe azonos a nem égett föld-fa (több esetben kővel kombinált) szerkezetű várakéval. Így bizonyosra vehető, hogy a X–XI. századi magyarság a korabeli gyakorlatnak megfelelően átvette és alkalmazta ezt az építési gyakorlatot is, mint ahogy azt egyéb korai várainkról megállapítja a kutatás. További történeti vizsgálatokat igényel viszont az a kérdés, mikor, miért, és kik alkalmazták a két különböző várépítési módot.

1987. XLI. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / KISEBB KÖZLEMÉNYEK

---

250 KISEBB KÖZLEMÉNYEK

1987. XLI. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / KISEBB KÖZLEMÉNYEK / Király Tibor: Sopron a filatéliában (Tizenkettedik közlemény)

Király Tibor: Sopron a filatéliában (Tizenkettedik közlemény)

A sorozat e részében a két világháború közti időszak soproni vonatkozású filatéliai eseményeit mutatom be. Ugyancsak ebben a részben foglalkozom az első és a második inflációs időszyakkal.

1987. XLI. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / KISEBB KÖZLEMÉNYEK / Király Tibor: Sopron a filatéliában (Tizenkettedik közlemény) / Bécs–Budapest–Bécs vitorlázórepülés

Bécs–Budapest–Bécs vitorlázórepülés

Az Internationale Studienkommission für den motorlosen Flug (rövidítve ISTUS) 1936. évi rendes közgyűlését Budapesten rendezte május 18-a és 24-e között. Az eseményre nagy számban érkeztek külföldi

pilóták is, többnyire saját géppel, hogy a megrendezésre kerülő vitorlázórepülő versenyen is részt vegyenek.

Az Osztrák Aero Club ez alkalommal vitorlázó repülővel postát továbbított Magyarországra a Magyar Posta egyetértésével. Az alkalmi postát egy motoros gép által vontatott két vitorlázógép hozta.

A gépek 1936. május 19-én indultak Bécsből. A szállítmány egy részét Sopronban, egy másik részét Győrben dobták le ejtőernyővel, majd 12 óra 15 perckor szerencsésen landoltak a Mátyásföldi repülőtéren. Mindhárom helyen emlékbélyegzést alkalmazott a posta. Sopronban az ejtőernyővel való ledobás után a posta stilizált ejtőernyőt ábrázoló bélyegzéssel látta el a küldeményeket. Az ejtőernyő felett ívelten POSTAI LEDOBÁS felirat látható. A győri küldeményeken az ejtőernyő felett felhők látszanak és a felirat egyenesen helyezkedik el (1. kép).

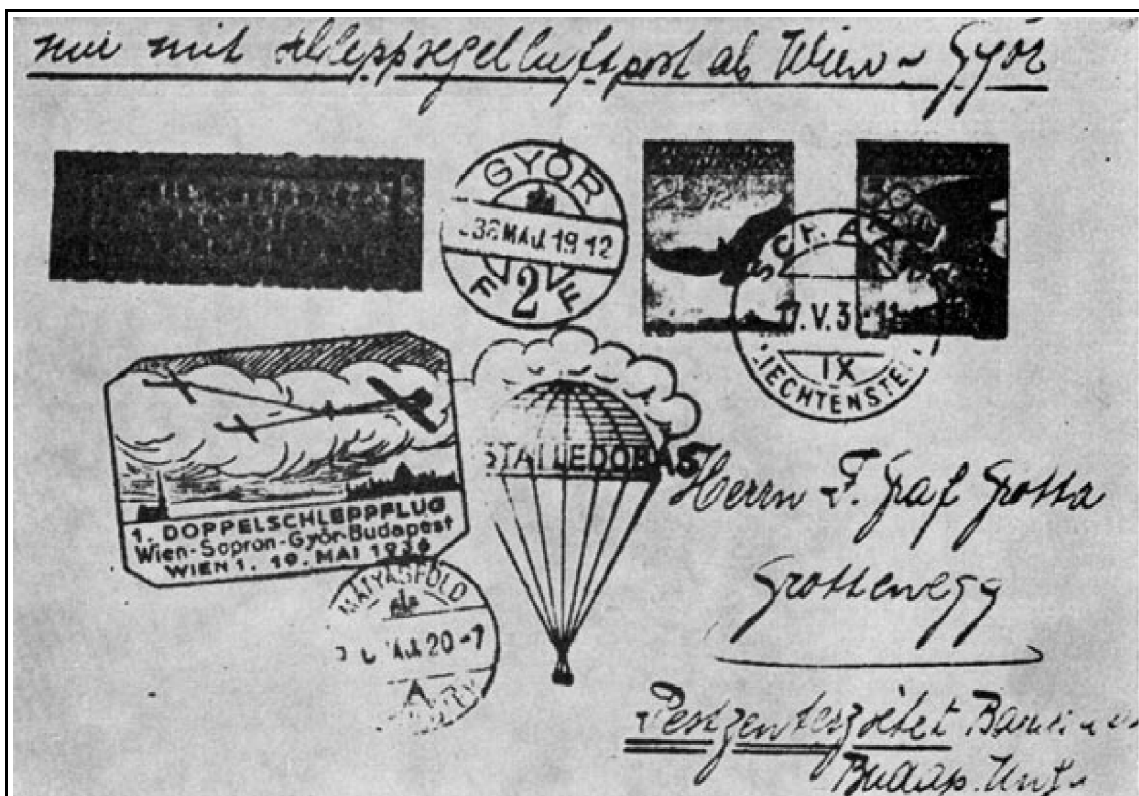
Visszaúton – május 24-én – is vittek küldeményeket a repülők, de a vontatókötél gyűrűjének eltörése miatt Győr magasságában – de osztrák területen – kényszerleszállást kellett végrehajtaniok. A postát csak másnap sikerült továbbítani, s így a küldemények csak 25-én érkeztek meg a címzettekhez.¹⁽⁸⁷⁾

Repüléssel kapcsolatos a másik soproni emlékbélyegzés is. 1937-ben a Balatoni Nemzetközi Repülőcsillagtúra és Találkozó alkalmából erre utaló emlékbélyegzést alkalmaztak a küldeményeken a közönséges postai lebélyegzések mellett. Sajnos erről az alkalmi bélyegzésről igen kevés adatot találtam. A Monográfia IV. kötete a 440. oldalon foglalkozik a 30-as évek alkalmi légijárataival, de ezt a bélyegzést nem említi. Valamivel több adatot tartalmaz a „Magyar légiposta – Magyarországi repülőjáratok” c. katalógus. Ebben már szerepel az 51. oldalon, de az emlékbélyegzésekről csak annyit közöl, hogy „több változatban” készültek és fényképet sem közöl. A birtokomban lévő levelezőlapok 10 féle repülési viszonylatban kerültek lebélyegzésre. Ebből Sopront hat alkalommal érintették a repülések. A posta ez alkalommal különböző színű alkalmi bélyegzőt használt.

Lila a bélyegző színe a: Siófok–Sopron–Keszthely és a Siófok–Sopron lapon; barnáspiros a Sopron–Kalocsa, a Sopron–Pécs, a Sopron–Budapest és a Sopron–Keszthely emlékreplés levelezőlapjain (2. kép).

1987. XLI. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / KISEBB KÖZLEMÉNYEK / Király Tibor: Sopron a filatéliában (Tizenkettedik közlemény) / A céglyukasztásos (perforált) bélyegek

A céglyukasztásos (perforált) bélyegek²⁽⁸⁸⁾

2511. kép

Időnként találkozhatunk olyan, bélyegekkel bérmentesített küldeményekkel, amelyeken a bélyegek különféle betűkkel, monogramokkal, ábrákkal vannak átlyukasztva. Ezeket a bélyegeket különböző vállalatok, intézmények azért perforálták, hogy megelőzzék a bélyegnek nem hivatalos felhasználását és csak a cég, intézmény hivatalos levelezésében kerüljenek alkalmazásra, ne pedig a bélyegekkel dolgozó, levelező

hivatalnok használja fel magán céljaira (erre is van azért példa!). Az ilyen módon lyukasztott bélyegeket a gyűjtők hosszú ideig hibásnak, „selejtként” kezelték és nem sorolták be őket a gyűjteményekbe, holott a Magyar Kereskedelemügyi Miniszter a Posta Rendeletek Tárában közzétett rendeleteiben: 1877. márc. 24-én a postabélyegekre (P. R. T. 1877. 8. szám 6040 sz. rendelet), majd 1886. július 3-án (P. R. T. 1886. 35. szám 23 155 sz. rendelet) az összes postai értékcikkekre kiterjesztve engedélyezte a céglyukasztás használatát.

2. kép

Sopronban több üzem és bank fiókja alkalmazott cégperforálást: így a Magyar Általános Hitelbank (M. Á. H.) (3/a. kép), a Pesti Magyar Kereskedelmi Bank (P. M.K. B.) (3/b. kép), a Vasárugyár Részvénytársaság Sopron-Graz (3/c. kép). A soproni gyári perforálást a grazi üzemben is használták (3 d. kép). Továbbá a Wellesz, Schwitzer és Társai Első Magyar Ruganyszallag és Húzógyár, Sopron (3/e. kép).

1987. XLI. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / KISEBB KÖZLEMÉNYEK / Király Tibor: Sopron a filatéliában (Tizenkettedik közlemény) / Első és második inflációs időszak

Első és második inflációs időszak

Mindkét inflációs időszak világháborúhoz kötődik. Az első infláció már az I. világháború alatt – 1916-ban – elkezdődött a postai tarifa emelésével. Ekkor például a levél díját 10-ről 15 fillére, a levelező lapét 5-ről 8 fillére emelték és az egyéb küldemények szállítási díja is hasonló arányban növekedett. Az inflálódás nagymértékben az 1920-as évben kezdődött és 1927. január 1-jéig tartott. Ekkor a helyi levél díja 8 (pengő)

fillér. Az inflációs időszak díjszabásváltozásait a bemutatott táblázat tartalmazza:[3\(89\)](#)

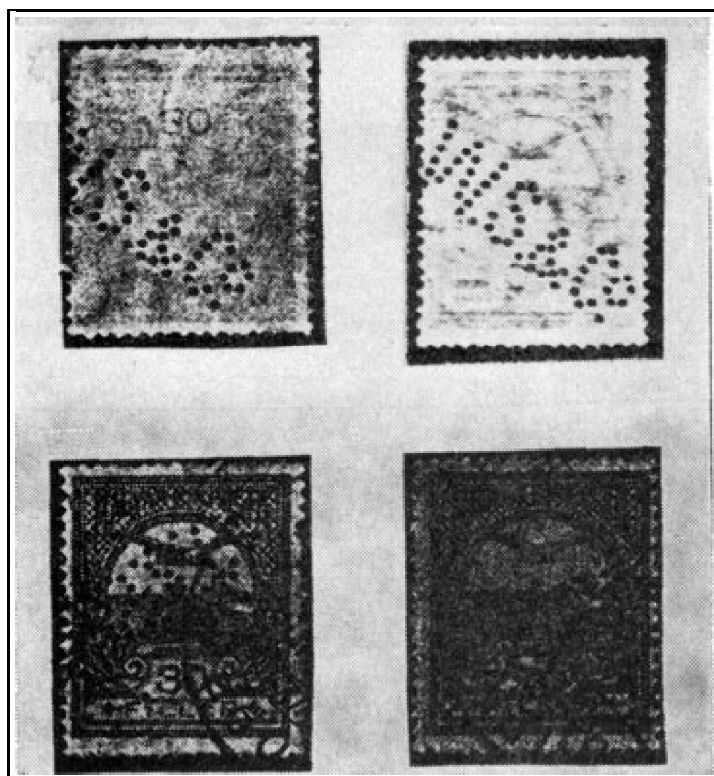
[253](#)3. a. kép

2543. b. kép

2553. c., d.

3. e. kép

256 Az I. inflációs díjszabás változásai

	Levél		Levelezőlap		Nyomtatvány 50 g	Ajánlási díj	
	helyi	távolsági	helyi	távolsági		helyi	távolsági
1920. I. 1-től	0,60 Korona		0,40		0,15 Korona	1,00 Korona	
1922. VIII. 1-től	4,-	5,-	2 Korona		1,-		
XI. 1-től	15,-	25,-	6,-	10,-	2,-	12,-	
1923. IV. 16-től	25,-	40,-	10,-	20,-	4,-	25,-	50,-
VII. 1-től	40,-	80,-	20,-	40,-	10,-	50,-	100,-
VIII. 16-től	100,-	200,-	50,-	100,-	20,-	100,-	200,-
X. 1-től	150,-	350,-	90,-	150,-	40,-	150,-	300,-
1924. I. 1-től	300,-	500,-	200,-	300,-	100,-	300,-	500,-
II. 21-től	600,-	1000,-	400,-	600,-	200,-	600,-	1000,-
V. 1-től	1000,-	1500,-	600,-	1000,-	400,-	1000,-	1500,-
VI. 1-től	1000,-	1800,-	600,-	1000,-	500,-	1500,-	2200,-
1925. I. 1-től		2000,-			400,-		2500,-

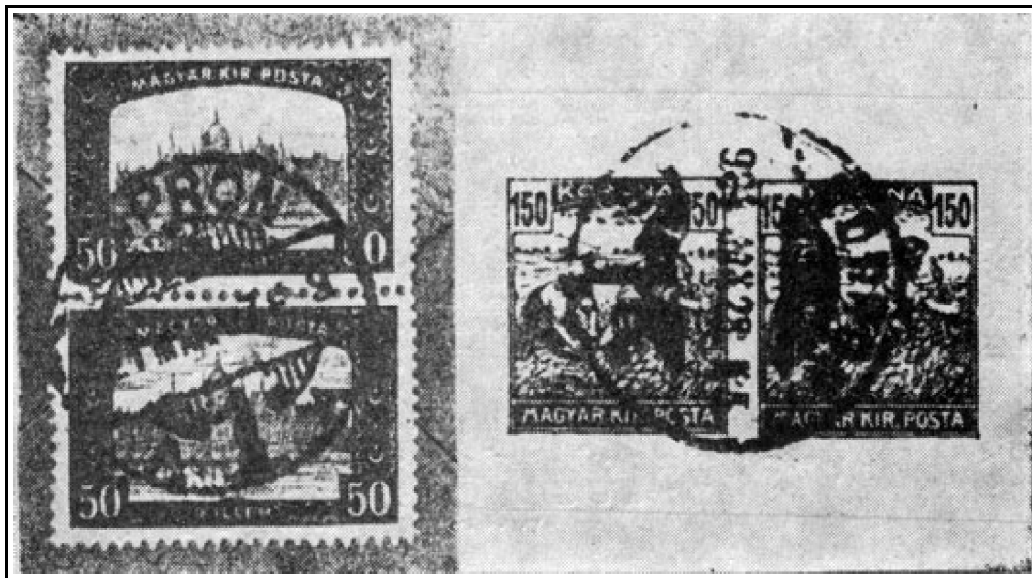
	Levél		Levelezőlap		Nyomatvány	Ajánlási díj	
	helyi	távolsági	helyi	távolsági	50 g	helyi	távolsági
X. 1-től	1000,-	2000,-	600,-	1000,-	400,-	1500,-	2500,-
1927. I. 1-től	8 (pengő) fillér	16 fillér	4 fillér	8 fillér	3 fillér	15 fillér	30 fillér

Az Országos Törvénytár 1925. nov. 21-i 15. számában kihirdetett: „A pengőérték megállapításáról és az ezzel összefüggő rendelkezésekről” szóló 1925. évi XXXV., tc. intézkedik az új pénznem bevezetése iránt akként, hogy 1927. január 1-től a koronának pengőre való átszámításánál 12 500 koronát egy pengőnek kell számítani.⁴⁽⁹⁰⁾

257A postai díjszabások emelkedése a második inflációs időszakban

Az emelés mérve	Időpont	Helyi lap Hlp.	Helyi levél Hl.	Távolsági lap Tlp.	Távolsági levél Tl.	Alap nyomaty. Any.	Ajánlási díj Ajl.
Pengő Átlag az előző	1943. VII. 1.	-,12	-,20	-’18	-,30	-,04	h. 50, v 70
3 ×	1945. V. 1.	-,40	-,50	-,60	1,-	-,10	h. 1, 50, v. 2,-
4 ×	VII. 2.	1,60	2,-	2,-	3,-	-,40	5,-
3 ×	IX. 16.	4,-	6,-	6,-	10,-	2,-	20,-
6 ×	XI. 1.	24,-	40,-	40,-	60,-	12,-	120,-
2 ×	XI. 16.	50,-	80,-	80,-	120,-	30,-	240,-
5 ×	1946. I. 14.	300,-	400,-	400,-	600,-	150,-	1200,-
5 ×	II. 1.	1500,-	2500,-	2000,-	3000,-	500,-	6000,-
alap	III. 1.	8000,-	10 000,-	15 000,-	20 000,-	3000,-	40 000,-
2 ×	III. 16.	16 000,-	20 000,-	30 000,-	40 000,-	6000,-	80 000,-
3 ×	III. 26.	24 000,-	30 000,-	45 000,-	60 000,-	9000,-	120 000,-
4 ×	IV. 1.	32 000,-	40 000,-	60 000,-	80 000,-	12 900,-	160 900,-
8 ×	IV. 11.	64 000,-	80 000,-	120 000,-	160 000,-	24 000,-	400 000,-
25 ×	IV. 23.	200 000,-	250 000,-	375 000,-	500 000,-	75 000,-	1 000 000,-
új alap	V. 1.	800 000,-	1 200 000,-	1 200 000,-	2 000 000,-	400 000,-	4 000 000,-
5 ×	V. 10.	4 000 000,-	6 000 000,-	6 000 000,-	10 000 000,-	2 000 000,-	20 000 000,-
20 ×	V. 20.	26 milp.	24 milp.	24 mily,	40 milp.	8 milp.	80 milp.
60 ×	V. 27.	48 milp.	72 milp.	72 milp.	120 milp.	24 milp.	240 milp.
200 ×	VI. 1.	160 milp.	240 milp.	240 milp.	400 milp.	80 milp.	800 milp.
2000 ×	VI. 11.	1000 milp.	2400 milp.	2400 milp.	4000 milp.	800 milp.	8000 milp.

Az emelés mérve	Időpont	Helyi lap Hlp.	Helyi levél Hl.	Távolsági lap Tlp.	Távolsági levél Tl.	Alap nyomtaty. Any.	Ajánlási díj Ajl.
10 000 ×	V. 17.	8 milliárd	12 milliárd	12 milliárd	20 milliárd	4 milliárd	40 milliárd
200 000 ×	VI. 24.	160 milliárd	240 milliárd	240 milliárd	100 milliárd	80 milliárd	800 milliárd
20 000 000 ×	VII. 1.	16 billió	24 billió	24 billió	40 billió	8 billió	80 billió
1 milliárd ×	VII. 4.	800 billió	1200 billió	1200 billió	2000 billió	400 billió	4000 billió
50 milliárd ×	VII. 8.	40 000 billió	60 000 billió	60 000 billió	100 000 billió	20 000 billió	200 000 billió
Adópengő	VII. 12.	10 000	10 000	10 000	20 000	5000	40 000
5 ×	VII. 18.	50 000	50 000	50 000	100 000	25 000	200 000
20 ×	VII. 24.	200 000	200 000	200 000	400 000	100 000	800 000
Forint	VIII. 1.	–,20	–,30	–,40	–,60	–,12	1,40

2584. a., b. kép

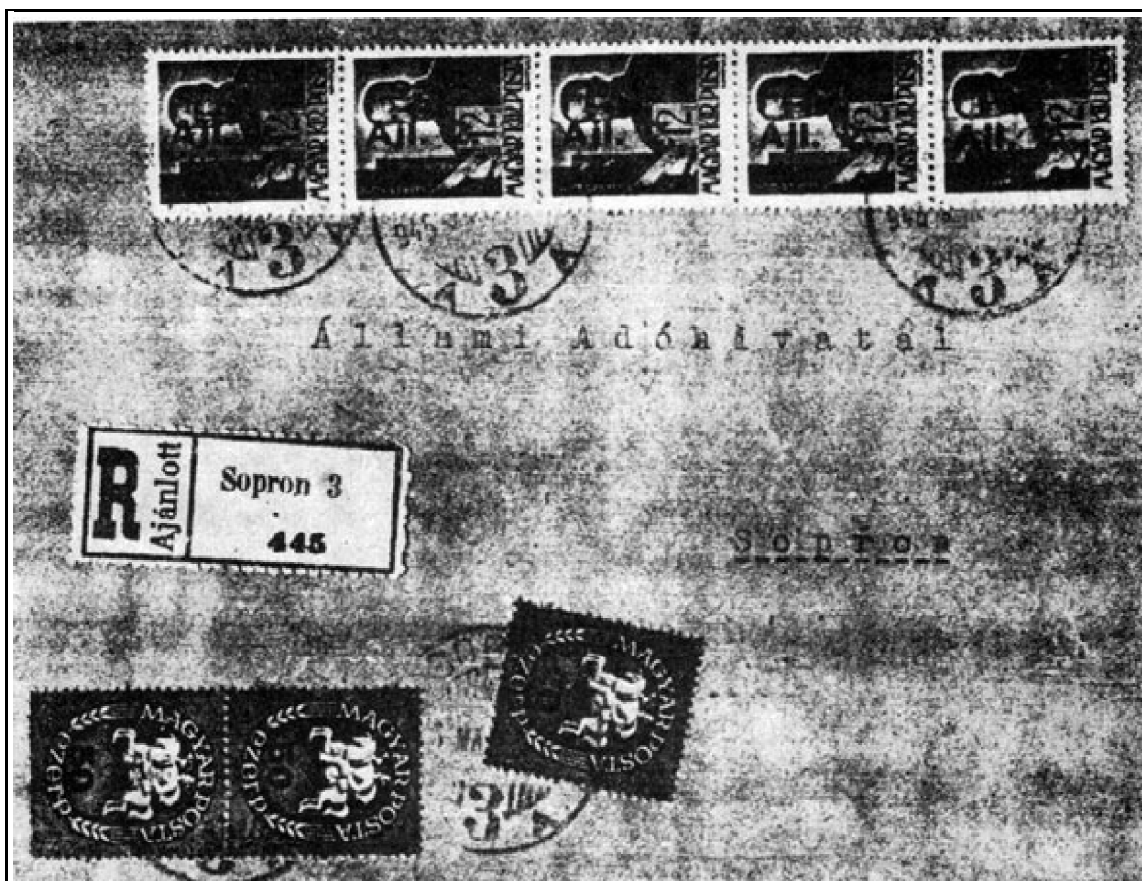

4. c. kép

[259](#)Az első inflációs időszakot három különböző időből származó soproni küldeményen illusztrálom. 1921. márciusában még csak 1 korona a levél díja (4/a. kép), 1924 januárjában már 300 koronába kerül egy levelezőlap továbbítása (4/b. kép) és az első soproni gépi emlékbélyegző alkalmazásakor (1925. augusztus) már 3600 koronáért továbbítja a posta a levelezőlapot (4/c. kép).

Az 1945–46-os években hazánkban lezajlott pénzromlás, infláció, világviszonylatban is egyedülálló méreteket öltött. A Magyar Posta megpróbálta nyomon követni az inflálódást és 1945. május 1.-e és 1946. július 24-e között 27 alkalommal emelte a postai díjakat^{[5\(91\)](#)} (lásd a mellékelt táblázatot).

5. kép

Ebben a rövid időszakban a posta 20 általános forgalmú és alkalmi kiadású, valamint két portóbélyeg-sorozatot adott ki és a mintegy 218 különböző címletű bélyeg váratlan és bőséges bélyegtermést eredményezett. Ez a bő termés sok gondot okozott mind a postának, mind az őket felhasználóknak. Nehéz volt nyomon követni a sokszor gyors tarifaváltozásokat. Így pl. ismerek egy negyvenhat napig érvényben lévő díjszabási időszakból származó soproni levelet, amelyre – csekélység – 62 db. bélyeget kellett csupán felragasztani. Ez a díjszabási értékelőírás 1945. IX. 16-a és X. 31-e között volt hatályban.

A másik soproni levél későbbi időből való (1946. márc. 30.). Erre – bár darabszámba kevesebb bélyeget kellett ragasztani – a tarifa már 120 000 pengő. Mivel ez a tarifadíjszabás viszonylag rövid ideig, – csak 6 napig (1946. III. 26-tól 31-ig) volt érvényben – az ebből az időből származó küldemények viszonylag ritkák (5. kép).

(Folytatjuk)

1987. XLI. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / KISEBB KÖZLEMÉNYEK / Varga Ferenc: Adatok a zsirai kastély történetéhez

260 Varga Ferenc: Adatok a zsirai kastély történetéhez

Zsira község három helység egyesítéséből alakult ki: Zsira, Gyüleviz és Salamonfa falvakból. A kastély Gyülevizen épült. Gyüleviz a régi iratokban három néven szerepel: *Kiszsira*, *Szarkafölde* és *Gyüleviz*. Első írásos említése 1329-ben történt.¹⁽⁹²⁾ 1365-ben a Zsiray család nevében szerepel.²⁽⁹³⁾ 1397-ben a Kiszsiray családot említi egy oklevél.³⁽⁹⁴⁾ Ezzel megkülönbözteti a két, Zsira nevű falut. A nagyobb Zsirát, a győri püspök tulajdonát, és a kisebb Zsirát, amely köznemesek birtokában van. 1456-ban szerepel először *Zarkafölde néven*.⁴⁽⁹⁵⁾ Valószínű azért, mert a község felerészben a pecöli Zarka családé volt.⁵⁽⁹⁶⁾ *Gyüleviz* néven egy 1466-ban keltezett oklevél sorolja föl először.⁶⁽⁹⁷⁾ Középkori birtokosai a Zsiray, Kiszsiray, Pecöli Zarka, Niczky, Visy, Gyalókay és Polányi családok voltak. A XVI. század elején még a Niczky család, de később már több kisebb nemes birtokolta a falut.

1. A Rimanóczy család címere a kastély homlokzatán

A kastélyt Rimanóczy Antal kancelláriai ágens építtette 1739-ben. A család címere látható még ma is az épület kert felőli homlokzatán (1. kép). Címerüket 1646. május 26-án kapták III. Ferdinánd királytól (2–3. kép).⁷⁽⁹⁸⁾ Az első címer egyszerűbb, ²⁶¹de egy a Gyülevizen 1768. január 18-án kelt szerződésen az egyik Rimanóczy leány már azt a címet használja, ami a kastély régi főbejárata fölött van.⁸⁽⁹⁹⁾ A Rimanóczy család birtokadományozás útján került Gyülevizre.⁹⁽¹⁰⁰⁾ A birtokot Rimanóczy István kapta. Első felesége Rátky Katalin, második pedig Chernel Krisztina volt. Második feleségétől született Rimanóczy Antal. A Rátky család a szomszédos Salamonfán volt birtokos. Rimanóczy István 1728. július 18-án halt meg.¹⁰⁽¹⁰¹⁾ Gyülevizen kúriája volt, amelyet 1704. január 15-én kiraboltak.¹¹⁽¹⁰²⁾ Halála után a második asszonytól

való gyermekei 1729. december 28-án osztozkodtak meg.[12\(103\)](#)

2. A Rimanóczy család címere (Wappenbuch des Adels von Ungarn IV, 390 t.)

A kúria Boldizsár nevű fiáé lett, aki a rákövetkező évben meghalt.[13\(104\)](#) Birtokát a kúriával együtt fivére, Rimanóczy Antal vette át, aki 1758. március 5-én halt meg nagypatyi kastélyában, a mai Kőszegpatyon. A zsirai templom kriptájában helyezték örök nyugalomra.[14\(105\)](#) Szülei után kevés jószágot örökölt. 1739-től azonban úgy látszik, hogy jobb anyagi körülmények közé került. Ettől az évtől kezdve 1745-ig Gyülevizen és Nagypatyon igen sok birtokot vásárolt.[15\(106\)](#) Talán feleségének volt szép hozománya. Erre azonban adatunk nincs. Nevén kívül szinte semmit sem tudunk róla. Graube Teréziának hívták, 1756-ban már nem élt.[16\(107\)](#)

[262](#)Rimanóczy Antal 1739-ben anyagi helyzetéhez mérten túlméretezett kastélyt építtetett. Dísztermének mennyezetképét 1743-ban festette meg. Vázlatát a pozsonyi megyei levéltárban a Rimanóczy család iratai között őrzik. Sajnos a vázlaton nem olvasható a művész neve, csak a megrendelő Rimanóczy Antalé.[17\(108\)](#) A mennyezetképet közli Csatkai–Dercsényi: Sopron és környéke műemlékei. Bp., 1956, 616.

A kastély tervezőjének neve is ismeretlen. Talán Csatkainak van igaza, aki azt állítja, hogy Hildebrand vagy Fischer von Erlach egyik tanítványa az építésztervezője a kastélynak. 1806-ban Hild János építész tervei alapján nagy építkezések folytak az épületen. A teljes tervdokumentációt a budapesti Országos Levéltárban őrzik.[18\(109\)](#)

3. Rimanóczy Ignác kir. biztos pecsétje (1762)

Rimanóczy Antal halála után a kastély leányaira, Teréziára (Szakonyi Jánosné), Annára (Orczy Imréné), és Erzsébetre (Márffy Mihályné) szállt. Rimanóczy Antal már életében elzálogosította birtokait, hogy a jószágaihoz képest nagy épületet fönn tudja tartani. Talán ezért lakott már élete végén a Vas megyei Nagypatyon, és ott is halt meg. Leányainak is nagy küzdelmébe került a kastély megtartása. Ezért birtokaikat ők is elzálogosították. Először, nemsokára apjuk halála után (1760. július 22-én) a kastélyt özvegy béli Horváth Józsefné Petrovszky Teréziának a majossal és a gyümölcsöskerttel együtt.¹⁹⁽¹¹⁰⁾

Birtokuk egy részének Batthyány József kalocsai érsek is zálogbirtokosa volt.²⁰⁽¹¹¹⁾ Azonban a birtok zálogbaadása sem oldotta meg anyagi nehézségeiket, ezért 1771. május 28-án egy Gyülevizen kelt oklevél szerint birtokaikat és a kastélyt gróf Draskovich János és neje, gróf Montecucoli Antóniának örökáron eladták.²¹⁽¹¹²⁾ Az irat megemlíti, hogy „Rimanóczy Antal atyánk urunk után nagy és súlyos adosságokkal megterhelt és ránkmaradt gyülevizi jószágunkat” adjuk el. Az ismeretlen, hogy a Draskovich család mennyi ideig lakott a kastélyban. Arra viszont van adatunk, hogy 1775. október 14-én, gróf Nádasdy József ezredes a gyülevizi kastélyból küldött Salamonfára Rátky József ottani földbirtokos kastélyára váti jobbágysai közül embereket, akik ²⁶³azt föltörték, a tulajdonost megtámadták, ruháit és leveleit elrabolták.²²⁽¹¹³⁾ Mi címen lakott Nádasdy József a gyülevizi kastélyban, nem tudjuk? Talán zálogbirtokosa volt. Azt viszont tudjuk, hogy 1780. december 23-án a salamonfai kastélyban halt meg.²³⁽¹¹⁴⁾ Tulajdonos továbbra is a Draskovich család volt: 1776. augusztus 1-én a gyülevizi kastélyt, és birtokot Csepregen, Locsmádon és a Visen levő birtokrészekkel együtt 45 000 rajnai forintért eladta gróf Jankovich Antal és neje Nemeskéri Kiss Katalinnak.²⁴⁽¹¹⁵⁾ Daruvári Jankovich Antal Pécsen 1729-ben született. 1754-ben mint Verőce megye ügyésze szerepel a közpályán. Ettől kezdve gyorsan emelkedett: alispán, később főispán Pozsega megyében. 1787-ben a királyi hétszemélyes tábla elnöke és főtárnokmester. Budán halt meg 1789. augusztus 16-án, a Csepregen kívül levő Boldogasszony kápolnában van eltemetve. Síremléke a mai napig ott látható. A gyülevizi kastélyban nem sokat tartózkodhatott, mivel hivatala Budához kötötte. Utóda nem

lévén, ezért minden birtokát, a gyülevizi kastélyt is, fivére, Jankovich János királyi tanácsos, később a Nádasy huszárezredben kapitány, majd Pozsega megye alispánja örökölte.[25\(116\)](#)

4. Pejacsevich grófi család címere

[264](#)Majd a kastély Jankovich Jánosnak báró Bernjakovich Annától született leánya, Katalin kezére jutott. Birtokába csak mostohaanyja, gróf Festetics Alojzia 1813. szeptember 28-án bekövetkezett halálakor szállt.[26\(117\)](#)

Daruvári Jankovich Katalin 1800-ban férjhez ment gróf Pejacsevich Jánoshoz. Ekkor lép be a gróf Pejacsevich család Gyüleviz történetébe. Ők nem sokat tartózkodtak a községben. Nyolc gyermekük közül egy sem született itt. Első gyermekük, Péter 1804. február 20-án Pozsonyban látta meg a napvilágot, aki 1871–1876-ig horvát–szlavón–dalmát miniszter.[27\(118\)](#) A család szlavóniai főnemesi származású, ahol közeleti tisztségei miatt is kellett tartózkodnia. Alig kilencven esztendeig bírta a kastélyt Gyülevizen. A nép ezért is hívta sokáig Pejacsevich kastélynak. Így ment be a köztudatba, amit Csatkai (i.m.) is átvett. A kastély kert felőli homlokzatát ugyanis nem a Pejacsevich család címere (4. kép), hanem a Rimanóczy családé díszíti. Ez építtette a kastélyt, ahol házikápolnája is volt.[28\(119\)](#) Gróf Pejacsevich Márk 1890-ben halt meg, aki gróf Jankovich Katalin legkisebb gyermeke volt, és még ebben az évben idegen kézre került az ősrégi, és nagyon szép épület.[29\(120\)](#)

1987. XLI. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / KISEBB KÖZLEMÉNYEK / † Faragó Sándor: Újabb adat Varga Tibor és Csitéi József letartóztatásának előzményeiről

† Faragó Sándor: Újabb adat Varga Tibor és Csitei József letartóztatásának előzményeiről

A kapuvári munkásmozgalom két mártírjáról már több alkalommal és több helyen megemlékeztünk.¹⁽¹²¹⁾ Emlékeztetőül csupán a tényt közöljük: 1944. november 5-én a csendőrök letartóztatták mindkettőjüket, majd a szombathelyi III. csendőrkerületre, onnét a komáromi Csillagerődbe szállították őket, majd németországi megsemmisítő táborba hurcolták, ahol mártírhalált haltak.

Letartóztatásuk előzményeiről eddig csak szórványos és alig ellenőrizhető adataink voltak. Most azonban a soproni levéltár anyagában a „Kapuvári főszolgabírói iratok” között (455. csomó) rátaláltunk a következő jelentésre, amely kissé megvilágítja akkori tevékenységüket, s adatozza korábbi írásainkban említett budapesti utazásaikat.

A szombathelyi III. csendőrkerület kapuvári őrsze 1944. okt. 13-án Szerencse Lajos kapuvári hentes ügyében a következő bizalmas feljegyzést készítette: „1. Csitéi József, szül. 1899. február 17-én, róm. kat., elvált, géplakatos, Kapuvár, Deák Ferenc u. 30. Előadta, hogy 1944. október 11-én este Szerencse Lajos gyanúsítottól 8 kg füstölt szalonnát, 8 kg füstölt sertéssonkát kg-ként 20 P-ért, 21/2 füstölt sertéskarajt vásárolt kg-ként 17 P értékben. Előadta, hogy ezen kívül 1944. október 6-án szintén vásárolt, tőle 7 1/2 kg szalonnát 20 P-ért. Ezen szalonnát és húst jelen esetben Budapestre akarta szállítani, szállítási engedély nélkül, hogy egyrészt az otthagzó rokonainak, míg annak másik részét pedig Budapesten értékesíteni fogja. Az 1944. október 26-án vásárolt szalonnát szintén Budapesten adta el. Ezen vásárolt áruknak a hatóság által megállapított legmagasabb áron felüli árát gyanúsított köti ki.

2. Varga Tibor, született 1898. július 15-én, róm. kat., nő, tanító (!), Kapuvár, Szent István király út 40 alatti lakos, érdekelt, mert az 1. pont alatti tanuval szállított engedély nélküli szalonnát és húst. Előadta, hogy tudomása van arról, hogy Szerencse Lajos gyanúsított Csitéi Józsefnek szalonnát és húst adott. Azt pedig Budapestre vele együtt, egy esetben már elszállította és október 12-én szintén szállítani akarta, mert együtt fogták le a csendőrök a vonaton. Nyomoztak: Herczeg József főtörzs. j.v., Sági József I. szakaszvezető. Kapuvár, 1944. okt. 13”.

Az ügyben tulajdonképpen Szerencse Lajos volt a gyanúsított, aki Varga Tibor közelében lakott, mégis e jelentés alapján figyelhetett fel a csendőrkerület Varga és Csitéi pesti útjaira. Nagyon jól tudhatták, milyen a politikai beállítottságuk.

Korábbi írásunkban már hivatkoztunk arra, hogy Budapesten Csitéi nővérénél szoktak megszállni. Csitéi unokahúgának társaságában mentek az óbudai téglagyárhoz, ahol Csitéi elvált unokahúgától. Aztán kivel találkozott Csitéi és Varga, a visszaemlékező unokahúg nem tudta megmondani. Egy bizonyosra vehető: nem „feketézni” utaztak fel Budapestre, vállalva a kockázatot. Bizonyára kapcsolatot kerestek, talán találtak is, vagy egyszerűen segítettek a lebukottakon.

1987. XLI. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / KISEBB KÖZLEMÉNYEK / Mascher Jenő: Az oktatási és közművelődési dolgozók élet- és munkakörülményei Sopronban

Mascher Jenő: Az oktatási és közművelődési dolgozók élet- és

munkakörülményei Sopronban

Az 1983/84. tanévben 13 639 3–18 éves fiatal nevelkedett tanácsi intézményeinkben 908 szakember irányításával. (Utóbbiak kiegészülnek azzal a 183 pedagógussal, akik városunkban laktak, s nap, mint nap kijárva a körzet községeibe végezték nevelőoktató munkájukat.)

Sopron város kulturális ágazatának összevont létszám-és béradatai:

Intézménytípus	Tanulói létszám	Szakalkalm. létszám	Átlagbér Ft/fő
Óvoda	1625	140	4186
Általános iskola	7394	451	5033
Középiskola	4620	285	5799
Műv. központ	1902*	13	5092
Könyvtár	7778**	19	3219

Megjegyzés:

* művészeti csoportok, klubok taglétszáma

** beiratkozott olvasók száma

Városunk felnövekvő nemzedékének, s ezzel együtt városunknak fejlődését is ez az ezer főt meghaladó pedagógus-népművelő gárda tevékenysége alapvetően meghatározta. Minőségét viszont körülményeik határolták be, ami nem azonos bérezésükkel. Ez indokolta, hogy a Végrehajtó Bizottság 1984 novemberében napirendjére tűzte az oktatási és közművelődési dolgozók élet- és munkakörülményeit.

A pedagógusok, népművelők élet- és munkakörülményeit saját személyiségükön, családi hátterükön túl elsősorban az alábbi tényezők határozzák meg:

- munkahelyi körülmények: a munkahelyet jelentő intézményhálózat állaga, kihasználtsága, a nyugodt munkavégzés tárgyi és személyi feltételei;
- társadalmi körülmények: a közérzetet meghatározó társadalmi igények, elismerések, a társadalmi tekintély kérdései;
- anyagi körülmények: ezen belül a bérek, bérjellegű jövedelmek, jutalmak mértéke, az egyéb anyagi jellegű juttatások befolyásoló szerepe.

1987. XLI. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / KISEBB KÖZLEMÉNYEK / Mascher Jenő: Az oktatási és közművelődési dolgozók élet- és munkakörülményei Sopronban / Munkahelyi körülmények

266 Munkahelyi körülmények

Az elmúlt években befejeződött az óvodaépítési program, melynek keretében új óvodák épültek, a régiéket megújultak, kibővültek. Elkészültek a Jereván-városrész általános iskolái, s folyamatban van a Fenyő téri

beruházás.

Középiszkolai hálózatunk komoly fejlesztése a VII. ötéves tervben kerül sorra.

Mindez jól tükrözi demográfiai helyzetünk alakulását. Óvodáinkban máris csökkenő tendenciát mutat a gyermekek létszáma, bár a lakótelepi óvodák még mindig zsúfoltak. A tanulólétszám az általános iskolában 1986/87-es tanévben, a középiskolában 1989-ben éri el a csúcst. A két lakótelepi, a Hunyadi utcai, Fenyő téri iskolában a kétműszakos oktatás mellett (városi szinten 14,8%) szükségteremekben kell elhelyezni napköziseket (5 csoport), ami nemcsak a nevelési hatás szempontjából jelent problémát, de a pedagógusok közérzetére is negatív hatással lehet.

Az oktatási intézmények ésszerű integrációja pozitívan hatott az érintettek munkakörülményeire, hisz ennek is köszönhető, hogy a Kellner Sándor iskolában és a belvárosi iskolában megszűnt a váltakozó tanítás. Jó hatással volt a szakmai munkaközösségek színvonalának emelésére, valamint az eszközellátottság kiegyenlítésére. Az óvodahálózati integráció, melynek során 14 óvodából 7 óvodai egységet alakítottunk ki, eredményeképp a gyermekek elhelyezése megfelelőbb, a helyettesítések simábban megoldhatók, a szakmai színvonal jobban egységesíthető.

Ez azért is fontos, mert még mindig sok óvónői energiát emészt fel a szemléltető, díszítő eszközök készítése.

Az integrációk kapcsán megalakult Gazdasági Ellátó Szervezet az alsófokú oktatási intézmények gazdasági feladatait látja el, elsősorban az óvónőket szabadítva fel gazdasági jellegű munkák alól.

Közművelődési területen 1980-ban a Művelődési Központ és a Petőfi Színház összevonására került sor, melyet követett az ifjúsági létesítményekkel történő integráció. A Művelődési Központ gazdasági egysége vette át a Városi Könyvtár gazdasági feladatait. Az integráció a szakmai erők koncentrációján kívül lehetővé tette a jobb munkamegosztást, a szakmai területeken való elmélyülés lehetőségét.

A fejlesztési tendenciákat is figyelembe véve megállapítható, hogy Sopron város intézményhálózata biztosítja a nyugodt munkavégzés feltételeit az átmeneti nehézségek ellenére is. Legrosszabb helyzetben a közművelődési terület van, mert a Művelődési Központ állaga leromlott, a tervezett felújítás nem megfelelő. Az otthonosság biztosítása és az új technikai lehetőségek bemutatása, munkába állítása alapvető feladat. E feltételeknek intézményeink csak részben felelnek meg. A Városi Könyvtár a felújítás után jó színvonalú ellátást tud biztosítani, megoldódott a dolgozók szociális ellátásának több gondja is.

Nagy hangsúllyal kell szólni az intézményeken belüli életről, mint a munkahelyi körülmények fontos tényezőjéről. A munkahelyi légkör nevelőtestületenként változó meghatározója az intézmény típusa, a nevelőtestületi demokratizmus fejlettsége, valamint az intézményvezetés vezetői magatartása.

A nevelőtestületeket egyre inkább alkotó légkör jellemzi. Megerősödtek a szakmai munkaközösségek, melyek különösen a nagylétszámú iskolákban, testületekben jó segítők az igazgató irányító munkájának.

A tantestületekben generációs problémák nem jelentkeznek. A fiatal pedagógusok beilleszkedése zökkenőmentes. Jól funkcionál a patronáló rendszer, melynek keretében a több éves gyakorlattal rendelkező, jól felkészült nevelők főképp módszertani segítséget nyújtanak a pályakezdőknek. A fiatal pedagógusok élet- és munkakörülményeinek alakulását kiemelt figyelemmel kísérik az iskolavezetés és a társadalmi szervek egyaránt. Erről győzhetett meg minket a Pedagógus KISZ-bizottság e témában végzett

felmérésének megnyugtató eredménye.

A nyugdíjas pedagógusok segítségével sikerült a képesítés nélküli pedagógusok számát minimálisra (4 fő) csökkenteni.

267 Kedvezőtlen jelenség a pálya egyre fokozódó elnőiesedése (76,4%). A közművelődés nődolgozói körében a pedagógusokénál is kedvezőtlenebb a könyvtárban a váltott munkabeosztás, a művelődési központban a rendezetlen – programtól függő – munkavégzés és a hétvégi elfoglaltság.

A munkakörülmények javítását egy sor központi intézkedés is szolgálta, de szinte kizárólag a pedagógusoknál. Csökkentek a kötelező óraszámok, intézkedés történt az adminisztrációs feladatok mérséklésére, melynek gyakorlati megvalósítása sürgető feladatunk. El kell ismernünk, hogy az elmúlt esztendő változásai ellenére a pedagógusok tényleges munkaideje ma is meghaladja a heti 42 órát. Ezen belül is az ötnapos munkarend a hét öt napján feszítettebb munkatempót követel.

Ami még ezután vár rendezésre, az az újítások hasznosítása, terjesztése, a pályamunkák komolyabb anyagi, erkölcsi értékelése. Ez segítené az egyébként megfelelő szakmai és módszertani felkészültségű pedagógusaink alkotókedvét, jelentkezését szervezett továbbképzésre. Végül is olyan szakemberekre van szükségünk, akiknek tudása elég rugalmas és széleskörű, akik nem félnek egy-egy kudarctól, mert érzik, hogy tévedésüket helyre tudják hozni, hiszen elég siker bizonyítja, hogy jól végzik munkájukat, jó közérzetük van és vállalják a feladatokat.

1987. XLI. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / KISEBB KÖZLEMÉNYEK / Mascher Jenő: Az oktatási és közművelődési dolgozók élet- és munkakörülményei Sopronban / Társadalmi körülmények:

Társadalmi körülmények:

Egy pálya társadalmi rangja attól is függ, milyen kvalitású a szakemberállománya. Pedagógusaink, népművelőink között többen kiváló felkészültségűek, pozitív emberi tulajdonságokkal bírók, akik állhatatosságukkal, helytállásukkal, szép eredményeikkel tekintélyt tudnak szerezni az általuk képviselt munkakörnek, intézményüknek és nem utolsó sorban önmaguknak.

Sajnálatos, hogy az állami kitüntetések száma, mint a legfőbb erkölcsi elismerések egyike, nem áll arányban ezzel.

Intézményeink városunkban meglévő presztízse, városunkon túl terjedő jó híre, melyeket jubileumi rendezvényeink épp most fokozták (Fáy András Szakközépiskola és a 403. sz. Ipari Szakmunkásképző Intézet és Szakközépiskola ünnepelte 1984 októberében fennállásának 100. évfordulóját), elősegíti, hogy a személyi ellátottság évről-évre javul. Óvodáinkban óvónői túljelentkezést regisztrálhatunk, általános iskoláinkban csökkenő a tanítóhiány, amit óvónőkkel és nyugdíjas pedagógusok alkalmazásával áthidalunk. Általános viszont a nyelvtanárhány, főképp a középiskolákban olyannyira, hogy egyes esetekben ez a csoportbontást is meggátolja. Ez a tény is utal arra, hogy pedagógus diplomával, főképp egyetemi végzettséggel még mindig könnyebben lehet más területen boldogulni.

A közművelődési dolgozók körében a fluktuáció viszonylag alacsony, inkább a könyvtárat érinti. Megyei szintű tapasztalatok azonban arra intenek, hogy várható a nálunk jobb körülményeket, rendezettebb

időbeosztást biztosító pedagógus álláshelyek felé orientálódásuk.

Sopron város területén a pedagógusok, közművelődési dolgozók társadalmi megbízatásának megoszlása – mint a megbecsülés egyik fokmérője – egyenletes. A Városi Tanács tagjai között 6 pedagógust találunk, köztük olyanokat, akik nyugdíjas korukban is teljesítik megtisztelő megbízatásukat. A Végrehajtó Bizottságnak is van pedagógus tagja. Választott és szakértő pedagógus és népművelő tagjaival eredményesen működik a Művelődési Bizottság.

Az MSZMP Városi Bizottsága tagjai sorában is találunk pedagógust, PMO bizottságban népművelőt is. Ugyanez a helyzet a Városi KISZ-bizottságban is.

Pedagógusaink tekintélyét növeli, magabiztosságát fokozza, hogy az elmúlt néhány évben megalakult városunkban az önálló Pedagógus KISZ-bizottság (KISZ tag pedagógusok száma: 360, közművelők 5 fő), majd az Oktatási Intézmények Pártbizottsága is (párttag pedagógusok száma 350 fő, közművelők 5 fő).

268 Az Oktatási Intézmények MSZMP Bizottságában közreműködik:

VB tag	1 óvónő,	3 ált.isk., ped.	4 középisk. ped.
Munkabizottsági tagok:			
fegyelmi bizottsági:	1 óvónő,	2 ált. isk., ped.	3 középisk. ped.
propaganda biz.:	1 óvónő,	4 ált. isk., ped.	4 középisk. ped.
párt.ép. biz.:	1 óvónő,	4 ált. isk., ped.	4 középisk. ped.

Sajnálatos, hogy épp a legfontosabb érdekvédelmi szervezetben, a szakszervezetben nincs meg ez az egység. Néhány intézmény dolgozói a Pedagógus Szakszervezet helyett a különböző ágazati szakszervezetek tagjai. Ennek oka az ágazati szakszervezetekben lévő, a Pedagógus Szakszervezetét meghaladó lehetőségek.

A város társadalmi szervezeteiben, azok munkabizottságaiban, így a HNF-ben, MTESZ-ben, TIT-ben a pedagógusok részvétele arányos.

Közülük többen országos választmányoknak is tagjai. Viszont szép számmal vannak olyanok is, akikkel sehol sem találkozunk.

1987. XLI. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / KISEBB KÖZLEMÉNYEK / Mascher Jenő: Az oktatási és közművelődési dolgozók élet- és munkakörülményei Sopronban / Anyagi körülmények:

Anyagi körülmények:

Nagy jelentőségű volt a pedagógus bérek 1984. szeptember 1-i központi rendezése. A rendelkezés 10%-os átlagos béremelést írt elő, ami végül Sopron város pedagógusai esetében 10,5%-ot tett ki úgy, hogy a nyugdíj előtt álló nevelőknél a %-os arány kisebb, a pályakezdeknél nagyobb volt a végzettséghez kötött központilag megállapított fejkvóta következtében.

A pedagógus átlagbérek alakulása: Ft/hó/fő

Intézménytípus	1983.	1984. I. hó	1984. X.	Emelkedés 1983–84. X. között
Óvoda	3627	3785	4186	559
Ált. iskola	4264	4664	5033	769
Középiskola	4721	5245	5799	1078

Sajnos ez az intézkedés nem érintette a közművelődésben dolgozókat, még a pedagógus végzettségűeket sem. A Művelődési Központ a munkatársaira nehezedő sokrétű feladatok ellenértékéért az elmúlt években – a lehetőségektől függően – saját erőből tudta csak a népművelők fizetését emelni, így átlagos bérbeállási szintjük 31,6%-os. Nálunk is kisebb mértékű a könyvtárosok anyagi megbecsülése, bár munkahelyi körülményeik javultak az elmúlt évek során. Megjegyzendő, hogy még az ő szintjüket sem éri el a múzeumok, mint megyei intézmények dolgozóinak jövedelme. A béremelésekkel egyidejűen megjelent a pedagógusok új bérbesorolási táblázata is. Ennek egyik legjelentősebb újítása, hogy „vezető pedagógus” elnevezésű bércategóriát is megállapít. Ezt a kiemelt bérezéssel járó besorolást munkásságuk elismeréseképp a nevelőmunkában kiemelkedő pedagógusok kaphatják, akik a kevés számú vezetői poszt mellett vezetői beosztáshoz nem juthatnak, bár már bizonyították, hogy méltóak lennének rá. Ezáltal a káderutánpótlási tervek jelentősége is növekszik. A központi bérintézkedések mellett az ágazatban dolgozók anyagi gyarapodását segíti, hogy az ágazati bérhiány saját erőből történő megszüntetése, azaz 1981 óta intézményeink önálló bérgazdálkodók. Tehát tartós bérmegtakarításaikat új álláshelyek kialakítására, vagy a meglévők bérének javítására fordíthatják, az átmeneti bérmaradványok [269](#) pedig az egyébként rendkívül alacsony, 1%-os jutalmazási keretet növelik. Ennek köszönhetően az 1981-ben még csak az 500.- Ft-os egy főre jutó éves jutalomátlag 1982-ben 1500 Ft, 1983-ban pedig már 2452 Ft volt. Ez önmagában nem magas összeg, de növekvő tendenciája biztató.

Mindemellett további javulásra van szükség, hogy visszatérjenek a pályára a pedagógus diplomával másutt elhelyezkedők, illetve a pályán lévők körében csökkenjen a jelentős mennyiségű különórák száma, melyek az anyagi helyzetet javítandó az iskolai órákra való felkészüléstől, az önképzéstől vonják el az időt.

Az anyagi körülmények javítása nem merül ki a bérek, jutalmak emelésében. Az életkörülményeket különösen fiatal korban leginkább meghatározó tényező a lakáskérdés megoldottsága. A Pedagógus KISZ-bizottság felmérése szerint 35 éven aluli pedagógusaink lakáshelyzete:

	Óvónő	Ált. isk. ped.	Középisk. tanár	Össz.	%
Saját lakással rendelkező	57	179	67	303	59,88
Szülőknél lakó	21	89	23	133	26,29
Albérelő	9	32	12	53	10,47
Szolgálati férőhelyen elh.	6	13	1	17	9,35
Összesen:	93	310	103	506	100,-

Fiatal dolgozóink helyzetét javító kezdeményezés volt ebben az évben az ágazati lakásépítési alap képzése intézményeink éves megtakarításaiból, melynek felhasználásával már az első évben 7 igénylő részesülhetett

50–60 ezer Ft-nyi lakásépítési kölcsönben, rendkívül kedvező feltételekkel.

Áttekintve az ágazat dolgozóinak élet- és munkakörülményeit, megállapítható, hogy az eddigieknél is nagyobb gondot kell fordítani a pedagógusokkal, közművelőkkel való foglalkozásra, nem kicsinyesen beavatkozó, hanem segítő, munkájuk társadalmi jelentőségét tudatosító, szociális helyzetüket javító törődésre. A kezdeti lépések megtörténtek.

1987. XLI. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / SOPRON KULTURÁLIS ÉLETE

SOPRON KULTURÁLIS ÉLETE

1987. XLI. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / SOPRON KULTURÁLIS ÉLETE / Szarka Árpád: Endrédy György kiállítása

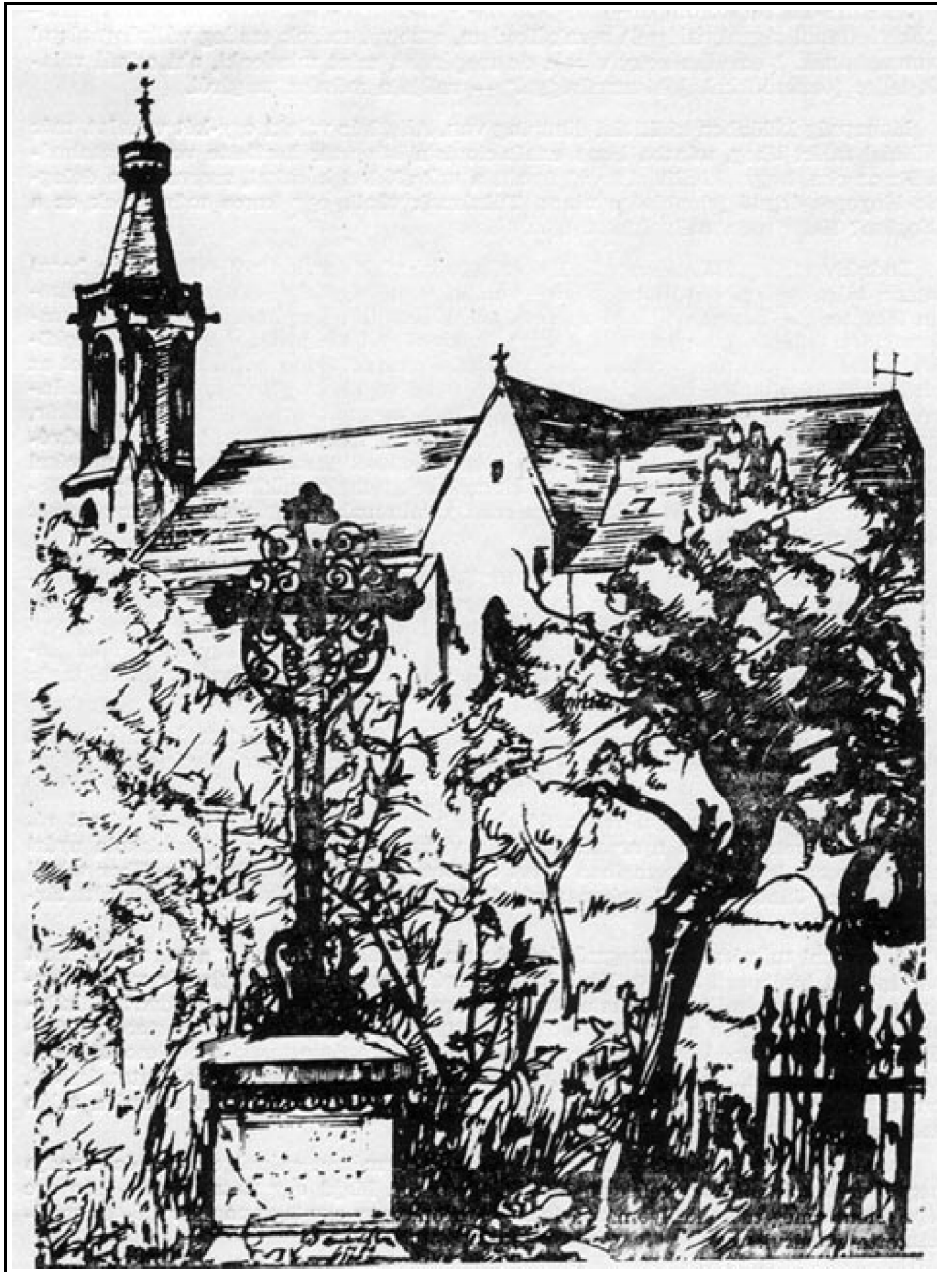
Szarka Árpád: Endrédy György kiállítása
(Megnyitó beszéd 1986. november 16-án a Festőteremben)

Az ember életében mindig örömteli pillanat az, amikor egy régi, kedves baráttal találkozik, hogy felemléssék közös emlékeiket. Most hozzám érkezett el ez a pillanat, felfokozva az örömet azzal, hogy e találkozás kapcsán alkalmam nyílik Önöknek is bemutatni Endrédy György festőművészt, aki nemcsak eljött közénk, de elhozta 40 év munkásságának válogatott darabjait is.

Pedig ennek a kiállításnak megszervezése nem is volt egyszerű, mivel Endrédy nem tartozik a magamutogató művészek közé, s minden kiállítása elé aggodalommal tekint. A kiállítás már kívül esik a művészen, és megszünteti azt az autonómiát, amit a kép elkészítése és öröme jelent számára, érdekeltséget jelent mások részéről is. Meglehetősen zárkózott lelkületű ember, különösen amióta érzi, látja az elidegenülés sorvasztó, de szinte tudatosan terjesztett áramlását. Őszintén bevallja, nem érzi a szükségét annak, hogy mások ítéljenek, fanyalogjanak munkáin, keresve rajtuk a „korszerűség” kritériumait.

2701. Gótika és reneszánsz

2712. Sopronban

272. „Ha ma élek, a koromban élek, akarva, nem akarva a korom teremtette lehetőségekkel (tanultsággal, ízléssel) munkálkodom, amelyet mások esetleg vállrángatással kommentálnak. Nem dicséretet várok, de megértést, mint mindenki, aki csinál valamit teljes jószándékkal, jóhiszeműséggel” – vallja a művész magáról.

Manapság különben kiállítási dömping van. Alig húz valaki egy-két vonalat, már kiállítási falért liheg, mintha lázas exhibicionista kényszer kerítette volna hatalmába. Ez az oka, hogy „kiállítási terv” feszíti a

művelődési házakat, szerveket, a dolognak lényegét érintő jelentősége nincs. Túlzásnak tűnik egy koros művésznak ez a felfogása? Nem, mert mélységesen igaz.

Endrédy György Munkácson született 1910-ben. „Hegyvidékről érkeztem a hazai pannon tájra – írja önvallomásában –, diákéveimet Győrött, a bencés gimnáziumban töltöttem. A hegyek valamilyen bezártságot jelentettek számomra, csak a magasból adódott kilátás a hegyen túli világra. A Dunántúl klasszikus-harmonikus légkörével a szellem távlatait nyújtotta, és azokkal a szépségekkel gazdagított, amiket az építészet, a képzőművészet, az irodalom és a muzsika révén ajándékozott nekem. Innen mentem a Képzőművészeti Főiskolára, ahol szeretett mestereim, Glatz Oszkár, Varga Nándor Lajos, Baránszky E. László pallérozták lelkületemet, alakították művészi ízlésemet. Győr és Sopron, Kőszeg és műemlékekkel gazdag falvak adták művészi ihletettséget szépségeikkel, szellemi kincseikkel, templomaikkal, nemes épületeikkel. Külföldi utak gyarapították és a szerzett javaimmal pedagógiai tevékenységemet tették teljesebbé.”

Glatz Oszkár 1930-ban hozta el először Sopronba, nyári művésztelepi munkálkodásra, növendékeit, köztük Endrédyt is. Sopron város felkarolta a kezdeményezést, otthont biztosított a fiataloknak, s ezzel megalakult a soproni nyári művésztelep, mely fél évszázadot élt meg. Ez a város ejtette rabul Endrédyt, s egy életre elkötelezett hívévé tette. Ide járt évenként hűségesen vissza a művész, s így lett alapító tagja a telepnek.

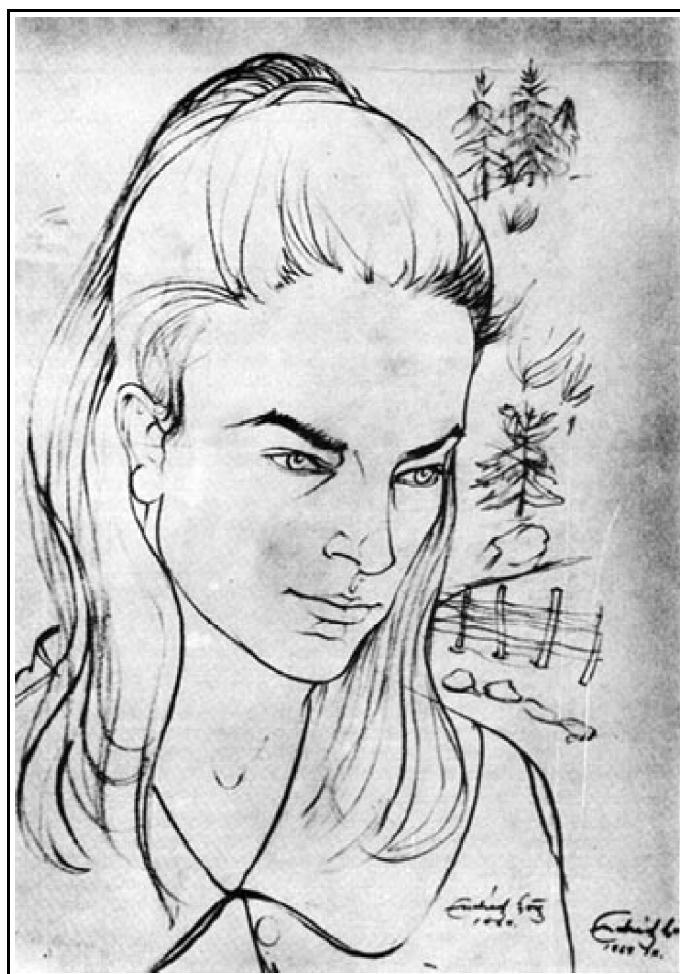
A Felvidék rövidéletű visszatéréseivel ismét a Kárpátok adnak gazdag tájélményt a művésznak. Innen évekre szóló katonáskodás szólítja el, s ezzel életének ez a szakasza lezárult.

A háború után szinte a teljes újrakezdés sok erőt kívánó feladata hárult rá. Sopron, a szeretett város nyaranként ismét vissza-visszavárja, s a Zeneiskola nyári szállásra berendezett tantermeiben nyert otthont a két jóbarát, Tenkács Tibor tokaji és Reinecker János soproni származású, de Miskolcon élő művészkolléga baráti társaságában.

A soproni művésztelep megszűnésével sem lett hűtlen Endrédy a városhoz. Most már mint a budapesti Fáklya Klub képzőművész csoportjának tagja tér vissza hozzánk, és festi, rajzolja fáradhatatlanul az öreg soproni házakat, a Szent Mihály-templom környékét és a temetők csendjében fellelt, régen élt kovácmesterek ízléséről, tudásáról árulkodó vasrácsokat, kerítéseket, kőfaragómesterek kőbeálmodott gondolatait elporladt elődeink egy-egy síremlékén. A középkori szerzetes alázatosságával, munkájába való belefeledkezésével örökíti meg ezeket a sok ember számára talán szokatlan témákat.

De ugyanilyen hittel, szeretettel mélyül el a természet szépségeibe is, és ragadja meg a múltó pillanatban felragyogó színek csodáit. Majd egy fiatal, tiszta leányarc képe jelenik meg tustolla nyomán a fehér papíron, vagy egy öreg paraszt idő- és gondszántotta vonásai.

Művészi hitvallásából kiragadva egy részletet, ismét Endrédy Györgynek adom át a szót:

2733. Hegyi leány. (Lobenwein Tamás felvételei)

„A hangos, zavaros művészeti fórumon nem szerepeltem, intim, bensőséges világot alakítottam ki, és lírai hajlamomnak engedve, az erre oly alkalmas akvarellal foglalkoztam. Hittel élő művész vagyok, a természethez híven tapadó, vele mélyeséges [274](#)egységet valló alkotó. Szemléletem a transzcendenciára is kiterjed, mélyen hiszem a világ, s benne embermivoltunk teremtettségét, elrendeltségét. Mindez – úgy vélem – alkotásaimból is kidereng. E kiállításommal boldoggá tette az a felismerés, ha a képeimet szemlélők lelki antennái felfognák törekvéseim áhítatát, mély szeretetből fakadó megnyilvánulásomat, mert művészetet művelni csak szeretetből lehet. – A rajzaim egyszerűségükkel, vonalbeli lendületével a művészi igazság szabatos kifejezésére törekedtem, hogy ez adjon biztonságot, határozottságot, meggyőző erőt. Alkotásaimmal örömszerző szeretnék lenni.”

Ehhez a megejtően szép és őszinte vallomáshoz nincs mit hozzátenni. Az itt látható művek nem kívánnak magyarázatot.

1987. XLI. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / SOPRON KULTURÁLIS ÉLETE / Molnár László: Tárczy-Hornoch Antal emlékkiállítás

Molnár László: Tárczy-Hornoch Antal emlékkiállítás

A soproni Központi Bányászati Múzeumban, a volt Esterházy-palota első emeletén, 1987. március 19-én emlékkiállítás nyílt az 1986. január 16-án elhunyt Tárczy-Hornoch Antal professzor, akadémikus életművéről (1. kép).

A kiállítás kilenc nagyméretű tablón és tíz tárlóban mutatja be a professzor hagyatékát, személyes tárgyait, ifjúkorát, leobeni tanulóéveit, soproni főiskolai, majd egyetemi tanári pályafutását, a bányamérési, a geodéziai és a geofizikai tudományok terén kifejtett tevékenységét, megjelent könyveinek, cikkeinek és tanulmányainak egy részét, a hazai és külföldi elismeréseket kifejező díszokleveleket és kitüntetések, majd a temetés képeit, amely a selmeci akadémia ősi tradícióinak megfelelően történt.

A kiállítás megnyitóján mintegy 200 fő vett részt, közöttük az MTA Veszprémi Akadémiai Bizottsága Bányászati-Földtudományi és Energetikai Szakbizottsága Geodéziai és Bányamérési Munkabizottsága, valamint az OMBKE Bányamérő Szakcsoportjának Sopronban üléselő 40 tagja.

Molnár László múzeumigazgató nyitotta meg az emlékkiállítást:

„Tárczy-Hornoch Antal professzor 15 hónappal ezelőtti halálakor mondott beszédek, a száraz tényközlésre szorítózkodó híradások, és a folyóiratok félévi késéssel megjelent nekrológjainak hangvételt a tragikus tény hatotta át. A mostani kiállítás megnyitóján a megemlékezés gondolatait óvni szeretném a szomorú hangulattól. Inkább felidézem e magasívű pálya állomásait, gazdag eredményeit, melyek mind egy rendkívüli életműről tanúskodnak.

Professzorunk a Munkáccsal határos – a Latorca folyó túlsó partján fekvő – Oroszvégen született a századforduló évében, 1900. október 13-án. Édesapja földméréssel is foglalkozó mérnök volt és öt gyermeke közül a legfiatalabbat – Antalt – már gimnazista korában bevonta geodéziai munkáiba.

Kiállításunk bemutatja a gyermek- és ifjúkor családi fényképeit.

Egyetemi tanulmányait Leoben egyetemén végezte, ahol 1923-ban bányamérnöki, 1924-ben bányamérő-mérnöki oklevelet szerzett. Doktori értekezésének címe: „Új szempontok a bányamérési feladatok számítási megoldásában,” a habilitáló (magántanári képesítést adó) „Vetőproblémák bányamérési megvilágításban” című, rögtön nemzetközi visszhangot keltő dolgozatai, már a kezdetén jelzik, hogy a gyakorlati élettel szoros kapcsolatot tartó tudós indult el pályáján.

A leobeni diákévekről kiállításunkon több kép tanúskodik. Az osztrák montanisztikum tudományos fellegrából származik egy érdekes levél – időpontja 1950 –, melyben az Osztrák Szövetségi Minisztérium hivatalosan meghívja a professzort a bányamérési és földmérési tanszék vezetői állásának betöltésére.

Pályázat útján nyerte el a soproni Bányamérnöki és Erdőmérnöki Főiskolán a bányaméréstani tanszék vezetését. 26 évesen lépett Szentistványi Gyula örökébe. [275](#)Professzortársai, még a selmeci akadémia régi gárdája: Boleman Géza, Fekete Zoltán, Krippel Móric, Kövesi Antal, Mihalovits János, Tettamanti Jenő, Vitális István és Walek Károly éppen egy generációval idősebbek voltak nála.

Soproni oktatói és kutatói tevékenysége kezdettől fogva eléri a nemzetközi, élvonalbeli színvonalat. Generációkat oktató 33 éven át, tanítványaiba oltva a bányamérési és geodéziai munkával létrehozott

rendnek a tiszteletét. Értelemmel és jól felfogott szigorral vette rá hallgatóit a mérés rendszerének tiszteletére, egy olyan diszciplína törvényeinek elfogadására, melynél nem szabad tévedni, hiszen a könnyedén kezelt feladatok hibái súlyos műszaki és anyagi következményekkel járnak. Gondoljunk egy több kilométeres távolságból, nagy nehézségek árán hajtott földalatti vágatpár pontos találkozására, a vizek folyását szabályozó szintezésekre, vagy egy két oldalról épített híd szárnyainak pontos találkozására, ez utóbbira negatív példa a két éve fővárosunk legforgalmasabb terén átívelő híd hibája.

1. A kiállítás részlete

A tanszéken kutatásokat végzett a bányamérés és a geodézia legváltozatosabb problémaköreiben. A kiegyenlítőszámítás, az aknafüggélyezés, az áttörési mérések, a műszerszerkesztés és a mérések gazdaságosságának kérdései a laboratóriumi, illetve műhelykutatások után azonnal átültetődtek a gyakorlatba. Élő kapcsolatokat alakított ki az üzemekkel, a műszergyárakkal; minden munkahelyen örömmel fogadták hasznos, a gyakorlati élettel szorosan összefüggő mérési eljárásait, tanításait.

A tanszéken körülötte felgyorsult a műszaki gondolkodásmód, a fejlődést létrehozó eljárások kivitelezése. A

közvetlen környezetére gyakorolt különös hatása lemérhető azon is, hogy a maga választotta közvetlen munkatársai közül később többen váltak a magyar műszaki közélet kimagasló egyéniségeivé.

276 Kiállításunkon felhívom szíves figyelmüket a gyönyörű írással vezetett jegyzeteire és – engedjenek meg egy személyes benyomást – talán soha nem láttam olyan szép aláírást, mint a professzor úré, szóljon a levele magas feletteseihez, barátaihoz, vagy egyetemi hallgató tanítványaihoz.

Az egyetemi kar dékánjaként, az 1940-es évek elején, a legnehezebb háborús időkben, történelmi távlatú gondolkodásával és a vitás kérdésekben tanúsított szilárd állásfoglalásával állt ki az igazi magyar érdekek mellett. Az 1942. október 4-én mondott dékáni székfoglaló beszédének lényege: a magyar bányászat magyarsága volt. Ehhez tudni kell, hogy a korábbi években, a XIX. században és a XX. század első harmadában, több történelmi mű hangsúlyozta bányászatunkban a német eredetű műszaki kezdeményezést és befolyást. Ez a felfogás azokban az években a német felsőbbrendűséget sugalmazta, támasztotta alá. Európa és Észak-Afrika haditérképein a német hódítás abban az évben volt a legnagyobb. A norvégiai Narviktól a körülzárt Leningrádig a kaukázusi 5645 méter magas Elbrusz csúcsán, Kréta szigetén és Észak-Afrikában is náci lobogó lengett. Paulus 6. hadserege Sztalingrádnál elérte a Volgát... És akkor egy – a német kultúrát is kiválóan ismerő – professzor a hivatalos beszédében, a megjelent előkelőségek és az egyetemi hallgatók előtt, számos történelmi példával bizonyította, hogy a korábbi évszázadokban nem volt uralkodó a német befolyás a magyar bányászatban, nem volt német műszaki és kultúrfölény. Bizonyára sokan elgondolkoztak a beszéd tartalmán.

Kiállításunk fontos dokumentuma egy 1942. december 7-én kelt levél, melyben bejelenti, hogy kilép a Magyar–Német Társaságból, a Volksbund provokáló magatartása miatt. Olvasható a társaság elnökének az elhatározás visszavonását kérő levele, de Tárczy-Hornoch professzor hajthatatlan volt ebben a kérdésben és kilépését hivatalosan dokumentálták (2. kép).

Újkori történelmünk legnehezebb évében, 1944-ben bátran hallatta szavát az üldözött professzortársak és hallgatók érdekében. Azok közé a felelős személyek közé tartozott, akik megakadályozták a soproni egyetemi kar személyzetének és értékeinek Németországba telepítését.

Az egyetemet ért háborús károk felszámolásában igen tevékenyen és hatásosan működött közre. Döntő szerepe volt abban, hogy Sopronban 1949-ben megindult a földmérőmérnök-, majd 1951-ben a geofizikusmérnök-képzés.

Az alap kutatások erősítésére 1947-ben létrehozta a Geodéziai és Geofizikai Munkaközösséget, majd 1955-ben az MTA Geodéziai és Geofizikai Kutató Laboratóriumát, majd ezek egyesüléséből 1971-ben az MTA Geodéziai és Geofizikai Kutató Intézetét. Az Intézet munkájából nyugalomba vonulása – 1972. év – után is cselekvő részt vállalt. Eredményességét jelzi a kiváló tanítványok, az ott dolgozók számos tudományos fokozata és az Intézet kiterjedt hazai és nemzetközi kapcsolata.

Intézeti működését kiállításunkban a külföldi konferenciákon készült fényképek: Bécs, Drezda, Uppsala, Firenze, Torontó és Új-Delhi városaiból változatosan mutatják be.

Szakmai munkásságát hat könyv, 41 könyvrész, önálló füzet és mintegy 250 szakcikk fémjelzi, ez utóbbiak 15 ország több mint 50 folyóiratában jelentek meg.

A hatvanas évek elején – amikor a geodéziát sokan már olyan lezárt ismeretanyagként tekintették, amelynek kevés mondanivalója van a műszaki és földtudományok számára – felismerte, hogy a Föld és a kozmikus

környezete megismerésében számos új feladat jelentkezik és vár megoldásra, mint pl. a mágneses tér, a geofizika nyersanyagkutatásbeli szerepe és égitestünk dinamikus jelenségeinek vizsgálata. Rámutatott az új kutatási irányokra és a további feladatokra. Újabb fórumot teremtett 1966-ban az Acta Geodetica Geophysica et Montanistica című idegennyelvű kiadvánnyal, melynek majd két évtizeden át főszerkesztője volt.

Egy tablót töltenek meg szabadalmi okirataival, nemzetközi patentjei. Az általa feltalált műszerek közül a centrikus aknafüggélyezőt mutatjuk be (3. kép).

Életútjának méltatásában – ebben a bányászat történetét bemutató épületben – meg kell említeni a bányászat és a földmérés múltjával, az ősi alma mater történetével, Mikoviny Sámuel életére rávilágító kutatásaival foglalkozó írásait, azt a sok történelmi adatot, melyet ő kutatott fel és tett közkinccsé.

277A tudományos és oktatói pályája mellett ízig-vérig közéleti ember volt, aki egyeteme, intézménye, vagy városa döntő kérdéseiben, nehéz problémáiban mindig állást foglalt, érvényesítette tekintélyét és befolyását.

A felszabadulás utáni években számos elismerésben részesült, a hazai és külföldi tiszteletbeli doktori címek egy részét tudjuk csak tárlóinkban elhelyezni, a soproni, 1970-ben elnyert Pro Urbe kitüntetéssel és az 1975-ben kapott díszpolgári oklevéllel együtt.

Sopron, 1942. december 7.

A Magyar-Német Társaság Hagytelintetű Igazgató-
Tanácsának,

B u d a p e s t .

Móltóztassók megengedni, hogy a Magyar-Német Társa-
ságból 1942. év végével való kilépésemet bejelentsem.

Kilépésem indokául legyen szabad a következőket fel-
hoznom.

Bizonyára köztudomásu, hogy Sopron város magyarér-
zelmi lakossága s különösen a műgyetemi ifjuságunk, vala-
mint a Volksbund tagjai között időnként surlódások kelet-
keztek, amelyekben a kezdeményező fél rendszerint, sajnos,
ez utóbbiak sorába tartozik. Mint tanár, majd ebben a tan-
évben mint diákn minden erőmmel azon voltam, hogy ifjusá-
gunkat szívalomra bírjuk. Ez sikerült is.

December 4-én este azonban a következő történt.

A magyar vendőgazsoretetet őlvező két német állampol-
gár, a Hitler Jugondhez tartozó két ifju a Rákóczi utcában
lévő Levente-Diákotthonnak néhány ablakát beverte. A rend-

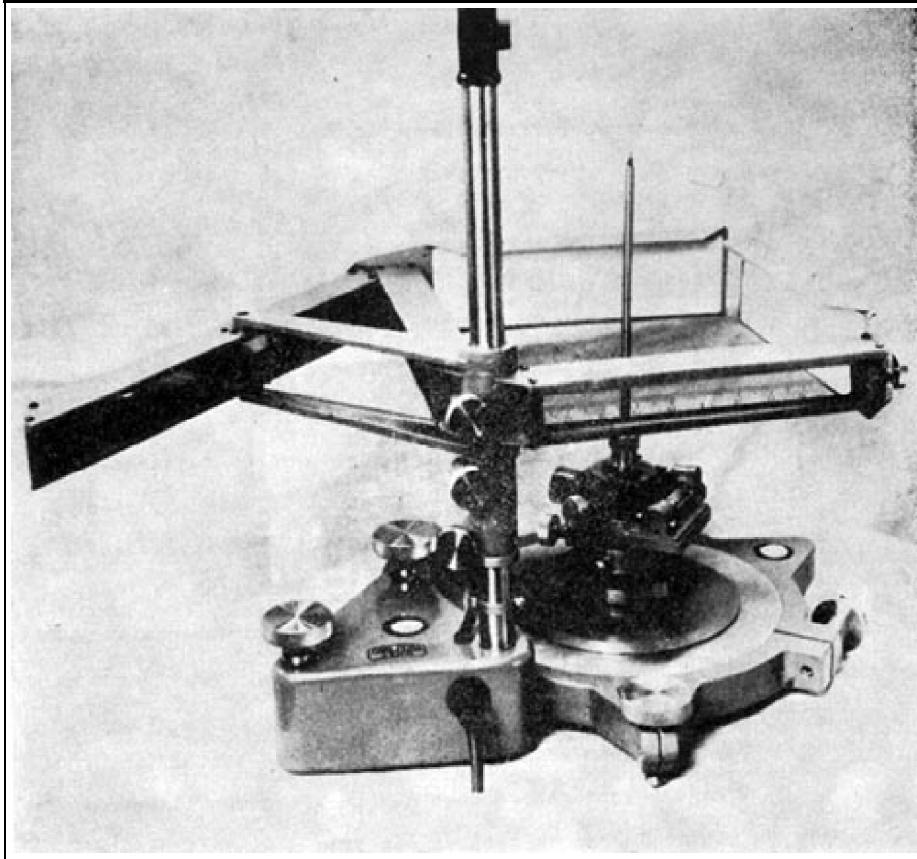
2. Levél a Magyar-Német Társaságból való kilépésről (1942. dec. 7.)

Befejezésül egy gondolamenet idekívánkozik kiállításunk megnyitójához.

Mi fontosnak tartjuk műszaki nagyjaink életének széleskörű megismertetését. Ez a téma ma aránytalanul kevesebb helyet kap a tömegtájékoztatásban, mint a kultúra humán része képviselőinek – művészeknek, íróknak, színészeknek – életútja. Nem akarom a kultúra C. P. Snow által 25 éve leírt – sokak által ismert – kettősségét felidézni. Meggyőződéseim, hogy egy műszaki alkotó ember életútja is van olyan érdekesítő, mint az említett foglalkozásúaké. Biztos vagyok abban, hogy a műszaki alkotófolyamatok megismerése, az előrelendülések és a megtorpanások felidézése, az alkotás keserves-gyönyörű kibontakozása, megfelelő írásokban, televízió- és rádióadásokban [278](#)és nem utolsó sorban jól előkészített kiállításokon van olyan

érdekes, mint egy művészi életút.

Éppen a mostani években, amikor eldől, hogy végleg lemaradunk-e a fejlett ipari országoktól, vagy javítjuk-e a pozíciónkat, akkor fontos a műszaki személyiségek életútjának bemutatása, az elhunytaké értékelése, az élőké propagálása.

3. Aknafüggelyező műszer (Lobenwein Tamás felvételei)

Ma már sok felelős vezető úgy tartja, hogy az alkotó műszaki személyiségek életútjának ismertetése fontos tényezője haladásunknak. Múlt év május havának végén a Magyar Újságírók Országos Szövetsége és a MTESZ tanácskozást tartott a műszaki fejlődés és a tömegtájékoztatás kapcsolatáról. Meglehetősen kemény bírálatok is elhangzottak arról, hogy a jelenlegi téves szemlélet elszegényíti, egyoldalúan orientálja a közvéleményt és ez – többek között – a tudományos és műszaki pályák lebecsüléséhez, legalább is nem az igazi jelentőségének megfelelő értékeléséhez vezet.

Az értéktévesztés példaként hozta fel a MTESZ társelnöke, „hogy a Magyar Tudományos Akadémia 1986. évi közgyűlésén az egyik akadémikus felszólalásában megemlítette, hogy csaknem egy napon hunyt el Márkus László Kossuth-díjas, háromszoros Jászai-díjas, kiváló művész és Tárczy-Hornoch Antal Kossuth- és Állami-díjas bányamérnök, akadémikus, a Művészeti és Tudományos Világakadémia tagja, a Francia Tudományos Akadémia levelező tagja, a bolgár, az osztrák, a lengyel tudományos [279](#)akadémiák külföldi tagja, a freibergi, a leobeni, a grazi, a bécsi, a miskolci és a soproni egyetemek tiszteletbeli doktora, számos magas kitüntetés, köztük Szocialista Magyarországért Érdemrend tulajdonosa,

nemzetközileg elismert tudós.

Az elsőről a sajtó, a rádió, a televízió hosszú cikkekben, előadásokban emlékezett meg, a másik egy néhány soros száraz tényközlést kapott. Minden tiszteletünk Márkus László színművész nagysága előtt, azonban úgy gondolom, hogy az ország határain túl az ő nevét kevesebben ismerik, mint Tárczy-Hornoch Antalét. Eddig az idézet, mely nyomtatásban is megjelent. Bizonyára sokan elgondolkodnak ezen a megállapításon.

Mi pedig – úgy vélem – hálásak lehetünk Tárczy-Hornoch Antal professzor úrnak, hogy haló poraiban visszahat a mára. Ezzel is segíti érvelésünket, amelynek célja a műszaki fejlődés és a tudományok fokozottabb megbecsülése, egész népünk javára.

A kiállítás megrendezésben nyújtott segítséget köszönöm a professzor úr családjának, a Geodéziai és Geofizikai Kutató Intézetnek és a Miskolci Nehézipari Műszaki Egyetemnek, továbbá a Központi Bányászati Múzeum munkatársainak, különösen Dr. Ormos Károly bányamérnök, tudományos tanácsadónak, aki részletesen és elmélyülten tanulmányozta Tárczy-Hornoch professzor életművét és gondosan válogatta a kiállítás anyagát.”

1987. XLI. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / MEGEMLÉKEZÉSEK

MEGEMLÉKEZÉSEK

1987. XLI. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / MEGEMLÉKEZÉSEK / Metzl János: Nagy László (1909–1986)

Metzl János: Nagy László (1909–1986)

1986. dec. 3-án Budapesten 77 éves korában elhunyt Nagy László, a Soproni Állami Szanatórium nyug. főigazgató főorvosa, akinek elévülhetetlen érdemei vannak ennek az országosan is kiemelkedő egészségügyi intézménynek a fejlődésében.

Nagy László 1909. május 8-án született Kunmadarason. Nehéz gyermekkor jutott osztályrészéül. Atyja 7 1/2 holdon gazdálkodó parasztember volt. Anyja 4 éves korában meghalt, attól fogva nagyanyja nevelte. Az elemi iskolában jól tanuló gyermeket tanítója ajánlotta be a debreceni református kollégiumba, ahol ösztöndíjat is szerzett neki. 1927-ben érettségizett az ottani református gimnáziumban. Még abban az évben beiratkozott a debreceni egyetem orvosi karára, ahol 3 félévet hallgatott, majd tanulmányait a pécsi Erzsébet Tudományegyetem orvosi karán folytatta. Édesapja csak úgy tudta taníttatni, hogy néhány hold földjét bankkölcsönnel terhelte meg. Tanulmányait azonban 5 félév elvégzése után így is meg kellett szakítania. Csak 2 évi, részben fizikai, részben szellemi munkával sikerült annyi pénzt szereznie, hogy ismét beiratkozhatott az egyetemre és folytathatta tanulmányait, de azután is különböző alkalmi munkákat kellett vállalnia, hogy fenntarthassa magát. 1934 júniusában abszolválta. Szigorló évét a pécsi egyetem klinikáin és a szekszárdi kórház osztályain töltötte. 1937 júniusában avatták orvosdoktorrá a pécsi Erzsébet Tudományegyetemen.

Orvosi működését 1937–1940 között Budapesten, az OTI Uzsoki utcai Központi Kórháza I. sz. belgyógyászati osztályán kezdte mint díjtalan gyakornok, majd kisegítő orvos, később segédorvos. 1940. nov. 15 – 1942. márc. 1-ig a pécsi Erzsébet Tudományegyetem Belklinikáján dolgozott, mint díjtalan gyakornok. Itt Ángyán János professzor volt a tanítómestere, akinek klinikája az ország egyik legjobb gyakorlati belgyógyászati diagnosztikus és terápiás képzést nyújtó intézményeként volt ismert, s számos későbbi vezető belgyógyászt nevelt. Ott, mint az a klinikán szokás volt, nemcsak a belgyógyászati osztályokon töltött el hosszabb időt, hanem a fertőző osztályon, röntgen, EKG és bakteriológiai laboratóriumban is. Belgyógyászati szakképesítését 1941. december 16-án szerezte meg.

2801942 áprilisában Budapestre, az Igazságügyi Minisztérium Kórháza belgyógyászati osztályára kapott főorvosi kinevezést. Ott, ill. ennek jogutódjánál, a B. V. Kórháznál dolgozott 1956 február végéig, ill. 1953 és 1956 között már csak formailag, mert illetmény nélküli szabadságot kapva akkor már a Parádfürdői Állami Kórház II. sz. belgyógyászati osztályán dolgozott osztályvezető főorvosi minőségben.

1956. március 1-jével nevezték ki a Soproni Állami Szanatórium igazgató főorvosává. Itt megtalálta azt a működési területet, ahol a szorosan vett gyógyító munkán kívül kivételes alkotó és szervező képességeit maradéktalanul kibontakoztathatta. 1975. jan. 1-jén főigazgató főorvossá nevezik ki, mert akkor a Soproni Állami Szanatóriumhoz már 3 intézmény tartozott, ugyanis az eredeti intézményhez csatolták a korábban önálló Gyermekszanatóriumot és az újonnan létesített Balfi Szanatóriumot is. Ezt a tisztséget 1984-ben történt nyugdíjba vonulásáig betöltötte.

Az igazgatói teendőkhöz kívül a Szanatórium egyik belgyógyászati osztályát is vezette. Gondoskodott korszerű műszerek és diagnosztikus eszközök beszerzéséről. Modern laboratóriumot alakított ki és ennek vezetésére kitűnő szakembereket sikerült megnyernie. Fokozatosan új osztályokat szervezett, mint a Fizioterápiás osztályt, majd később a Kardiológiai Rehabilitációs osztályt és megteremtette ezek működésének személyi és tárgyi feltételeit. Szerepe volt abban, hogy az Erdőgazdaság az országban elsőként a Várisi erdőben erdei tornapályát alakított ki, ezt is beiktatta a betegek rehabilitációs kezelésébe. A szanatóriumba beutalt betegeket nemcsak a szokásos szanatóriumi kezelésben részesítették, hanem alapos kivizsgálásnak is alávetették, ehhez azokon a szakterületeken, melyek a szanatóriumban nem voltak képviselve, rendszeresen igénybe vette a kórházi osztályvezető főorvosok konziliáriusi tevékenységét is.

Megszervezte az intézmény tudományos munkáját, abban maga is részt vett; ezt tanúsítja 10, különböző folyóiratokban megjelent tudományos cikke és 9, tudományos kongresszusokon elhangzott előadása. Ezek egy része laboratóriumi témákkal foglalkozik, másik része a Soproni Állami Szanatórium klimatikus és egyéb gyógytényezőivel, a fekélybetegek és asztmás betegek kezelésének szanatóriumi vonatkozásaival. A Panoráma kiadásban megjelent „Barangolás a soproni erdőkben” c. kis könyvbe Sopron gyógyklímájáról írt egy fejezetet. Már halála után jelent meg a SSz.-ben „A Fertő táj értékeinek hatásáról az emberi szervezetre” c. cikke (SSz. 1987, 20–28.).

A legmaradandóbb hagyatéka Sopron és az egész magyar egészségügy számára azonban az a nagyarányú fejlesztés, amelyet 28 évi igazgatósága alatt az Egészségügyi Kormányzat a Soproni Állami Szanatóriumban megvalósított. Életét nagyrészt ez töltötte ki, mindig volt perspektivikus, de egyben reális célkitűzése és addig nem nyugodott, amíg ezeket meg nem tudta valósítani. Igazi, modern értelemben vett menedzsertípus volt. Megfontolt, mindig barátságos, nyugodt, de rendkívül szívós tárgyalópartner volt, aki nagyszerűen tudta elképzeléseit másokkal is megértetni és elfogadtatni. Kitűnő kapcsolatokat épített ki, mindig megtalálta azt a fórumot, mely anyagilag segíteni tudott egy-egy fejlesztési terve megvalósításában.

Első találkozásom vele Sopron város tanácselnökének szobájában volt 1967-ben, amikor Sopronba kerültem. Nagy László éppen Balf fürdő újjáépítésének terveit mutatta be. Jól ismertem az akkor teljesen leromlott és elhanyagolt állapotban lévő balfi fürdőt, melynek jövője teljesen reménytelennek látszott. Bővízű, kénes forrásainak gyógyhatása ugyan közismert volt, de fel kell melegíteni, ami nem kis többletköltséggel jár. Nagy László lelkesen és optimizmustól eltöltve adta elő alapos, részletesen kidolgozott terveit, melyek akkor nekem kissé utopisztikusnak tűntek. S ma, alig 20 év elteltével sokkal több valósult meg, mint amit az akkori tervek tartalmaztak. Nemcsak az országban keresettek a Balfi Szanatórium beutalói, hanem Balf fürdő az 1700-as években épült barokk vendégfogadóból gyönyörűen átalakított külföldi részlegnek köszönhetően már nemzetközi hírnévre is szert tett s most szövik újabb gyógy szálló terveit is.

282Nehéz lenne felsorolni mindazt a megvalósult fejlesztést, beruházást, ami a Szanatóriumban az ő nevéhez fűződik. Csak a legfontosabbakat említem: a Szanatórium új szárnyának megépítése, a Szanatórium kis fedett úszómedencéjének megépítése, a Balfi Szanatórium felépítése, a fürdő parkjának felújítása, a parkban lévő barokk kápolna helyreállítása, a külföldi részleg megépítése a régi barokk vendégfogadóból, a külföldi részleg és a gyógyszanatóriumnak fedett üveg folyosóval való összekötése, a hideg vizes fedett uszoda megépítése. Utóbbinak tervei még Nagy László igazgatása alatt készültek, a létesítmény azonban már csak nyugdíjba vonulása után készült el, megvalósítását azonban Budapesten nyugdíjba vonulása után is segítette a különböző fórumoknál folytatott tárgyalásaival.

A Soproni Állami Szanatóriumba rendszeresen jártam konzíliumba és ilyenkor legtöbbször személyesen is találkoztam vele. Sokszor hosszasan elbeszélgettünk. Ilyenkor mindig a Szanatórium fejlesztése, a balfi

tervek, majd építkezések menete, később az elkészült gyógyintézmény további fejlesztése volt a beszélgetések főtémája. Így folyamatosan láttam azt a sok nehézséget, amit le kellett küzdenie. Nagy László a tervezésben és megvalósulásban is mindig a legjobbra törekedett. Az építkezésekhez csak a kapható legjobb anyagokat fogadta el, ha másképp nem ment, maga járt utána és szerezte be azokat és a kivitelezőtől is csak a legjobb munkát fogadta el. Minden apró részletre gondolt. A balfi fürdőpark rekonstrukciója alkalmával például elutazott Szombathelyre és a kertészetben maga választotta ki a kiültetésre kerülő fákat, bokrokat. A külföldi részleg reprezentatív szobáinak berendezéséhez falusi pajtákban és padlásokon kutatott megfelelő régi bútorok után és azokat teljesen leromlott állapotból restauráltatta. Műkereskedésekben és antikváriumokban keresett megfelelő berendezési tárgyakat. A külföldi részleg patikabárjának berendezését a budapesti Semmelweis múzeum pincéjéből sikerült Balfra megszereznie. Nem tudott belenyugodni abba, hogy az országút közvetlenül a fürdőtelep mellett megy el s így annak zaja és pora zavarja a betegek nyugalalmát. Hosszas tárgyalások után sikerült elérnie, hogy a KPM megépítette a fürdőtelepet elkerülő új útszakaszt. Minden elkészült létesítménynek nagyon tudott örülni, de mindjárt a jövőbe nézett és újabb tervek foglalkoztatták. Nyugalomba vonulása és Budapestre költözése után sem volt tétlen, hanem tanácsadói minőségben más intézmények beruházásainál is segített.

Nagy László az orvostudományon és egészségügyön kívül is széles érdeklődésű volt. Főleg történelmi és irodalmi téren volt tájékozott. Sokat foglalkoztatták a magyar történelmi sorsfordulatok, a dunavölgyi népek történelme, a nemzetiségi kérdés, a határainkon kívül élő magyarok helyzete. Látókörét nagyban szélesítette, hogy az évtizedek folyamán sok neves politikus, tudós, író, művész, vezető műszaki és közgazdasági személyiség feküdt az osztályán, akiktől a közvetlen orvos-beteg kapcsolat révén sok mindent tudott meg és szintetizált magában.

Nagy László tevékenységét a kormányzati szervek is nagyra értékelték, erről tanúskodik számos magas kitüntetés is. 1959-ben Egészségügyi miniszteri dicséretben részesült, 1965-ben „kiváló orvos” kitüntetést kapott, 1969-ben és 1983-ban pedig a „Munka érdemrend” arany fokozatát. Sopron városa 1969-ben „Pro urbe Sopron” emlékéremmel tüntette ki, 1984-ben pedig díszpolgárrá választotta.

Nagy László emlékét az igazgatósági ideje alatt megvalósult nagy szanatóriumi beruházások még abban a korban is meg fogják őrizni, amikor mindazok, akik barátai, munkatársai voltak, vagy személyesen ismerték, már régen nem lesznek az élők sorában. A már a rómaiak idején is ismert balfi fürdő pedig Woschinszky István után az ő munkásságának köszönheti második virágkorát és ezt az utókor is bizonyára kellően méltányolni fogja.

1987. XLI. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / SOPRONI KÖNYVESPOLC

1987. XLI. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / SOPRONI KÖNYVESPOLC / Kerekes Lajos: Ausztria hatvan éve 1918–1978 (Karl Rennertől Bruno Kreiskyig). Gondolat. Budapest, 1984, 381 lap

Kerekes Lajos: Ausztria hatvan éve 1918–1978 (Karl Rennertől Bruno Kreiskyig).

Gondolat. Budapest, 1984, 381 lap

A nemrégien elhunyt szerző Magyarországon Ausztria történetének legjobb specialistája volt és olyan nemzetközi tekintélyt ért el, hogy „Von St. Germain bis Genf–Österreich und seine Nachbarn 1918–1922” c. munkájának kiadását egy tekintélyes bécsi cég a budapesti Akadémia Kiadóval közösen vállalta, (Ismertetése: SSz. 1980, 284–285). Kerekes Lajos 1966-ban publikálta „Ausztria története 1918–1955” c. könyvét, amellyel azért is úttörő munkásságot fejtett ki, mert más korábbi kiadványok mind részleteikben, mind pedig politikai szempontból elavultak. (Mint pl. Juhász Andor és Juhász Sári „Ez történt Ausztriában – Szarajevótól Berchtesgadenig” c. történelmi riportkönyve.)

A könyv újabb változata nem az eredeti mű szövegének ismétlése és egyszerű kiegészítése további huszonhárom év eseménytörténetével, mert a szerző az eredeti szöveget is módosította, illetve kibővítette. Ezúttal kilenc fejezetre oszlik, amelyek közül az első öt foglalkozik az első osztrák köztársaság, a hatodik a német annexió, a többi három fejezet pedig a második osztrák köztársaság történetével. Irodalomjegyzék, névmutató és illusztrációk egészítik ki a könyvet.

Kerekes Lajos anyanyelvi szinten bírta a német nyelvet és évekig dolgozott Bécsben a magyar nagykövetségen, ami csak hasznára válhatott történetkutatói tevékenységének. Mindamellet túl nagy súlyt fektetett a gazdaságtörténeti vonatkozásokra – főleg a könyve utolsó harmadában – a hadtörténelmi irodalmat szinte teljesen elhanyagolta. Az irodalomjegyzékben hiába keressük a Militärhistorische Schriftenreihe alábbi füzeteit: Erwin Steinböck „Die Kämpfe im Raum Völkermarkt 1918/19”, Gerald Schlag „Die Kämpfe um das Burgenland”, Kurt Peball „Die Kämpfe in Wien im Februar 1934”, Friedrich Fritz „Der deutsche Einmarsch in Österreich 1938” és Johann Ulrich „Der Luftkrieg über Österreich 1939–1945”. A bel- és külpolitikai események leírása jobban sikerült. El lehet fogadni azt az álláspontot, hogy Ausztria volt 1934 februárjáig a legdemokratikusabb állam a Dunamedencében. A karintiai és a soproni népszavazások történetével a szerző valamivel többet is foglalkozhatott volna. A burgenlandi kérdéstről szóló alfejezetben nemcsak hogy nem mond újat, de az irodalomjegyzék azt is elárulja, hogy sorok írójának a Soproni Szemlében (1971–1975) és a Südostforschungen-ben (1976) megjelent dolgozatait nem vette figyelembe. Magabiztosan állítja, hogy 1921 őszén a Burgenlandban tartózkodó szabadcsapatok létszáma elérte a harmincezer főt, sőt tudomása szerint hét rendes hadosztályra és hét tartalék csendőrbrigádra volt tagolva. Azt én már „A nyugat-magyarországi kérdés történeté”-ben (SSz. 1972, 122) megírtam, hogy Prónay Pál a felkelők létszámát 4300 főre tette, már pedig a szabadcsapatok fővezérének vallomása mégis hitelesebb, mint a budapesti német követség harmadkézből szerzett és kormányának továbbított információja.

Schattendorfot, Eisenstadtot nyugodtan írhatta volna Somfalvának, Kismartonnak, zárójelben feltüntetve a mai hivatalos nevet is. Masaryk nevében az ipszilónra nem kellett volna ékezetet tenni, mert nem úgy írják. Hans Steinacher, a Kärntner majd Ödenburger Heimatdienst exponense nem volt alezredes, hanem főhadnagy, Lehár Antal nem volt szabadcsapatvezér, Mura-Bruckban a volt uralkodó Svájcba tartó [284](#)különvonatát nem fogadhatták „Vesszen a király”, hanem „Nieder mit dem Kaiser”-kiáltással. Ezek olyan apróságok, amelyek egy második kiadásban kijavíthatók, mert ha a szerző élne, nyilvánvalóan hozzájárulna.

A szerző az 1934–1955 közti időszakban mozog a legotthonosabban, ezért a rendi állam, a német megszállás és az államszerződés megkötéséig terjedő idő feldolgozása a legsikerültebb is. Az Anschluss jóváhagyása ürügyén megrendezett népszavazási paródia majdnem százszázalékos igenlő eredményéhez

annyit, hogy a kétszeresen megfélemlített burgenlandi horvátok és magyarok hiába szavazták meg az Anschluss, mert az ő iskoláikat is német tanításhelyüké alakították át.

A horogkeresztes Német Birodalom legyőzése után újra megalakult az önálló osztrák állam. A közhit az volt, hogy a győztes hatalmak vele is békeszerződést fognak kötni, mint ahogyan a Központi Hatalmak 1918-ban békét kötöttek Ukrajnával, majd a németek és osztrák–magyarok külön-külön Finnországgal, habár ez a két állam csak a bresztlitovszki béke előtt önállósult és a területükön szervezett csapatok csak az orosz hadsereg részeként vettek részt a világháborúban. Jugoszláv és csehszlovák részről annyira biztosra vették, hogy Ausztria is hasonló elbánásban fog részesülni, hogy Belgrád ismét fel kívánta vetni a karintiai kérdést, a csehszlovák sajtóban pedig szintén foglalkoztak egy határkorrektúra gondolatával (Berget és Köpcsényt igényelték volna). A nagyhatalmak azonban arra az álláspontra helyezkedtek, hogy Ausztria a Német Birodalom által megszállt országok egyikének tekintendő, tehát nincs miért vele békeszerződést kötni. Az 1955. május 15-én aláírt államszerződés tisztázta Ausztria nemzetközi jogi helyzetét és a szövetséges csapatok eltávoztak az országból. Ami pedig a soproni kérdést illeti: ennek az újbóli felvetésével Renner kancellár foglalkozott, azonban nemzetközi szinten nem tárgyaltak róla. Az osztrák közvéleményt inkább a déltiroli kérdés foglalkoztatta.

Fogarassy László

1987. XLI. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / SOPRONI KÖNYVESPOLC / Leopold Banny: Schild im Osten. Der Südostwall zwischen Donau und Untersteiermark 1944/45. Eigenverlag. Lackenbach, 1985, 220 lap, 215, részben színes fénykép 24 térkép és ábra, 29 légifelvétel.

Leopold Banny: Schild im Osten. Der Südostwall zwischen Donau und Untersteiermark 1944/45. Eigenverlag. Lackenbach, 1985, 220 lap, 215, részben színes fénykép 24 térkép és ábra, 29 légifelvétel.

A szerző, aki 1953 óta mint fogász él Burgenlandban, saját kiadásában újabb II. világháborús burgenlandi hadtörténeti művet jelentetett meg.

A hitleri hadvezetőség utolsó reményként az ún. keleti védővonaltól várta, hogy ezzel a szovjet hadsereg előrenyomulását meg tudja állítani. A tervezett védővonal a Balti tengertől az Adriáig terjedt. A szerző a Dunától Dél-Stájerországig terjedő déli szakasz történetével foglalkozik. Ez Pozsonytól indult dél felé, majd a Fertő nyugati partján haladt tovább, Mörbisch (Fertőmeggyes) után a magyar területen folytatódott Fertőrákos, Balf, Hidegség, Nagycenk, Kópháza vonalon, onnan Deutschkreutz (Sopronkeresztúr), Lutzmannsburg (Loesmánd) a további irány. Kőszegtől keletre ismét magyar területen haladt az Irottkő felé. Délebbre, Vas megye területén egy rövid szakasz ismét magyar területen ment át. A védővonal megépítésére Hitler 1944. szept. 1-én adta ki a titkos parancsot. A védőrendszer összefüggő sáncárokból állt, megfelelő helyeken betonerődöket, géppuskafészeket, tankcsapdákat stb. terveztek be. A védővonaltól keletre eredetileg egy 40 km-es sávot teljesen ki akartak üríteni és ebben mindent fel akartak égetni, ettől azonban szerencsére elálltak.

Az építéshez Hitler a helyi lakosság, főleg a nők kíméletlen bevetését rendelte el napi 12 órás munkaidővel. Az építést 1944 szeptember közepe és október eleje közt kezdték meg és az egészen a front közeledtéig, tehát március végéig folyt. Szerző számos egykori dokumentum és fénykép bemutatásával ismerteti a

védőfal tervezésének és építésének történetét. A védővonal végül is teljesen hiábavalónak bizonyult, mert a Vörös Hadsereg számára nem képezett akadályt: vagy megkerülték vagy lerohanták, úgyhogy a németeknek sem idejük, sem emberük nem volt a védősáncok katonasággal való megszállására.

Külön fejezet foglalkozik a sáncásáshoz bevetett munkaerővel. A helyi lakosságból főleg az otthon maradt nőket, öregeket és fiatalokat vezényelték ki, ezenkívül külföldieket. Az akkori „Gau Niederdonau”-ban 1945. jan. 20-án 83 405 ember dolgozott a sáncépítésnél, ebből 65 231 külföldi kényszermunkás volt, akik legalább 12 nemzethez tartoztak. Utóbbiak elszállásolásukat, ételmezésüket és ruházatukat illetően egyaránt embertelen körülmények közt dolgoztak.

A legszörnyűbb körülmények közt azonban a magyarországi zsidó deportáltakat dolgoztatták. Ezek számát a szerző 50 000-re becsüli. Lévai Jenő és Szita Szabolcs adatait is felhasználta, műveiket az irodalomjegyzékben is megtaláljuk. A deportáltakat a GySEV-vonal mentén adták át a németeknek. Miután megfosztották őket értéktárgyaiktól és jobb ruhadarabjaiktól, szükség-tömegszállításokon helyezték el őket Sopron, Fertőrákos és Balf térségében, (pl. Fertőrákoson 1400 embert nyitott pajtákban). Naponta csak egyszer kaptak híg levest, a betegeket és munkaképteleneket folyamatosan agyonlőtték. Ugyanez a sors érte a Donnerskirchen (Fertőféhéregyháza), Deutschkreutz, Kőszeg és Rechnitz (Rohonc) térségében elhelyezett magyar zsidó munkaszolgálatosokat. December végén Donnerskirchenben 700 magyar zsidó deportáltat helyeztek el egy majorpincében. Közülük február elején naponta kb. 50 ember halt meg kiütéses tifuszban. Sopronkeresztúrott 2000 zsidó deportált közül 650 ember halt meg, Nagycenken 814 volt a meggyilkoltak és elhaltak száma. A Kőszeg térségében elhelyezett 10 000 zsidó munkaszolgálatos kétharmada február végéig elpusztult. Március 24-én Burgba (Pinkaóvár) Rohoncról vonaton 1000 magyar zsidó munkaszolgálatost szállítottak, közülük 200 annyira legyengült állapotban volt, hogy azonnal visszaszállították őket Rohoncra, ahol még az éjszaka folyamán agyonlőtték őket. Sopronbánfalván, Hidegségen és Ilkamajorban a háború után tömegsírokat találtak. Hasonló borzalmak történtek Hegyeshalom (a szerző következetesen hibásan „Hedjeshalom” ír) és Mosonszentmiklós térségében is. Itt egyetlen tömegsírban 3000 hullát találtak. Március végén, a front közeledtekor a járóképteleneket egyszerűen agyonlőtték, a még egészségeseket pedig gyalog Mauthausen felé indították útnak, de oda már csak 17 000 ember érkezett meg. A szerző néhány korabeli fényképet is közöl a deportáltakról, valamint több mártír-síremlék fényképét. Egy véletlenül előkerült, eddig ismeretlen fontos dokumentumot is közöl: 274 magyarországi zsidó munkaszolgálatos mártír listáját, akik 1944. nov. 29-e és dec. 31-e közt Sopronkeresztúrott haltak meg.

Két nagyon tanulságos fejezet foglalkozik a nyugati szövetségesek és a Vörös Hadsereg felderítő tevékenységével, közli az ejtőernyőn a front mögött ledobott felderítő osztagok személyi összetételét és tevékenységét.

A szöveget 215 fényképfelvétel egészíti ki, ezek egy negyede színes fénykép, ezenkívül 24 térkép és ábra, a sáncrendszer egyes létesítményeinek típusterveit is közli.

Ezenkívül a függelékben a nyugati felderítő repülőgépek által készített 29 titkos légifelvételt is bemutat. Ezek közül több Sopron közvetlen környezetéről készült (Ruszt, Fertőmeggyes, Sopronkertes–Baumgarten, Sopronkeresztúr, Fülös–Nikitsch térségéről). A szövetségesek sűrűn, olykor hetente végeztek felderítő repülést a terület felett, a készített légifelvételeket a korábbiakkal összehasonlították s így a sáncépítés minden mozzanatáról pontos értesüléseik voltak. A légifelvételeken látható területek egy részét mai színes tájfényképen is bemutatja. Az egyik, Sopronkeresztúr térségéből készített fényképen nagyon szépen látható

1987. XLI. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / SOPRONI KÖNYVESPOLC / Stefan Karner (Herausgeber): Das Burgenland im Jahr 1945. Beiträge zur Landes-Sonderausstellung 1985. Eisenstadt 1985, 320 S.

286 Stefan Karner (Herausgeber): Das Burgenland im Jahr 1945. Beiträge zur Landes-Sonderausstellung 1985. Eisenstadt 1985, 320 S.

A független Ausztria feltámadásának és Burgenland tartomány helyreállításának negyvenedik évfordulója alkalmával a tartományi levéltár és könyvtár külön időszaki kiállítást rendezett 1985. május 9-től szeptember 1-ig Városszalónak (*Stadtschlaining*) várában „Das Burgenland im Jahr 1945” címmel. Ezzel összefüggésben adta ki az azonos című tanulmánygyűjteményt Dr. Stefan Karner grazi egyetemi tanársegéd szerkesztésében, akinek az előszavát Theodor Kery tartományfőnök, helyettese Rudolf Grohotolsky és Hans Sipötz tartományi tanácsos bevezetője előzi meg. A kiadvány többet nyújt az olvasónak, mint a címe jelzi, hiszen a tanulmányok nem szorítkoznak kizárólag a sorsdöntő 1945-ös év eseményeinek feldolgozására. A történetkutató betekintést szerezhet az 1918-tól 1947-ig, sőt az egyik cikkben 1950-ig terjedő időszakra is (Gerhard Renner: Literatur im Burgenland 1945 bis 1950).

Franz Probst „Anno 1945” c. beköszöntő verse után jön Helmut Andrics történelmi tanulmánya „Das Burgenland im Kräftespiel seiner Nachbarn nach 1918”. Nyíltan sajnálkozik azon, hogy az események nem úgy alakultak, hogy „Ost-Burgenland” – ezen Sopront és környékét érti – Ausztriához kerülhetett volna. Érdemes lett volna megemlítenie, hogy a szlovák sajtóban akkoriban cikkeztek arról, hogy Köpcsény burgenlandi és Berg alsó-ausztriai községeket Csehszlovákiához kellene csatolni. Ezt azonban Ausztria különleges státusa miatt (németek által megszállt és nem ellenséges országgént kezelték) nem volt hol előterjeszteni. Ludwig Leser még 1924-ben is hangoztatja, hogy Burgenland természetes fővárosa csak Sopron lehet és 1945-ben is foglalkozott azzal a gondolattal, hogy a soproni kérdést a béketárgyalásokon előterjeszteni. [1\(122\)](#) (Ezzel a gondolattal főleg a Dél-Morvaországból származott Karl Renner kancellár foglalkozott.) A 35. sz. jegyzetben említett „Jan Senja” azonos a betűcsere miatt felismerhetetlenné vált Ján Sejna tábornokkal.

Felix Tobler a Burgenland 1918–1946 közti közigazgatásával, Gerald Schlag az 1934/38 és 1945/46 közti burgenlandi politikai élettől foglalkozik. Burgenland tartományt a német megszállás alatt, 1938. október 1-én szüntették meg, felosztva a két szomszédos tartomány között és 1945. október 1-én alakult meg újra. Schlag tanulmányát dr. Leser tartományfőnök halálával zárja le. Siegfried Beer a szövetséges hatalmak Ausztriával kapcsolatos terveivel és propagandatevékenységével foglalkozó cikke után következik Manfred Rauchensteiner két dolgozata egyrészt Burgenland megszállásának kezdeteiről, másrészt a második világháború végének burgenlandi eseményeiről. A 6. magyar hadosztályról, amely a szovjet alakulatokhoz csatlakozva 1945. május 13-áig Egyházásfüzes (Kirchfidisch) – Kólom (Kulm) körletében állomásozott, nem sok újat mond, de érdekesek az ezzel összefüggő álhírek.

Leopold Banny aránylag röviden számol be a Burgenland keleti határán épített védővonatról, amely voltaképpen könyvének tartalmi összefoglalása (Schild im Osten. Der Südostwall zwischen Donau und Untersteiermark 1944/45. Szerző kiadása, Lackenbach 1985, (Lakompak), 220 lap+fényképek). Karl Kaus

a Burgenland fölötti háborús repülőtevékenységről, Wolfgang Neugebauer pedig a horogkeresztes uralommal szembeni ellenállásról ír. A kisebbségek 1938–1945 közti helyzetének feldolgozását két szerző vállalta: Klaus-Dieter Mulley a zsidókkal, horvátokkal és magyarokkal. Eduard G. Staudinger pedig a cigánykérdéssel foglalkozik. A zsidókat 1938 végére szabályosan 287 kiűldözték Burgenlandból, a cigányok felszámolását a zsidókéhoz hasonló oktalan és kegyetlen módszerrel kezdték meg és folytatták. A horvátok és magyarok elnémetesítését célul tűzték ki, ezért iskoláikat németnyelvűvé változtatták át, egyesületeiket pedig feloszlatták. A horvátokat vagy a birodalom belsejébe, vagy a horvát államba szándékozták kitelepíteni, a magyarok pedig Ukrajnába való kitelepítéstől féltek, többek közt azért, mert Felsőőr tájékán déltiroli és népi németek százait telepítették le. A horvátok kultúregyesülete 1945-ben újra működni kezdett, a Burgenlandi Magyar Kultúregyesület viszont csak 1968-ban alakult meg.

Négy cikk foglalkozik a gazdaságtörténettel, kettő-kettő pedig a kultúrával és az egyházakkal, három cikk 1945-ből élményeket rögzít, kiegészítésül pedig Wolfgang Meyer a városszalónaki vár történetének 1945-el kapcsolatos eseményeiről ír. Majd Stefan Karner válogatott részletes bibliográfiát tesz közzé Burgenland történetének forrásairól és irodalmáról. Angol, orosz, horvát és magyar kiadványokat is felsorol, a Soproni Szemléből azonban mindössze egy cikkre hivatkozik. Ebből is nyilvánvaló, hogy itt van az ideje, hogy a Soproni Szemle repertórium a 40. évfordulóra való tekintettel is megjelenjék.

Fogarassy László

1987. XLI. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / LEVÉLSZEKRÉNY

LEVÉLSZEKRÉNY

Helyreigazítás: A SSz. 1987. évi 2. számában, a 169. lapon, Mészáros Sándor versének harmadik sorában *csókszívekkel* a helyes szöveg. A 178. lapon, Házi Jenő nekrológjában, a 8. sorban természetesen *halhatatlanok* értendő.

A 176. lap 29. sora helyesen: A „Műhely” c. folyóirat munkatársai. Scherfel Tibor és Szodfridt István.

1987. XLI. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / MUNKATÁRSAINK

MUNKATÁRSAINK

Dr. Majer Antal tszv. egyetemi tanár, Sopron, Pf. 132

Andrési Pál erdőmérnök, Szeged, Budapesti út 1.

Sódor Márton erdőtervező, 1222 Budapest, Háros u. 7.

Dr. Soós István tud. munkatárs, Budapest, MTA Történettudományi Intézete

Ivancsics Jenő geológus, tud. munkatárs, Sopron, Szt. György u. 16.

Dr. Macher Frigyes főmetallurgus, Sopron, Templom u. 2.

Gádor Judit régész-múzeológus, 1250 Budapest, Pf. 4

Király Tibor GYSEV-főtanácsos, Sopron, Mátyás kir. u. 19.

Varga Ferenc esperesplébános, 9633 Simaság, Szabadság u. 65.

† *Faragó Sándor* ny. múzeumigazgató, Kapuvár

Mascher Jenő igazgató, Sopron, Május 1. tér 40.

Szarka Árpád festőművész, Sopron, Kis János u. 1.

Molnár László múzeumigazgató, Sopron, Templom u. 2.

Dr. Metzl János ny. főorvos, Sopron, Május 1. tér 35.

Dr. Fogarassy László ny. könyvtáros, ČS–85101 Bratislava-Petržalka, Jakubovského 121/II./4.

1987. XLI. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / SOPRONI SZEMLE

---

288 SOPRONI SZEMLE

Ödenburger Rundschau
Lokalhistorische Quartalschrift
Redaktion: Karl Mollay

Inhaltsverzeichnis

Majer, Anton: Grosse Reliktbäume der Ödenburger Waldungen II. Teil

Andrési, Paul–Sódor, Martin: Die Fauna der Kleinsäugetiere in Ödenburg und Umgebung I. Teil

Soós, Stefan: Ein Zigeunerprozess in Ödenburg (Beiträge zum Verhältnis zwischen Ödenburg und den Zigeunern im 18. Jahrhundert) I. Teil

Aktuelle Fragen der Ödenburger Geschichtsforschung

Ivancsics, Jenő: Orientierende mineralogisch-petrographische Untersuchung der gebrannten Gesteine der „Roten Schanze“ in Ödenburg

Macher, Friedrich: Zur Frage des Ausbrennens der „Roten Schanze“ in Ödenburg

Gádor, Judit: Bemerkungen zu den sog. Brandwällen auf Grund der Ausgrabungen der „Roten Schanze“ in Sály-Lator (Komitat Borsod)

Kleine Mitteilungen

Király, Tiburtius: Ödenburg in der Philatelie. Zwölfte Mitteilung

Varga, Franz: Zur Geschichte des Schlosses in Zsira

† *Faragó, Alexander*: Neuer Beitrag zur Verhaltung von Tibor Varga und József Csicsi

Mascher, Jenő: Lebens- und Arbeitsverhältnisse der Werktätigen im Unterricht und in der Volksbildung von Ödenburg

Kulturelles Leben in Ödenburg

Szarka, Arpád: Ausstellung des Kunstmalers Georg Endrédy

Molnár, Ladislaus: Gedenkausstellung für den Geophysiker Anton Tarczy-Hornoch

Nekrologe

Metzl, Johann: Der Arzt Ladislaus Nagy (1909–1986)

Bücherschau

Fogarassy, Ladislaus: Kerekes, Ludwig: Sechzig Jahre Österreich 1918–1978 (Von Karl Renner bis Bruno Kreisky). Budapest, 1984, 381 S. (ung.)

Metzl, Johann: Leopold Banny: Schild im Osten. Der Südwall zwischen Donau und Untersteiermark. Lackenbach 1985.

Fogarassy, Ladislaus: Stefan Kaner (hg.): Das Burgenland im Jahr 1945. Eisenstadt, 1985.

Briefkasten

Unsere Mitarbeiter

Végjegyzet

1 (Megjegyzés - Popup)

Kertészeti Lexikon. Bp., 1963.

2 (Megjegyzés - Popup)

Varjú László: A szelestei arborétum múltja, helyzete és fejlesztése. Diplomaterv EFE. Sopron, 1967.

3 (Megjegyzés - Popup)

Leibundgut, H.: Die grössten Fichten und Tannen. Schweizerische Zeitschrift für Forstwesen, 1976, 6. sz.

4 (Megjegyzés - Popup)

Priesol, A.-Randuska, D.: Dobrocsky Prales. Bratislava, 1967, Majer Antal: A dobrocsi őserdő nagy fái. Útjelentés. Sopron, 1966.

5 (Megjegyzés - Popup)

Mayer, H.: Die höchsten Bäume Europas. Phytocoenologia, 1979, 6. sz.

6 (Megjegyzés - Popup)

Tamás, i. m. (1955) ; Firtás i. m. (1957) ; Csapody i. m. (1964, 1966, 1975).

7 (Megjegyzés - Popup)

Üzemtervek i. m.; revíziók i. m.; Majer i. m. (1974)

8 (Megjegyzés - Popup)

Majer i. m. (1966) ; Veöreös Gy. i. m. (1969) ; Jereb Ottó: Lucfenyő pluszfák értékelése a Dunántúlon. Az Erdő, 1986, 3. sz.

9 (Megjegyzés - Popup)

Majer i.m. (1966).

10 (Megjegyzés - Popup)

Majer Antal: Az aljnövényzet szerepe bükköseink természetes felújításában. Bp. 1951. Erd. Tud. Kiskönyvtár. 2. sz.; H. Szabó Béla: Jávorkúti lucfenyves. 1976. In: Kopasz Margit: Védett természeti értékeink. Bp., 1976.

11 (Megjegyzés - Popup)

Jerome René: A Mátra legnagyobb luc egyede Mátrafüreden. Az Erdő, 1981, 5. sz.

12 (Megjegyzés - Popup)

Leibundgut i. m.

13 (Megjegyzés - Popup)

Mayer i. m.

14 (Megjegyzés - Popup)

Majer i m. (1966).

15 (Megjegyzés - Popup)

Majer Antal: Leningrádi Botanikai világkongresszuson. Útjelentés. Kézirat. Sopron, 1978.

16 (Megjegyzés - Popup)

Gál János–Majer Antal: Finnországi tanulmányút. Útjelentés. Kézirat. Sopron, 1963.

17 (Megjegyzés - Popup)

Majer Antal: Fenyves a Bakonyalján. Bp., 1985 (Megjelenés alatt)

18 (Megjegyzés - Popup)

Majer i. m. (1985) alatt

19 (Megjegyzés - Popup)

Kertészeti Lexikon Bp., 1963

20 (Megjegyzés - Popup)

Kertészeti Lexikon, Bp., 1963.

21 (Megjegyzés - Popup)

Kaán Károly: Széchenyi István és a Nagy magyar Alföld Bp.; 1925.

22 (Megjegyzés - Popup)

Hazánkban az utóbbi évtizedekben a cigánysággal kapcsolatos társadalmi problémák felszínre kerülésével, a cigánykérdés aktuálpolitikai jellegével összefüggésben a szociológiai kutatásokkal egyidőben vagy ezektől függetlenül számos kísérlet történt – jóllehet ezek többsége egy-egy vármegyére, városra, helysége korlátozódott (pl. a cigányösszeírások tárgyában) – a magyarországi cigányság múltjának, főleg levéltári forrásokon épülő, feltárására. Ezeknek a munkáknak a sorába illeszkedik az a mindenképpen úttörő jelentőségű vállalkozás, amely a hazai cigányságra vonatkozó kútfőket kívánta a kutatók és a cigányság történelme iránt érdeklődők számára egybegyűjteni. Lásd: *A magyarországi cigánykérdés dokumentumokban. 1422–1985.* Budapest, 1986, 323 lap. Jelen közlésünkkel e források számát szeretnénk gyarapítani, egyszersmind meg akarjuk világítani a XVIII. századi Sopron városának a cigánysággal kapcsolatos álláspontját egy, a cigányok által elkövetett bűnügy részleteit feltárva.

23 (Megjegyzés - Popup)

Lásd erre: Vissi Zsuzsanna: A cigánykérdés 200 éve. Új Forrás 1973, 1. Sz. 85–92; Móró Mária Anna: Mária Terézia cigány-rendeletei és a Baranya megyei cigányösszeírások. 1775–1779. Baranyai Helytörténetírás 1978. Pécs, 1979, 205–301 (A Baranya Megyei Levéltár Évkönyve) ; Mészáros László: Bács-Kiskun megye cigányságának történetéhez (Az 1768-as cigányösszeírás népességstatistikai-demográfiai adatai). In: Bács-Kiskun megye múltjából I. Kecskemét, 1975, 133–168.1. (Bács-Kiskun Megyei Levéltár Kiadványai II.) ; Heiczinger János: A cigányok letelepítésének kezdete Fejér megyében. In: A Dunántúl településtörténete 1686–1768. VEAB Értesítő, Veszprém III, 1976, 231–243; uő.: Fejezetek a cigánykérdés alakulásáról. In: Fejér Megyei Történeti Évkönyv 12. Székesfehérvár, 1978, 153–252; Szabó László: Mária Terézia 1760/61-es cigányrendelete a Jászságban. In: Jászkunság 1966, 12. évf. 3. sz. 125–132.

24 (Megjegyzés - Popup)

In: Sopron Szabad Királyi Város Monographiája. Forrás-anyag: régi községi jegyzőkönyvek (1446–1507, 1523–1777). Sopron, 1890, 103–104.

25 (Megjegyzés - Popup)

Lásd: Magyar-Zsidó oklevéltár VI. kötet. Gyűjtötte Házi Jenő. Szerk. és kiadták: Grünwald Fülöp és Scheiber Sándor. Budapest, 1961, 114.

26 (Megjegyzés - Popup)

„...die herumvagirenden Zigeuner, die stets unserer Dorfschaften beunruhigen und nicht wenig Schaden in unseren Wäldern verursachen, Gleich andern Herrschaften, also auch von unserem territorio dermaleins möchten abgetrieben werden. (Sopron Szabad Királyi Város Monographiája: 208. Vö. még Magyar–Zsidó oklevéltár, VI. 133, 169; V/1: 456.

27 (Megjegyzés - Popup)

Lásd erről részletesebben: Kállay István: Úriszéki bíraskodás a XVIII–XIX. században. Budapest, 1985, 265–272; Hajdu Lajos: Büntett és büntetés a XVIII. században. Budapest, 1985, 323–338; Winkler Elemér: Bűnök és büntetések a régi Sopronban. Sopron, 1924, 32–40.

28 (Megjegyzés - Popup)

Idézi Hajdú i.m. 341.

29 (Megjegyzés - Popup)

Bővebben erről Hajdu i.m. 343–344.

30 (Megjegyzés - Popup)

Az egész peranyag az ügyészi és az ügyvédi iratokkal valamint az ítélettel együtt a Magyar Országos Levéltárban található filmen: Soproni Állami Levéltár: Sopron Város Levéltára 6871. sz. doboz. In: Acta Causarum Criminalium. Fasc. I. No. 13. 1772. – Processus Fiscalis (N° 550) ff. 64.

31 (Megjegyzés - Popup)

A német *Tuch*, *Tuchel*, pontosabban *Schnopf-Tuchel*, *Schnupf-Tuchel*, régi magyar nevén *takonytörlő*, azaz zsebkendő. A latin nyelvű ügyvédi beszédben olvasható *mantelia* (mantelium) : *keszkenő*, a magyar nyelvű tanúvallomásban is szépítve *keszkenőről* esik szó. Ezek a *keszkenők* akkor még luxuscikknek számítottak. A *zsebkendő* szót a német *Taschentuch* mintájára csak ezután alkotják majd meg.

32 (Megjegyzés - Popup)

Ez a Löbl Mózes valószínűleg azonos azzal a Löwel Mózes nevű zsidóval, akit lopás miatt – bár a vádat nem sikerült rábizonyítani – kitiltottak Sopron város területéről. Vö. Magyar–Zsidó oklevéltár. XVIII. kötet Budapest, 1980, 413.

33 (Megjegyzés - Popup)

A vádlottak kihallgatása közben az igazság kicsikarása érdekében sokszor folyamodtak a testi fenyegetés vagy a tortúra eszközéhez, amelynek súlya alatt a vádlott többnyire bevallotta bűneit.

34 (Megjegyzés - Popup)

A bizottság összetétele ezen a napon: Blasovszky elnök, Buchholtz és Liebezeit ülnökök.

35 (Megjegyzés - Popup)

Az erről a kihallgatásról felvett jegyzőkönyv csonka. Nem ismeretes ennél fogva, hogy a bíróság milyen büntetést szabott ki Horváth János anyjára, mindenesetre tény, hogy 1772. augusztus végén fiával és férjével, Gyurkó Jancsival együtt börtönben volt. Lásd erre Sopron város kérvényét a megyei törvényszékhez (filmen): OL. Sopron város levéltára. 14.589. sz. doboz. *Protocollum conceptuum Germanicorum*. ff. 382.

36 (Megjegyzés - Popup)

Processus Fiscalis. Perillustris ac Generosi Domini Francisci Ignatii Pellican Liberae Regiaeque Civitas Soproniensis Fiscis Magistrualis et A(ctor) Contra et adversus in vinculis detentum Zingarum Joannem (Josephum) Horvath nuncupatum ex Possessione Keltenstein Inclito Comitatus Mossoniensis, adjacente Situata oriundum tamquam Praedocinii Reum et I(nvinculatum) Anno 1772 die 19 Mensis Juny motus et suscinatus. In; Acta causarum criminalium. Fasc. I. No. 13. 1772. 1–2. ff.

37 (Megjegyzés - Popup)

De coercendis vagabundis et praedonibus; modoque contra tales procedendi (Corpus Juris Hungarici) 1608–1657. Budapest, 1900, 245.

38 (Megjegyzés - Popup)

Processus Fiscalis. 2–3. ff.

39 (Megjegyzés - Popup)

Uo. 3–4. ff.

40 (Megjegyzés - Popup)

Uo. 4–5. ff.

41 (Megjegyzés - Popup)

OL. Sopron város levéltára (filmen) 14.584. sz. doboz. Protocollum conceptum Germanicorum. (Zingari hic merestati pro confrontatione ad Nemeskér mittuntur) 382. ff.

42 (Megjegyzés - Popup)

Processus Fiscalis 5. f.

43 (Megjegyzés - Popup)

Uo. 6. f.

44 (Megjegyzés - Popup)

Forma processus iudicii criminalis, seu praxis criminalis. Serenissimo regi apostolico Hungariae Josepho I. dicata. Sumptibus eminentissimi principis cardinalis a Kolonicz. Editio VI. 1732. Tyrnaviae, 57. 1. – A törvénycikk, a tolvajlás, rablás tárgyában (*de latrocinio*) intézkedik. Ennek 6. pontja felsorolja azok az enyhítő körülményeket, amelyek értelmében a rablók, tolvajok mentesülhetnek a súlyos büntetések alól. Így pl. ha a rablás nem erőszakkal, nem gyakran, nem fegyveresen, súlyos szükségből vagy nagy szegénység miatt történt, ha a rablás jelentéktelen, továbbá a rabló ura parancsából lopott stb.

45 (Megjegyzés - Popup)

A nyakvas vagy nyakló (*numella*) egyfajta megbecstelenítő, megszégyenítő büntetésnem volt. Az elítélt nyakára általában a malmok ajtófélfájához egy rövid láncon vagy hosszú szeghez erősített vaskarikát akasztottak, így mérték ki rá a vessző, a korbács- vagy botütéseket. Vő. Vajna Károly: Hazai régi büntetések. Budapest, 1907, 125,

46 (Megjegyzés - Popup)

Processus Fiscalis, 12. ff,

47 (Megjegyzés - Popup)

A kihallgatási jegyzőkönyvben a vádlottak feleleteit a latin *responsum* 'válasz' szó rövidítésével jelölték. A továbbiakban csak a rövidítést adjuk meg.

48 (Megjegyzés - Popup)

Kaltenstein (falu Moson vármegyében) magyarul Levél

49 (Megjegyzés - Popup)

Lanzendorf: falu Alsó-Ausztriában, Schwechat közelében.

50 (Megjegyzés - Popup)

Pócsi kapu vagy Magyar kapu a Magyar utca végében

51 (Megjegyzés - Popup)

A jegyzőkönyv első változatában *nach der* olvasható.

52 (Megjegyzés - Popup)

Gschies: Sérc, ma Schützen am Gebirge Burgenlandban.

53 (Megjegyzés - Popup)

Nováki, Gy.–Sándorfi, Gy.: Untersuchungen der Struktur und des Ursprungs der Schanzen der frühen ungarischen Burgen. ActaArch.Hung. 33 (1981), 133–160.

54 (Megjegyzés - Popup)

Nováki Gy.–Sándorfi Gy.: 900 °C-ban adja meg a „vörös szín” eléréséhez szükséges hőmérsékletet. A jelen számításoknál 20 °C környezeti hőmérséklettel számolunk, s ezért, hogy t_2-t_1 kerek szám (900) legyen, számolunk 920 °C-al.

55 (Megjegyzés - Popup)

A szerző saját tapasztalata hasonló anyagok leltározásakor végzett méréseinél.

56 (Megjegyzés - Popup)

Dr. Farkas Ottóné: Kohászati kemencék. Példatár. Bp., 1976,⁷ 18.

57 (Megjegyzés - Popup)

Dr. Lugosi Armand: Faipari kézikönyv. Budapest, 1976, 86.

58 (Megjegyzés - Popup)

Uo. 95.

59 (Megjegyzés - Popup)

E helyen is megköszönöm dr. Verő József alábbi kiegészítését: Cserepes László segítségével a jelen esetre vonatkozó különböző modellek numerikus megoldását sikerült megtalálni H. S. Carslaw–J. C. Jaeger: Conduction of heat in solids (Clarendon Press, Oxford, 1959) c. könyvében.

Az erre vonatkozó számításokhoz szükség van a hődiffúzió értékre, ami Markó–Sebestyén–Stegena: Geofizikai kutatási módszerek, II. kötet: Mélyfúrás Geofizika szerint 0,003–0,007 cm²s⁻¹ közötti érték. Az említett könyvben szereplő grafikon alapján pl. egy 2 m vastag lemez közepén 0.005 hődiffúzió értékkel számolva 23 nap alatt éri el a hőmérséklet a lemez felszínén konstansnak tartott hőmérséklet 90%-át (az eredeti hőmérsékletéhez képest). Figyelembe véve, hogy a melegítés nemcsak két oldalról történik, hanem minden irányból, valamint azt, hogy a hődiffúzió a nem tömörödött agyag kisebb

hővezetőképessége miatt inkább az alsó határ közelében van, és a valós méreteket használva 10–20 nap lehet az az idő, a szövegben szereplő számításokkal jó összhangban, ami szükséges a teljes agyagtömb kiégetésére.

60 (Megjegyzés - Popup)

E helyen is megköszönöm dr. Verő József alábbi kiegészítését: Cserepes László segítségével a jelen esetre vonatkozó különböző modellek numerikus megoldását sikerült megtalálni H. S. Carslaw–J. C. Jaeger: *Conduction of heat in solids* (Clarendon Press, Oxford, 1959) c. könyvében.

Az erre vonatkozó számításokhoz szükség van a hődiffúzitás értékére, ami Markó–Sebestyén–Stegená: *Geofizikai kutatási módszerek*, II. kötet: Mélyfúrási Geofizika szerint $0,003\text{--}0,007\text{ cm}^2\text{s}^{-1}$ közötti érték. Az említett könyvben szereplő grafikon alapján pl. egy 2 m vastag lemez közepén $0,005$ hődiffúzitási értékkel számolva 23 nap alatt éri el a hőmérséklet a lemez felszínén konstansnak tartott hőmérséklet 90%-át (az eredeti hőmérséklethez képest). Figyelembe véve, hogy a melegítés nemcsak két oldalról történik, hanem minden irányból, valamint azt, hogy a hődiffúzitás a nem tömörödött agyag kisebb hővezetőképessége miatt inkább az alsó határ közelében van, és a valós méreteket használva 10–20 nap lehet az az idő, a szövegben szereplő számításokkal jó összhangban, ami szükséges a teljes agyagtömb kiégetésére.

61 (Megjegyzés - Popup)

Heiligenstaedt, W.: *Wärmetechnische Rechnungen für Industrieöfen*. Düsseldorf, 1955,³ 128.

62 (Megjegyzés - Popup)

Schack, A.: *Der industrielle Wärmeübergang*. Düsseldorf, 1953, 372.

63 (Megjegyzés - Popup)

Nováki, Gy.: Zur Frage der sogenannten „Brandwälle” in Ungarn. *ActaArch.* 1964 (16), 99–149.

64 (Megjegyzés - Popup)

Tomka Péter: A soproni vörös sánc kutatása. *Magyar Műemlékvédelem*, Bp. 1971–1972, 78; Tomka Péter és Gömöri János előadásai, hozzászólásai az 1986. november 10–11-én Sopronban tartott „Vörös sánc tanácskozás” alkalmával.

65 (Megjegyzés - Popup)

Nováki, Gy.–Sándorfi, Gy.: Untersuchung der Struktur und des Ursprungs der Schanzen der frühen ungarischen Burgen. *ActaArch.* 1981 (20), 140; Nováki Gyula–Sándorfi György: Az Árpád-kori várak kutatásának legújabb eredményei. *Műemlékvédelem* 1984 (XXVIII.), 170, 173.

66 (Megjegyzés - Popup)

Kovács Béla: A gyöngyöspatai vár ásatásai. *Arch.Ért.* 1974, 242–243; Kovács Béla: A nemzetségfői és ispánsági székhelyek kutatásának problémái Északkelet-Magyarországon. A miskolci Herman Ottó Múzeum Közleményei 1982 (20), 14. Kovács Béla a vörös sáncok tudatos kiégetésével kapcsolatos megállapításait e két tanulmányában már összefoglalta. Az 1986. évi „Vörös sánc tanácskozáson” a sáncok

tudatos kiégetését logikai következtetések útján is bizonyította. A kérdés vizsgálatánál e logikai rendet követem.

67 (Megjegyzés - Popup)

Kovács Béla: A nemzetségfői és ispánsági székhelyek 14; Gádor Judit: A sály-latori nemzetségfői központ kutatása. Vö. Fodor István, Selmeczi László (szerk.): Középkori régészetünk újabb eredményei és időszerű feladatai. Bp., 1985, 116–118.

68 (Megjegyzés - Popup)

Nováki Gyula–Sándorfi György–Miklós Zsuzsa: A Börzsöny hegység őskori és középkori várai. Bp., 1979, 34.

69 (Megjegyzés - Popup)

Pozsony vára: Štefanovičová, T.: Bratislavsky Hrad v 9–12. storočí. Bratislava, 1975, 46–50, 148–149; Doboka vára: Németh Péter: A korai magyar megyeszékhelyek régészeti kutatásának vitás kérdései. ArchÉrt. 1977 (104), 211–212, 18–19. jegyzet; Bácsa–Szent Vid domb: Nováki Gyula: Árpád-kori sánctvár a bácsai Szent Vid dombon. ArchÉrt. 1976 (103), 123–124.

70 (Megjegyzés - Popup)

Borsod vára: Leszih Andor: A miskolci múzeum ásatásai Borsodon. Történelmi és Régészeti Közlemények Miskolc város és Borsodvármegye múltjából. Miskolc, 1927, 1. sz. 1–3. Egyéb égett sánccs várak rövid összefoglalója Nováki, Gy.–Sándorfi, Gy.: Untersuchung der Struktur und des Ursprung der Schanzen 147–149.

71 (Megjegyzés - Popup)

Az ásatás eredményeinek vázlatos összefoglalása: Gádor i.m. 115–125.

72 (Megjegyzés - Popup)

Egyedül a Győr várában végzett ásatásán állapította meg Tomka Péter, hogy a feltárt égett faszervezet-maradványok nem a sánc, hanem a várfalhoz közvetlenül csatlakozó faépítmények részei. Korábbi következtetéseinek (Tomka, P.: Erforschungen der Gespanschaftsburgen im Komitat Győr-Sopron. ActaArch. 1976 (28), 402–408) revízióját 1986-ban a „Vörös sánc tanácskozáson” ismertette. Új megállapításai értelmében viszont nincs adatunk a győri vár sánccának szerkezetére és égett voltának milyenségére.

73 (Megjegyzés - Popup)

Nováki–Sándorfi–Miklós i.m. 29–41.

74 (Megjegyzés - Popup)

Nováki Gyula kutatástörténetében több külföldi kutató véleményét is ismerteti a sánccok kiégetésével kapcsolatban. A legalaposabban St. Jansák véleménye támasztja alá az égetés tudatos voltát. Vö.: Nováki: Zur Frage der sog. „Brandwalle” 106–107; Nováki–Sándorfi: Untersuchung der Struktur und des

Ursprungs der Schanzen 18. jegyzet. A véletlen kiégés ellenérveit sorakoztatja fel Nováki: Zur Fragen der sog. „Brandwälle” 140 és Kovács: A nemzetségfői és ispánsági székhelyek 13.

75 (Megjegyzés - Popup)

Többek közt Tomka: A soproni vörös sánc 78.

76 (Megjegyzés - Popup)

Kovács: A nemzetségfői és ispánsági székhelyek 13.

77 (Megjegyzés - Popup)

Nováki: Zur Frage der sog. „Brandwälle” 139–140, 66. jegyzet; Bella Lajos: ArchÉrt. u.f. 1896, (XVI.), 223–226.

78 (Megjegyzés - Popup)

Nováki: Zur Frage der sog. „Brandwälle” 140–141.

79 (Megjegyzés - Popup)

Nováki: Zur Frage der sog. „Brandwälle” Abb. 5, 8, 11, 20, 22; Tomka: A soproni vörös sánc 65., 72., 77., 91. kép; Kovács: A gyöngyöspatai vár 236; Gádor i.m. 117.

80 (Megjegyzés - Popup)

Nováki–Sándorfi: Untersuchung der Struktur und des Ursprungs der Schanzen 138., 140., 156–157; Nováki–Sándorfi: Az Árpád-kori várak 169–170, 175.

81 (Megjegyzés - Popup)

Kovács: A nemzetségfői és ispánsági székhelyek 15.

82 (Megjegyzés - Popup)

Gádor i.m. 117. Ezúton köszönöm Gömöri Jánosnak, hogy feltárásán részt vehettem és eredményeit felhasználhatom. Tomka: A soproni vörös sánc 78, 45. jegyzet.

83 (Megjegyzés - Popup)

Nováki–Sándorfi–Miklós i.m.: 31; Nováki–Sándorfi: Untersuchung der Struktur und des Ursprungs der Schanzen 134.

84 (Megjegyzés - Popup)

Kovács: A gyöngyöspatai vár 243; Kovács: A nemzetségfői és ispánsági székhelyek 14.

85 (Megjegyzés - Popup)

Sándorfi György hozzászólásai az 1983. október 10–11-én Szegeden tartott tudományos ülészen és az

1986. évi soproni „Vörös sánc tanácskozáson”.

86 (Megjegyzés - Popup)

Nováki-Sándorfi: Untersuchung der Struktur und des Ursprungs der Schanzen 147–149.

87 (Megjegyzés - Popup)

Nagy Ferenc: Wien–Budapest–Wien első páros vontató repülés. Philatelica, 1985/2. sz.

88 (Megjegyzés - Popup)

Makkai László–Visnya Sándor: A postabélyeg. A magyar bélyegek monográfiája. I. kötet Budapest, 1965, 292.

89 (Megjegyzés - Popup)

Makkai–Visnya: i.m. 298–99.

90 (Megjegyzés - Popup)

Varjasi Béla: A magyar bélyegek monográfiája. IV. kötet. Bp.,1971. 399.

91 (Megjegyzés - Popup)

Makkai–Visnya: i.m. 300–301.

92 (Megjegyzés - Popup)

OL. Dl. 39.972. Véleményem szerint *Syra* alatt Kiszsirát kell érteni, lakói csak mint nemesek vehettek részt egy birtok beiktatásánál.

93 (Megjegyzés - Popup)

OL. Dl. 5397. Nagy Imre: Sopron vármegye története, Sopron, 1889–1891, I., 358.

94 (Megjegyzés - Popup)

Nagy i.m. I., 528.

95 (Megjegyzés - Popup)

Nagy i.m. II., 391.

96 (Megjegyzés - Popup)

Győr-Sopron megyei 2. sz. lt. (Sopron) : Dl. 4805. Niczky cs. lt.

97 (Megjegyzés - Popup)

Nagy i.m. II., 443.

98 (Megjegyzés - Popup)

Győr-Sopron megyei 2. sz. lt. (Sopron) : Nobilitaria 292. 21.

99 (Megjegyzés - Popup)

Győr-Sopron megyei 2. sz. lt. (Sopron) : Nobilitaria Rimanóczy cs. 292.

100 (Megjegyzés - Popup)

Vas megyei levéltár: Statutoriae 591; OL. NRA. fasc. 27. nr. 9.

101 (Megjegyzés - Popup)

Római katolikus plébánia anyakönyvei Répcevis.

102 (Megjegyzés - Popup)

Győr-Sopron megyei 2. sz. lt. Acta juridica. T. 1. fasc. 72. 2996.

103 (Megjegyzés - Popup)

Győr-Sopron megyei 2. sz. lt.: Nobilitaria 292. 17.

104 (Megjegyzés - Popup)

Római katolikus plébánia anyakönyvei Répcevis. Síremléke ma is látható a répcevisi templom kerítésének falában.

105 (Megjegyzés - Popup)

Római katolikus plébánia anyakönyvei Répcevis.

106 (Megjegyzés - Popup)

Vas megyei levéltár: Felvállási jegyzőkönyvek a megfelelő éveknél.

107 (Megjegyzés - Popup)

Megyei Levéltár (Pozsony): Rimanóczy család iratai.

108 (Megjegyzés - Popup)

Megyei Levéltár (Pozsony): Rimanóczy család iratai. Tervtár.

109 (Megjegyzés - Popup)

OL.: Herceg Festetics család levéltára. P 234 52. csomó, fasc. A. X. A 111. Budapest, MOL.

110 (Megjegyzés - Popup)

Megyei Levéltár (Pozsony): Rimanóczy család iratai, fasc. 27.

111 (Megjegyzés - Popup)

Vas megyei levéltár: Minutae inexpeditae XII. I. e./24.

112 (Megjegyzés - Popup)

Vas megyei levéltár: Minutae inexpeditae XII. I. e./24.

113 (Megjegyzés - Popup)

Győr-Sopron megyei levéltár. 2. sz. (Sopron) : Acta iuridica. Rátky cs. T. 4. nr. 23–25.

114 (Megjegyzés - Popup)

Római katolikus plébánia anyakönyvei, Répcevis.

115 (Megjegyzés - Popup)

Vas megyei levéltár: Káptalani Felvalló Jegyzőkönyv, LXXXII. 213.

116 (Megjegyzés - Popup)

Farkas Sándor: Csepreg mezőváros története. Budapest, 1887, 351.

117 (Megjegyzés - Popup)

Római katolikus plébánia anyakönyvei, Sopron, Városplebánia. A herceg Festetics család levéltára: OL. P 234 54. csomó. A család Jankovich ágának iratai.

118 (Megjegyzés - Popup)

Házassultak anyakönyve 1800. jún. 24. Csepregi rk. plébánia. Magyar Életrajzi Lexikon, II. kötet. Budapest, 1969, 385.

119 (Megjegyzés - Popup)

Püspöki Levéltár (Győr): Visitatio Canonica 1748. március 5.

120 (Megjegyzés - Popup)

Csatkai Endre szerint 1890-ben Ruston angol kapitány, majd a Braun család, rövid ideig Esterházy Mária volt a kastély tulajdonosa, 1930 körül apácázárda lett. Ma szociális otthon (vö. Csatkai–Dercsényi: Sopron és környéke műemlékei. Bp., 1956², 615–617, SSz. 1939, 70–75, 160).

121 (Megjegyzés - Popup)

Faragó Sándor: Kapuvár munkásmozgalma 1919–1945. Győr, 1981; Kioltott fáklyák. In: Bihari Mór (szerk.) : Emlékezések a fehér terror pedagógus áldozatairól. Bp., 1963; Csítei József (1899–1945) ; Varga Tibor (1898–1945). In: Kovács Győzőné (szerk.) : Győr-Sopron megye forradalmi harcosainak életrajz-gyűjteménye. Győr, 1975.

122 (Megjegyzés - Popup)

Garbai Sándornak a budapesti Párttörténeti Intézetben található emlékirataiból tudjuk, hogy dr. Leser Lajos az 1934. évi februári események után Pozsonyba emigrált és ott szívesen tartózkodott magyar emigránsok társaságában és előadásokat tartott magyar nyelven. A soproni kérdést ott nem hozta szóba. Tudomásom szerint 1938 október után is ott maradt és onnan is tért haza a háború után. Hellmut Andics szerint Prágából érkezett meg Kismartonba.